

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞİZOID VE DEPRESİF KONUM ARASINDA
DİNDAR OLMAK

Fatma Gülsüm HEKİMOĞLU

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Cihad KISA

İZMİR – 2018

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

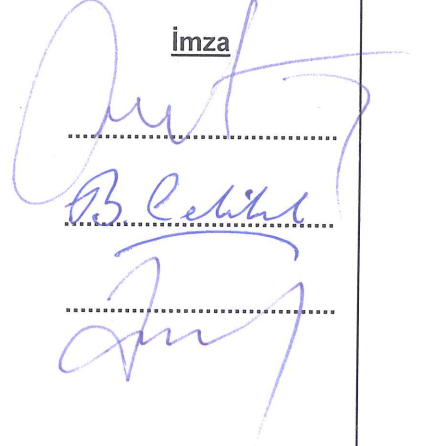
Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : FATMA GÜLSÜM HEKİMOĞLU
Öğrenci No : 2015800792
Tez Başlığı : Şizoid ve Depresif Konum Arasında Dindar Olmak

Savunma Tarihi : 06.08.2018
Danışmanı : Dr.Öğr.Üyesi Cihad KISA

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Dr.Öğr.Üyesi Cihad KISA	-Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç.Dr.Bülent ÇELİKEL	-Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ömer Faruk SÖYLEV	-Dumlupınar Üniversitesi

İmza

FATMA GÜLSÜM HEKİMOĞLU tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezli Yüksek Lisans Dönem Projesi olarak sunduğum “Şizoid ve Depresif Konum Arasında Dindar Olmak” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Fatma Gülsüm HEKİMOĞLU

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Şizoid ve Depresif Konum Arasında Dindar Olmak
Fatma Gülsüm HEKİMOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı
Yüksek Lisans Programı

Melanie Klein, Sigmund Freud'un eserlerinden ilham alarak psikanaliz dünyasına adım atmıştır. İlerleyen süreçlerde Freud'un bazı kavramlarını genişletmiş, eksik bulduklarını tamamlamış, farklı boyutlar eklemiş ve kendi kuramını oluşturmuştur. O, insan yavrusunu yaşamının başlangıcından itibaren gözlemleyerek ve analiz ederek, bireylerin iç dünyasını aydınlatmak, kişiliğin nasıl oluştuğu konusuna netlik kazandırmak amacıyla bu işe girişmiştir. Bu amaca ilk önce, iç nesneleri anlama ve açıklama yolu ile ulaşmaya çalışmıştır. O, yaşam ve ölüm içgüdüleri, bilinçdışı fantezi, paranoid-şizoid (PS) konum, depresif (D) konum ve konum teorisinin içinde sunduğu kavramları, mekanizmaları ve savunma mekanizmalarını iç nesneler ile ilişkilendirerek sunmuştur. İç nesnelerden hareketle oluşturduğu bir dizi kavram ve mekanizma sonucunda paranoid-şizoid ve depresif konum teorisine ulaşmıştır. Kuramının temelini oluşturan fantezi mekanizmasına her açıklamasında değinmiştir. O, doğuştan geldiğini, zihinde sürekli üretimde bulunduğunu vurguladığı fantezi mekanizmasını bilinçli ve bilinçdışı olarak ayırmış, bilinçdışı yönüne daha çok ağırlık vermiştir. İç dünyayı anlamak için fantezilerin anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.

Klein'in "konum kavramı" döneminin en önemli keşiflerindendir. Pasiflikten uzak olan insanoğlunun dinamik yapısını konum teorisiyle tasvir etmiştir. PS ve D olmak üzere ikiye ayırdığı konumların yaşamın ilk aylarında

ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Ve her bireyin bu konumlardan geçtiğini fakat ebeveynlerinin (özellikle annenin) gerektiği gibi bakım sunmasıyla olumlu bir yapıda kişiliğin oluşmasında ve dış dünya ile ilişki kurmasında konumların referans olduğunu ifade etmiştir. Bütünsellikten uzak olan bölme faaliyetlerinin mevcut olması, narsistik ve tümgüçlülüğün baskın, suçluluğun ve hasedin evrede olması, bireyin PS konumda olduğunun göstergeleridir. PS konumun getirdiği özellikler dini yaşantıya yansıtıldığında ilkel düzeyde yaşanan bir dindarlık ortaya çıkmaktadır. Bir diğer konum ise D konumdur. Parçalanmış nesnenin bütünlük kazanması, benliğin değil nesnenin ön planda olması, sevginin ve şükranın aktifliği, suçluluk hakkında farkındalık kazanması sonucu onarım faaliyetlerinin devreye girmesi ile birey, depresif konumda olmaktadır. D konum, dini yaşantıya yansıtıldığında kâmil düzeyde yaşanan bir dindarlık ortaya çıkmaktadır. Ve bu iki konum sürekli dalgalanmaktadır. Birey, PS konumdan D konuma dalgalandığı gibi D konumdan PS konuma da dalgalanmaktadır. Klein'in öne sürdüğü verilerden hareketle, statik bir dini yaşantıdan bahsedilememektedir.

Anahtar Kelimeler: Melanie Klein, Nesne İlişkileri Kuramı, İç Dünya, Paranoid-Şizoid Konum, Depresif Konum, Dindarlık.

ABSTRACT
Master's Thesis
Being Religious
Between Schizoid and Depressive Positions
Fatma Gülsüm HEKİMOĞLU

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religion Sciences
Philosophy and Religious Sciences Program

Melanie Klein stepped into the world of psychoanalysis inspired by the works of Sigmund Freud. During the process, Freud expanded some of his concepts, completed the missing ones, added different dimensions and created his own theory. She has undertaken this work in order to clarify the inner world of the individual by observing and analyzing the human child from the beginning of his life and to clarify how the person is formed. First, she tried to reach the inner objects through understanding and explanation. She presented the mechanisms, and defence mechanisms of the life and death instincts, unconscious fantasy, paranoid-schizoid position, depressive position and position theory with its concepts in relation to internal objects. As a result of a series of concepts and mechanisms that she created from the inner objects, she reached the paranoid-schizoid and depressive position theory. She has been mentioned in every description of the fantasy mechanism which forms the basis of his theory. She emphasized that the fantasy mechanism came from birth, and it was constantly produced in people mind. In addition, she separated the fantasy mechanism as consciously and unconsciously. She gave more weight to the unconscious direction. In order to understand the inner world, the fantasies have to be understood. Klein's "concept of position" is one of the most important discovery of her time. She portrayed the dynamic nature of man which away from passivity by her position theory. She divided the paranoid-

schizoid and depressive positions into two parts. And she experienced that these positions appeared in the first months of human life. She stated that every individual passed through these positions but if their parents (especially their mother) provide the necessary care, the positions of the persons tend to be positive structure. Moreover, she stated that when establishing relations with the outside world, locations are references. The presence of partial activities that are far from holistic indicates that the narcissistic and omnipotence is dominant. The presence of guilt and jealousy indicates that the individual is in a paranoid-schizoid position. When the characteristics of the PS location are reflected in the religious life, there is a religiosity that is experienced at the primitive level. Another location is the depressed location.

The individual becomes depressed by integrity of fragmented object, if not the ego but the object become the front panel, the activity of love and gratitude, resulting of the awareness of the guilt which the repair activities starts.

When D-position is reflected in religious life, a religiosity happening at the level of mature is arising. In addition, these two positions are constantly fluctuating. The individual fluctuates from the D position to the PS position as well as from the PS position to the D position. According to Klein's data, a static religious experience is not mentioned.

Keywords: Melanie Klein, Object Relations Theory, Inner World, Paranoid-Schizoid Position, Depressive Position, Religiosity.

ŞİZOİD VE DEPRESİF KONUM ARASINDA DİNDAR OLMAK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
YEMİN METNİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KLEİN'İN, FREUD'UN TEORİLERİNDEKİ REVİZYONU	5
1.2. YAŞAMINDAN HAREKETLE MELANİE KLEİN (1882-1960)	14
1.3. İNSAN YAVRUSUNUN İÇ DÜNYASI	22
1.4. FANTEZİ/FANTASY-BİLİNÇDİŞİ FANTEZİ/PHANTASY	29
1.5. EVREDEN KONUMA	40
1.6. ŞİZOİD DURUM/HAL	44
1.7. PARANOİD HAL	46
1.8. PARANOİD-ŞİZOİD KONUM	47
1.8.1. Bölme Mekanizması	49
1.8.2. İç Yansıtma/Introjection, İç Atma/Incorporation, İçselleştirme / Internalization ve Özdeşleşme / Identification	54
1.8.3. Yansıtma/Projection ve Yansıtımlı Özdeşim/Projective Identification Mekanizması	62
1.9. DEPRESİF DURUM/HAL	67
1.10. DEPRESİF KONUM/DEPRESSİVE POSITION	70
1.10.1. Süperego	75
1.10.2. Sevgi/Gratitude	78

1.10.3. Suçluluk/Guilt	82
1.10.4. Onarım/Reparation	86

İKİNCİ BÖLÜM

KONUMLAR ARASI DİNDARLIK

2.1. BİREYİN DİNİ YAŞAYIŞININ ARAŞTIRILMASINDA ARAÇ OLARAK NESNE İLİŞKİLERİ KURAMI	91
2.2. PARANOİD-ŞİZOİD KONUMDA OLAN BİREYİN DİN ALGISI	95
2.2.1. Paranoid-Şizoid Konumda Olan Bireyin Tanrı Tasavvuru	96
2.2.2. Paranoid-Şizoid Konumda Olan Bireyin Dini Fenomenlere Yönelik Algısı	100
2.2.3. Haset ve Din	112
2.3. SUÇLULUKTAN TEVBEEYE	117
2.4. DEPRESİF KONUM VE BİREYİN DİN ALGISI	121
2.4.1. Depresif Konumda Olan Bireyin Tanrı Tasavvuru	122
2.4.2. Depresif Konumda Olan Birey ve Dini Fenomenler	126
2.4.3. Şükran Mekanizmasının Bireyin Dini Yaşamına Yansıması	134
2.5. D KONUMDAKİ DİN ALGISINA SAHİP BİREYİN PS KONUMDAKİ DİN ALGISINA DALGALANMASI/SALINMASI	139
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	147

KISALTMALAR

vs.	Vesaire
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
çev.	Çeviri
Edit.	Editör
PS.	Paranoid-Şizoid
D.	Depresif

GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar insanoğlunun dini yaşantısı ve Tanrıyla/kutsalla olan ilişkisi, her açıdan inceleme ve araştırma konusu olmuştur. Bunun nedeni, dini inanç ve uygulamaların belirtilerinin, bazı bireylerde belirgin olması bazı bireylerde ise o kadar belirgin olmamasıdır. Başka bir deyişle, dini işlevler her bireyde farklı psikik seviyede ve farklı düzeyde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, farklı düzeylerde dürtü (yaşam/eros ve ölüm/thanatos), yapısal (id, ego ve süperego) ve iç nesne ilişkisel (psikotik, sınır durum, nevrotik veya normal) yapıların birey üzerinde farklı düzeylerde etkiler oluşturmastandır. Dindar bireyler tarafından farklı düzeylerde algılanan ve oldukça kompleks olan dini işlevler, ortaya çıkan durumu ayırt etmedeki zorluğu beraberinde getirmektedir. Nitekim, benzer dini inançların ve uygulamaların çok farklı şekilde algılandıkları bilinmektedir. Buna nazaran aynı dinin, kişilikleri farklı olan bireylerde daha başka psikik seviyelerde işlevler gerçekleştirdikleri yapılan araştırmalardan hareketle kabul edilmektedir (Forster ve Carveth, 1999: 204). Örnek vermek gerekirse dua etmek, bazı bireyler için istek ve arzu mercii iken bazı bireyler için de Tanrı ile bir olma, onunla konuşma, derdini açma, duygusal durumunu ona aktarma anlamına gelebilmektedir. Yapılan her araştırma, bireyin Tanrı ve dini fenomenler ile olan ilişkisinin ortaya çıkması ve kompleks olan ilişki sisteminin ayrıştırılması hususunda yardımcı olmuştur. Buraya kadar anlatılan/aktarılan verilerin üzerine düşünüldüğünde, hiçbir araştırmanın bize ortaya çıkan durumu kesin bir şekilde açıklamadığı ortaya çıkmaktadır. Fakat sunulan araştırmaların belirli yönlerden ve perspektiflerden konuya açıklık getirme girişimleri olduğu söylenebilmektedir. Aksi takdirde bilimsel veri olma kriterine uymayacak ve dini yaşantı indirgemeci bir şekilde ele alınmış olacaktır. İfade etmeliyiz ki, nitel araştırma yöntemi kullanılan bu çalışma dindarlığın dinamik yönüne açıklık getirme prensibini taşımasına ek olarak, nesne ilişkileri kuramı açısından, Melanie Klein'in teorisinde ele aldığı verilerle, bireyin Tanrı ve dini fenomenler ile ilişkisini ele alma amacını taşımaktadır.

Dinin doğasını anlama çabasında psikanaliz dünyası, dini deneyime ve dine göre, özel bir gerçeklik ya da özel bir bilgi biçimi olma statüsü vermeksizin, tipik olarak insan faaliyetinin başka bir alanı olarak yaklaşmıştır. İnsan ilişkilerini

tanımlayan ve analiz eden nesne ilişkileri teorisi, psikolojik yaşamın merkezinde “ilişkiyi” konumlandırır. Bununla birlikte, nesne ilişkileri teorisi ilahi nesne ile ilahi bir varlık olarak ilgilenmemektedir. Tez çalışmasının konusu bireyin dini yaşantısı olduğundan nesne ilişkileri kuramının sunduğu verilerden hareketle bu kuramın verileriyle ele alınabildiğini gösterme amacıyla olduğumuzu da ayrıca belirtmemiz gerekmektedir (St. Clair, 2004: 12, 3-4).

Bireyin yaşamının ilk yılları ile dini yaşantısı arasındaki ilişki, yapılan araştırmaların başka bir yaklaşımını ifade etmektedir. İnsan yavrusunu (hayata başlamasından itibaren) araştırma girişiminde bulunan Melanie Klein, bireyin yaşamının ilk yıllarında kurduğu ilişkilerin yaşamının ilerleyen zamanlarında kuracağı ilişkilerin temeli olduğunu vurgulamıştır. Onun sunduğu bu temel ile bireyin Tanrı ilişkisi araştırılma konusu olacak türdendir. Onun insan yavrusunun yaşam mücadelesinde karşılaştığı içeriklerin ve bunlara karşı oluşturduğu savunma mekanizmalarının, yaşam mücadelesinde başta annesinin olmak üzere çevresinin etkisinin, iç dünyayı çözümleme çalışmalarının bireyin Tanrı ve din algısı, dini yaşam ile bağında ne kadar etkili olduğunu ortaya koyma amacı taşınmaktadır.

Klein’in teorisinin belkemiği olan konum/position teorisi, bireyin dini yaşantısı göz önüne alındığında kayda değer bir bakış açısı sunmaktadır. Onun konum teorisinden hareketle, statik bir dindarlıktan ziyade paranoid-şizoid ve depresif konum arasında sürekli gel gitleri olan/dalgalanan, dinamik ve etkin bir dindarlık türü ortaya çıkmaktadır. Yaşamı boyunca nice değişimler ve dönüşümler içeren insan yavrusuna bakıldığında zaten bu dinamik ruh kendisini gösterecektir. Yaşamının başlangıcından itibaren, sunulan bakımdan içine doğduğu çevreye kadar tüm uyarıcılar bireyi değişim ve dönüşüm içinde olmasına zorlar niteliktedir. Fıtraten dinamik olan insanoğlu, iç dünyanın etkinliği ve dinamikliği kadar, Tanrı ile kurulan ilişkinin de dinamik olmasını beraberinde getirmektedir. Şöyle ki; Tanrı ile kurulan ruhsal ve manevi ilişki, zorlama ve baskı içermeyen bir ilişkidir. Sadece gönüllülüğün ve samimiyetin ön planda olmasına ek olarak son derece canlı, karşılıklı ve dinamik bir ilişki sunar. Tanrı ile bağı bulunan birey, inandığı kutsal varlığın kendisinin karşısında capcanlı durduğu, seslendiğinde kendisini duyacağı, yardım talep ettiğinde yardımına koşacağı, yanlışı olduğunda kendisini uyaracağı şeklinde bir ilişki olmasını istediği için bu durum ilişkisine de yansiyacaktır (Karaca,

2011: 75-76). Klein kadrajından bakıldığında bireyin dini yaşantısı bu tema çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Onun konum fikri, bir açıdan dini ilişkilerde dinamik bir perspektif doğursa da diğer açıdan dindar yaşamın ilkel düzeyde veya kâmil/gelişmiş düzeyde olduğunun anlaşılmasında ve belirlenmesinde de yön göstermektedir. Yaşamın ilk yıllarını kapsamlı ve insan ruhunu anlamaya yönelik girişimlerde bulunan, ömrünü bu amaç doğrultusunda harcayan Melanie Klein, bize bireyin ilk nesnesi olan “anne”den hareketle kurulan ilksel bağların ve sunulan bakımın hangi konumda olduğu hakkında bilgi edinilmesinde referans olmuştur. Paranoid-şizoid konum egonun baskınlığı ve kendini koruma kaygısının dört tarafını sarması neticesinde katı bir bölme mekanizmasını beraberinde getirdiği gibi parçalanmış bir egoyu ortaya çıkardığından çeşitli (içe yansıtma, yansıtma, içe alım, özdeşleşme ve içselleştirme) mekanizmaların da yenidoğanda mevcut olduğunu gözlemlemiştir. Kaygılara mahkum olmuş olan yenidoğan bu konumda daha kendisinin annesinden ayrı bir birey olduğunun farkında değildir. Oldukça ilkel bir yapıda olduğu için bu durumu dini yaşantısına naklettiğimizde ilkel düzeyde bir dindarlık (kendi parçalanmış kimliğinin yansıttığı şekliyle) ortaya çıkmaktadır. Depresif konumda, kendini annesinden ayrı bir benlik olarak gören, annesinin bütünlüğünü yakalamış, saldırganlık dürtüsünün egemenliğine girmenin pişmanlığını yaşayan ve suçunu onarım (tevbe) ile temizlemeye çalışan yenidoğanın durumunu dini yaşantıya aktardığımızda kamil/olgun bir dindarlık düzeyi ortaya çıkacaktır. Ve Klein’in iki konumun dalgalandığını tespit etmesiyle, dini yaşama aktarılan bu iki düzeyin (ilkel-kâmil) de sürekli gel git misali dini hayatımızda seyredebildiği öne sürülecektir.

Klein’in teorisinin bir diğer önemli yönü, duyguların ve fantezilerin içselleştirilmesini düzenleyen psişik mekanizmaların ve süreçlerin de dinamik nitelikli olmasıdır. Onun teorisi, dış dünyadaki insan ilişkilerinin içsel psişik mekanizmalar ile ilişkilendirilmesini de içermektedir. Bir yandan algılanan fenomenin bilişsel ayrışmasını ya “iyi” ya da “kötü” olarak, öte yandan, bu farklı algıların duygusal bütünleşmesini tek bir nesne (anne) ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Bu ikisi arasında salınım yapma, “iyi” ve “kötü” algılarını bölme ve bütünleştirme, olgun insan ilişkileri için gerekli olan duygusal ve bilişsel kapasitelerin gelişmesine yol açan bir etkidir. Klein’in ilişkiler sistemi hem iç hem

de dış süreçleri içerir. Sağlıklı bir şekilde gelişmesine izin verildiğinde, bu karmaşık ilişki sistemi zihinsel ve duygusal algıların bölünmesi ve bütünleşmesiyle, içselleştirme ve yansıtma, içe yansıtma süreçleriyle çocuk veya yetişkin bireylerin birbirleriyle iletişim kurmasına yardımcı olur. Zihinsel ve duygusal ayrımların yanı sıra ilişki sistemi, bireylerin kendi aralarında veya diğer bireylerle bağlantılar kurmasını da sağlamaktadır. Yine de Klein'in belirttiği gibi, bilişsel ve duygusal olgunluk için gerekli olan aynı psikolojik mekanizmalar, insan ilişkilerinde patoloji için hem dış hem de iç faktörlere bağlı olarak da sorumlu olabilir. Yani, insan ilişkilerinde normallik kadar hızlı bir şekilde patolojiye de yol açan bu karmaşık psişik mekanizmalarda gezinmek, insan ruhunun farklı yönleri ile bunların insan ilişkilerini nasıl etkilediğini açık bir entelektüel anlayışa sahip olmak için faydalıdır (Stromberg, 2018: 161-162).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KLEİN'İN, FREUD'UN TEORİLERİNDEKİ REVİZYONU

Klein, Freud'un izinden giderek kendisini keşfetmiş ve onun vasıtasıyla psikanalizde farklı açılımlar yakalamış bir teorisyendir. Teorisine ilham kaynağı olmasından dolayı çoğunlukla aynı frekansı yakalasa da bazı zamanlarda aynı konulara farklı bakış açıları getirmiştir. Farklı bakış açıları getirmesi hem psikanaliz camiasını zenginleştirmiş hem de Freud'un görüşlerinin farklı bir yorumunu sunmuştur. Klein'in revizyonunu içeren bu bölümde çok fazla ayrıntıya girmeden onun Freud'un kuramındaki revizyonu derli toplu bir şekilde aktarılacaktır. Onun farklı bakış açıları, derin bir şekilde ayrıca ele alınacaktır.

Hem Freud hem de Klein, psikanaliz camiasına insanın doğasını ve psişik kökenini sunma girişiminde bulunmuştur. İnsan ruhunu biyolojik bir temele oturtan ve güdülenme sistemini dürtülere bağlayan Freud, bu sistemi açıklarken sistemli bir şekilde hareket etmiştir. Güdülenme sisteminin kaynağını, amacını, nesnesini, nasıl meydana geldiğini ve daha sonra kuramına eklediği dürtünün etkisini açık bir biçimde ortaya koyma girişiminde bulunmuştur. Freud'a göre dürtünün kaynağı, bedensel bir uyarılmayı içermekte ve bu uyarılma da ruhta bir gerilim yaratmaktadır. Dürtünün amacı, bu gerilim durumunun ortadan kaldırılmasıdır bu da dürtünün tatmin olması ile mümkündür. Dürtü nesnesi, gerilimi ortadan kaldıran tatmini sağlayan içeriklerdir. Freud'a göre dürtü nesnesi olumsuzdur yani baştan itibaren belli bir nesneye veya nesne fantezisine bağlı değildir. Nesne, tatmini sağlayan herhangi bir şey ya da kişi olabilir. Ancak nesneler bireyin gelişimi gereği giderek özelleşmektedir ve bu özelleşmeyle beraber sabitleşme eğilimi göstermektedir (Tura, 2005: 14).

Freud'a göre ruhu harekete geçiren dürtüler bireyi hazzı yönelttiğinden bu mantık çerçevesinde nesne, dış dünyada hazzı karşılayabilen her şey olabilir. Bir başka deyişle, dürtü ile nesne arasında içsel veya özsel bir bağlantı yoktur (Tura, 2005: 37). Freud'a göre dürtü nesnesi ancak bireyin tarihinde tekrarlanan deneyimler

sayesinde önem kazanmaya başlamakta, kişi için özel ve simgesel bir anlam ifade etmektedir (Klein, 2014: 7).

Freud'un dürtü nesnesinin olumsal özelliği ile ilgili tespiti, yani dürtü ile nesne arasında rastlantısal bir ilişki olduğu yönündeki görüşü, onu izleyen kuramcılar tarafından çokça eleştirilmiştir. Nesne ilişkileri kuramına göre dürtü; baştan itibaren bir nesneye bağlanmış ve temel amacı haz veya tatmin olmayan, ilişki olan bir süreç olarak düşünülmüş, dürtünün doğrudan nesneye değil, ilişkiye bağlandığı kabul edilmiştir (Tura, 2005: 14). Nesne ilişkileri kuramının mimarı Klein'a göre içgüdü ile nesne, özsel bir şekilde birbirine bağlıdır (Tura, 2005: 37). Ona göre içgüdü, daha doğumdan itibaren türün evriminde intikal eden fantazmatik içsel nesnelere bağlıdır. Başka bir ifadeyle çocuk, daha baştan itibaren içgüdü tatminine yönelik nesne ve ilişki arayışlarıyla donatılmıştır. İlk bakışta önemsiz görülen bu varsayım farklılığı gerek ilgili klinik malzemenin yorumunda gerek kuramın bütününde ciddi ayrılıklara yol açmaktadır (Klein, 2014: 7-8). Freud açısından dürtü, bir kaynağa ve bir amaca sahiptir, ancak nesnesi yoktur. Ne var ki Klein açısından yenidoğanın dürtüleri en baştan beri nesneye (meme, anne) yöneliktir (Kristeva, 2015: 18).

Freud dürtünün üç bileşenine (kaynağı, amacı, nesnesi) dördüncüyü eklemiştir: dürtünün itkisi. Bu itki, dürtünün ruhsal aygıtı harekete geçirme gücünü ifade etmektedir. Freud açısından dürtü, ruhsal olan ile bedensel olan arasında bir kavramdır ve ancak ruhsal bir temsilci aracılığıyla ruhta ifade bulmaktadır. Bir başka deyişle dürtü, bedensel kaynaklı olması nedeniyle, kelimenin tam anlamıyla psikolojik bir kavram değildir. Dürtü, ruh içinde bazı duygu ve düşüncelerde kendi ifadesini, izdüşümünü bulmakta ve onlar tarafından temsil edilmektedirler.

Freud dürtüleri iki kez farklı biçimlerde ayırma tabi tutmuştur. İlk dürtü kuramında dürtüleri, cinsel dürtüler ve kendini koruma dürtüleri (veya ben dürtüleri) olarak ikiye ayırmıştır. Kendini koruma dürtüleri, açlık ve beslenmede olduğu gibi, bireyin hayatta kalmasına yönelik dürtülerdir. Cinsel dürtüler ise, türün devamlılığına yöneliktirler; kendini koruma dürtüleri üzerinde tabakalaşır ve giderek özerkleşmektedirler. Freud bu iki dürtü grubu arasında bir çatışma olabileceğine de değinmiştir. O, 1920'li yıllardan itibaren ikinci bir dürtü ayırmasına gitmiş, yaşam dürtülerinin/eros karşısına ölüm dürtülerini/thanatos koymuştur. Onun yapısal

kuramında id, cinsel ve saldırgan dürtüleri içermektedir. Saldırgan dürtü başlangıçta içeriye, kişinin kendine yönelmiştir ve bundan dolayı da bir ölüm dürtüsüdür. Ancak daha sonra yıkım dürtüsü şeklinde dışarıya, dış dünyaya dönmektedir. Bu noktada Freud'un ana fikri, başlangıçta insanda inorganik yaşama geri dönmeye yönelik temel bir eğilimin olduğu yönündedir. Bu dürtülerden kurtulmanın temel yolunun dürtüyü dış dünyaya yöneltmek olduğunu belirtmiştir. Dürtü, dış dünyaya yöneltilmiş biçimiyle egemenlik dürtüsüne, güç arzusuna dönüşür. Bu dürtünün bir bölümü cinsel dürtüye katılırken (sadizm), diğer bölümü kişiye bağlı kalmaktadır (mazoşizm). Eros, yani yaşam dürtüleri ise sadece cinsel dürtüleri değil, daha önceki kuramlarda yer alan kendini koruma dürtülerini de içermektedir. Yaşam dürtüleri, yaşamı korumaya ve daha örgütlü bütünlükler oluşturmaya yönelmiştir. (Tura, 2005: 14-15). Klein'in yeniden ele aldığı kavramlar arasında Freud'un ölüm içgüdü (Thanatos) de vardır. Freud'un yok olma yönündeki dürtüleri yerine Klein, saldırganlık dürtüsünü vurgulamıştır. Yaşam ve ölüm içgüdü arasındaki çatışma Klein için dış dünyadaki nesnelerin üzerine yansıtılmaktadır (Simanowitz ve Pearce, 2003: 2).

Klein'in bilinçdışı düşüncesi de Freud düşüncesinden bir yönüyle ayrılmaktadır. Ayrıldığı temel noktalar bilinmekteyse de bu ayrımlar asla kesin bir ret olarak gündeme getirilmemiştir. Daha ziyade Freud'un bilinçdışı teorisini tamamlayacak bir yöntem olarak benimsenmiştir. Freud'un öne sürdüğü bilinçdışı, arzu ve bastırma etrafında yapılanmıştır. Melanie Klein ise bilinçdışını yenidoğanın ruhsal acısı, fantezisi, bölünme süreçleri ve sınırlı da olsa yüceltme yetisine odaklanarak ele almıştır (Kristeva, 2015: 18).

Süper ego/üst ben oluşumu da farklı bakış açılarını getiren konu değerindedir. Freud'a göre üst ben oluşumu oedipus kompleksinin mirasçısıdır. Çocuk, saldırganlık dürtüsünü geri çekmekte ve arzularından vazgeçmektedir, ebeveynin ahlâki değer ve yasaklarıyla özdeşleşerek içselleştirmektedir (Tura, 2005: 22). Ona göre geniş ölçüde dışsal, toplumsal yasaklara, ebeveynin yasak koyucu tutumlarına bağlanan süreç Klein düşüncesinde, nesne ilişkileri gelişiminin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst ben gelişiminde esas olan saldırganlığın hakim olduğu kısmi nesne ilişkilerinin giderek bütünleşmesi ve çift değerli bir nitelik kazanarak iyi nesne karşısındaki saldırganlıktan duyulan suçluluk duygusunu uyandırma vazifesini

taşımasıdır. Klein'in bu gelişimi klasik kuramdan çok erken bir düzey olan oral döneme çekmekte, hatta bazı oedipal çatışmaları oral terimlerle (yaşanmış da olsa) bu dönemde değerlendirmektedir (Klein, 2014: 18).

Freud'un düşüncesinde oedipal evre, dürtüyü doyurma ve kastrasyon korkusu/hadım edilme korkusu çatışması arasında geçer. Klein'in düşüncesinde ise oedipal evredeki çatışma, çocuğun babasına karşı duyduğu sevgi ve onunla ilişki kurma arzusu ile ona karşı duyduğu haset ve kıskançlık arasında oluşmaktadır (Anlı, 2013: 9).

Klein fantezi kavramına yeni bakış açıları getirmiştir. Onun fantezi kavramından yola çıkarak kendi fantezi kavramını oluşturmuştur. Freud'a göre fantezi, dış dünyada uğranan düş kırıklıklarını ya da engellemeleri telafi etmeye yönelik bir faaliyeti içermektedir. Oysa Klein'a göre bilinçdışı fantezi tüm ruhsal süreçleri temellendirmektedir ve her türlü ruhsal faaliyete eşlik etmektedir. Bir başka deyişle, Klein perspektifli fantezi kavramı, içgüdüsel dürtülerin doğrudan ifadesini belirtmektedir. Klein, fantezi faaliyetinin çok erken bir dönemden, hatta doğumdan itibaren başladığını düşünür. Bu tespit çocuğun filogenetik olarak devralınmış içsel nesne imgeleriyle dünyaya geldiğini gösterir. Bu imgeler meme ve penis gibi beden parçalarını da içerir. Klein'in erken çocuklukta başlattığı fanteziler genital dönem öncesindeki itkilerden kaynaklanan sadistik içerikli fantezileri ifade etmektedir. Klein'in arkasından gelenlere göre fantezi, bilinçdışı faaliyetin (birincil süreç) esasını teşkil etmektedir. Dolayısıyla tüm gerçek ilişkiler bilinçdışı ilişki fantezileri zemininde ilerlemektedir. Klein'a göre nesneyle ilgili imge ve bilgi, içgüdüsel dürtünün kendisine içkindir ve içgüdünün amacına doğuştan bağlanmıştır. Bu durumda bilinçdışı, nesneyle sürekli ilişki içinde kurulmuş fanteziler üretmektedir. Klein yenidoğanın daha başlangıçtan itibaren açlık gibi içgüdüsel faaliyetler tarafından içsel olarak saldırıya uğradığı için bu tahribat karşısında savunmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Yani onun açısından fantezi faaliyeti, içgüdünün doğrudan gösterisi olabileceği gibi içgüdüsel faaliyetlerin yarattığı kaygıya karşı bir savunma olarak da kullanılabilir. Böylece içgüdüsel faaliyet daha elverişli koşullara çevrilebilir. Kısaca özetlemek gerekirse, Klein'a göre bilinçdışı fantezi faaliyeti dış dünyada yer alan olaylara sızar ve bunlara anlam verir. Bir başka

deyişle, dış dünyada kurulan ilişkiler daima iç dünyada yer alan bilinçdışı fantastik ilişkiler çerçevesinde değerlendirilir ve duygusal olarak yorumlanır (Tura, 2005: 38).

Klein, bilinçdışı fantazmatikişleyişe büyük önem vermiştir. Bir anlamda statik anılar ve dürtülerin deposu olarak da görülebilen bilinçdışında sürekli bir dinamizm ve devamlı bir fantazmatik üretim tespit etmiştir ve bunu psikanalitik tedavi sürecinin esas nesnesi olarak sunmuştur (Klein, 2014: 8). Klein açısından fantezi aslında hem hasta hem de psikanalist için psikanalizin merkezinde yer almaktadır. Benzeşmeyen bilinç ve bilinçdışı öğelerinden meydana gelen tam da bu nedenle kurucusu tarafından “melez kan” olarak tanımlanan Freudyen fanteziyle kıyaslandığında, Klein açısından fantezinin daha heterojen bir yapı sergilediği görülmektedir. Kavramlardan olduğu kadar dürtü, duyum ve eylemlerden de meydana gelen fantezi, çocukların oyun sırasında, yetişkinlerin de hasta koltuğunda dertlendiği ve bunaldığı durumlardan kurtulmak için söylemle ifşa ettikleri, gerçek bir vücut bulma halidir (Kristeva, 2015: 19). Strachey, Freud’un fantezi kavramını iki farklı anlamda kullandığına işaret etmiştir. Birincisi, içgüdünün uzantısını ikincisi ise zihinsel temsili ifade etmektedir. O, Freud’un bu iki tanım içeriğini birbirinden ayırdığını söylemiştir. Klein, içgüdülerin bu zihinsel ifadesine başvurmak için “phantasy” terimini kullanmaktadır. Fantezinin “ph” yazımını bilinçdışı bir süreç olduğunu göstermek için tasarlamıştır. Bu yazış şekli ile bilinç ve bilinçdışı farkını belirtmiştir. O, içgüdülerini beden ve zihin arasındaki sınır olarak, fantezilerin bedensel ve zihinsel fenomenlerden türetildiğini deneyimlemiştir. Onun konseptinde fantezi içseldir. O, hayalleri, içgüdüsel yaşamı ve nesneleri duygulara bağlamaktadır. Bebeğin ilkel testlerinin tamamen fantezi yeteneği iç ve dış deneyimleri düşünme hakkında olduğunu göstermiştir. Fantezinin dış gerçekliği yavaş yavaş etkileyebildiğini ve ilkel hipotezleri değiştirdiğini eklemiştir. Onun açısından fantezi hem faaliyeti hem de sonucu ifade etmektedir (Simanowitz ve Pearce, 2003: 15-16). Klein’a göre fantezi kavramı, hayalin gerçek olmadığı zaman ortaya çıkan bir telafi düzeneği değildir. Onun açısından fantezi, bireyin tüm zihinsel süreçlerinin ham maddesidir ve gerçek doyuma eşlik edebilmektedir (Anlı, 2013: 9).

Klein’in revizyonları arasında ciddi çaba gerektirerek ilerlettiği bir diğer kavram “sevgi” kavramıdır. Freud, sevgiyi asla kuramsallaştırmamasına rağmen sevginin aktarımından yola çıkarak psikanalizi icat etmiştir. Klein ise, genç

hastalarının anne içerikli analizlerinde analiste yönelttikleri anneyle ilgili aktarımlarını değerlendirerek bu kavrama yönelmiştir. O, kendisinden sonra gelen öğrencilerinin de kanıtladığı üzere, çocuklar oynarken ortaya çıkan ve analistin kendisine karşı-aktarımı oluşturan fantezilerini dinlemeye koyulmuştur (Kristeva, 2015: 18). Bebekteki sevgi ve minnet hislerinin annenin sevgi ve ilgisine karşılık olarak doğrudan ve kendiliğinden ortaya çıktığını öne sürmüştür. Yaşamı sürdürmeyi amaçlayan güçlerin ifadesi olan sevgi erki, yıkıcı nitelikler kadar bebeğin içinde bulunduğunu, bebeğin bu erkin ilk temel ifadesini annesinin memesine bağlanmasında bulunduğunu ve bunun daha sonra anneyi kişi olarak sevmeye dönüştüğü sonucuna ulaşmıştır. Ona göre, içimizde bulunan sevgi ve nefret hepimizde devamlı etkileşim halindedir ve sürekli dalgalanmaktadır (Klein, 2012: 234).

Klein'in önemli tespitlerinden bir diğeri de kadın cinselliği üzerine olmuştur. Freud'un fallus/penis odaklı ve kadının penisinin yokluğunu ele alan bakış açısının yerine farklı bir yol izleyen Klein, oral dönemde hem kız hem de erkek çocuğun "dişil dönem" adını verdiği bir dönemden geçtiklerini ileri sürmüştür. Bu dönemde hem kız hem de erkek çocuğun süttten kesilmeyle birlikte memeye sırtlarını çevirip en az meme kadar ilginç olabilecek, hatta memeden daha üstün vasıflara sahip olabilecek bir ikinci nesneye, yani babanın penisine yöneldiklerini gözlemlemiştir. Bu aşamada Klein'a göre bebek şöyle bir düşleme sahip olmaktadır: Penis memenin içindedir ve anne bu penisin sahibidir. Küçük kızın erken dönem oedipus nitelikli tavrının onun tüm cinselliğini belirleyecek önemde olduğunu belirtmiştir. Freud'un penis hasedi düşüncesinden farklı olarak, Klein kız çocuğunun annenin bedeninin içine girmek, onun iç nesnelerini tanımak ve keşfetmek amacıyla penise sahip olmak istediğinden bahsetmiştir. Ama yoğun sadist nitelikli saldırıları da içeren bu tutumun, küçük kızın annenin olası bir intikamdan korkmasına ve fallik bir pozisyona girerek (bir anlamda cinsel organını inkar ederek) annenin kendi iç organlarına saldırıp tahrip etmesine karşı bir savunmaya girmesine neden olacağını öne sürmüştür. Böylece, Freud'dan farklı olarak Klein, küçük kızın nefretinin temelinde bir penisten mahrum kalmanın değil o penise sahip olmak için babayla rekabete girmenin önemli olduğunu söyler. Her iki cinsiyette de mevcut olan bu dişil dönemin aynı zamanda nesne değiştirme durumunun da başlangıçtaki prototipi olduğunu ifade etmiştir.

Nesneyle kurulan ilişkinin yetersizliği ve bu yetersizliğin beraberinde getirdiği çift değerli/ikircikli duygular, nesne değişiminin arka planındaki fırtınaların nedeni sunmaktadır. Bu yüzden dişil dönem hem kız hem erkek çocuk için hakiki bir dönüm noktasını içermektedir. Klein, bu durumun gelecek yaşam tecrübesindeki her nesne değiştirme durumunda yeniden canlandığını ve simgeleştirme süreçlerini harekete geçirdiğini ısrarla vurgulamıştır. O, çalışmalarının sonlarına doğru oedipus kompleksinin depresif konumun yerleşmesiyle başladığını ve depresif konumun bir parçası olduğunu belirtmiştir. Hem kız hem de erkek çocuğun fantezilerinde anne bedeninde ikamet ettiği baba penisini de elde etme amacının ebeveynlerini ayrı bireyler olarak algıladığını ve ebeveynlerinin tüm iyi nesnelerden oluştuğu sonucuna ulaşmaktadır (Klein, 2012: 3; Klein, 2015: 102).

Klein'in düşünce sisteminin bir diğer revizyonu ise içe yansıtma/introjection kavramı kavramıdır. Freud bu kavramı çeşitli bağlamlarda kullandıysa da nihai olarak 1923'te "Ben ve İd" adlı çalışmasında üst ben/ego oluşumu açısından ele almıştır. İçsel nesneler vasıtasıyla, daha önce dışsal nesnelere bağımlı olarak sürdürdüğü tutumlarını koruyabildiğini bir başka deyişle çocuğun üst ben işlevleri açısından dışsal bir nesneye ihtiyaç duymayacak bir gelişmişliğe ulaştığını öne sürmüştür. Klein'a göre içe yansıtılmış nesneleri içsel nesnelerle aynı şey olarak görmemek gerekmektedir. İçsel nesneler/internal objects içe yansıtılmış nesneleri kapsadığı gibi özdeşleşmeleri ve doğuştan getirilen fantezi imagolarını da kapsamaktadır. Klein'a göre içe yansıtma oral dönemdeki içgüdüsel faaliyetin ruhsal temsili olmasının yanı sıra aynı zamanda bir savunma mekanizması olarak düşünülmüştür. Gerçi Freud da içe yansıtmayı nesne kaybı karşısında geliştirilmiş bir savunma mekanizması olarak düşünmüştür. Ancak Klein'a göre içe yansıtma, iç dünyayı tehdit eden ve daha temel düzeyde olan kaygı karşısında geliştirilmiş bir savunmayı içermektedir. Çünkü çocuk kendini doğuştan kötü, saldırgan, zulmedici nesneler ile dolu olarak algılar; bunlara karşı dışsal iyi nesneleri içselleştirmeye girer. Böylece içselleştirme beni veya içsel iyi nesneleri korumaya yönelik bir savunma haline gelir. İçe yansıtılmış iyi nesneler içsel bir iyilik, kendine güven ve ruhsal istikrar sağlayarak güvenli bir kişiliğin oluşmasına yol açar (Klein, 2014: 9).

Her ne kadar Klein, Freud'un sadık bir yorumcusu olarak ele alınsa da olayın derinine inildiğinde farklı bakış açıları yakaladığından olsa gerek bazı yöntem

farklılıkları görülecektir. Freud'un gerek çalışmalarında gerek analizlerinde baskın olarak kullandığı yöntemi, rüyalar ve dil sürçmeleridir. Halbuki yaptığı derin analizlerle kuramına yön veren ve Freud'un kuramında farklı açıların görülmesinde belki de en büyük katkıyı sağlayan Klein'in yöntemi ise; çocukların oyununa sızan fantezileri olmuştur. Freud için rüyalar ve dil, Klein için ise oyuna sızan fanteziler, yönteminde ve kuramının oluşmasında belirgindir. Klein'in bu yöntemi kullanmasının arkasında yatan neden sadece hastalarının çoğunun bebeklik çağında ve genç yaşta olmaları, dile tam anlamıyla hakim olmamaları ya da konuşma güçlüğü çekmeleri değildir aynı zamanda uygulanmakta olan tekniğin değişmesi gerektiğinden de kaynaklanmaktadır (Kristeva, 2015: 19).

Klein çocuk analizine 1920'li yıllarda başlamıştır. Kullandığı oyun tekniği, çocuk oyunlarının sembolik olarak onların kaygılarını ve fantezilerini temsil edebileceğini gözlemlemesiyle başlamıştır. Küçük çocuklar serbest çağrışım yapamayacağından, Klein oyun odasında onların oyunlarını yetişkinlerin serbest çağrışımları gibi ele almıştır; yani bunları sembolik olarak çocuğun bilinçdışı çatışmalarının ifadesi olarak düşünmüştür. Bu gözlem onun açısından çocuğun bilinçdışına giden yolun açılmasında adeta anahtar olmuştur. Bu sayede çocukların bilinçdışı fantezileri ve nesne ilişkileri hakkında zengin bir bilgi edinmiştir (Anlı, 2013: 3).

Klein'in kullandığı yöntem kadar, sistemi de farklıdır. Sabit bir sisteme karşı çıkmış, kendi oluşturduğu sistemi, kuramının ciddi revizyonunu adeta özgünlüğüne kanıt olarak sunmuştur. Klein, Freud'un psikoseksüel devrelere az referans vermiş ve belki de kuramındaki en büyük devrimi yaparak, “konum” kavramını üretmiştir. Bu terimi, kişinin yaşam boyu geri dönmesi oldukça muhtemel olan belli bir tür nesne ilişkilerini, dış ve iç dünyayı, fantezileri, kaygıları ve savunmaları tanımlamak maksatlı kullanmaktadır. Onun modeline göre insan yavrusu “paranoid- şizoid” ve “depresif” olmak üzere iki konumdan geçer (Anlı, 2013: 9,11) ve bu iki konum arasında insan yavrusu sürekli dalgalanmaktadır.

Kendisinin anne olması veya edindiği, gözlemlediği analizlerden olsa gerek Klein, kuramında çok fazla “anne” ve “annenin rolü”ne önem göstermiştir. Freud, öznenin ruhsal hayatın merkezini, hadım edilme çilesi ve babanın işlevi etrafında belirlemiştir. Klein bu gerçekleri göz ardı etmeksizin psikanaliz teorilerinin fikir

babasında eksik olan annenin işlevini bu ikisine eklemiştir. Sonuç olarak oedipal üçgeni ikili ilişkiye (dyad) indirgeme riskine girmiştir. Klein kuramını döneminin teorisyenlerinin iddia ettiğinin aksine, bir kült olarak inşa etmemiştir. İlk kez Klein'in düşünme cesareti gösterdiği ana katli, haset ve şükranla birlikte düşünme yetimizin temelinde yer almaktadır (Kristeva, 2015: 18). Klein'a göre bebek, içgüdüsel olarak onu bekleyen anneden haberdar olarak dünyaya gelmektedir ve o daha başlangıçtan itibaren gerçekliğe dönük, gerçeklikteki anne ile ilişki içinde olmuştur. Oysa Freud'a göre çocuk ancak dürtüsel engellemelerden sonra gerçekliğe dönmektedir (Klein, 2014: 10).

Her ikisinin de, farklı bakış açısı sunduğu bir diğer mesele id ve ego yapılarıdır. Freud literatüründe id, libido ve saldırganlığın deposu olup ego, bu dürtülerin tarafsız hakemini ifade etmektedir. Klein düşüncesinde ise id nefret, kin, haset ve kıskançlıktan oluşan ölüm içgüdüsünü içermekte olup; ego ise sevgi ve yaşamı temsil etmektedir (Anlı, 2013: 9). Klein, Freud'un id ve ego kavramlarını kendi kuramı çerçevesinde dönüştürmüştür ve bunun sonucunda da bu kavramlar zenginleşmiştir.

Melanie Klein'in yaratıcı dehası, psikanaliz kültürünü zenginleştirici mahiyette olup depresif konum, haset, onarım, birleşik anne baba, kötü ve iyi anne imagosu, yansıtmacı özdeşleşme gibi kavramlar artık her psikanalistin repertuarına yerleşmiştir. Kimi Freud odaklı kavramlar da Klein'in kavramsallaştırmasında genişlemiş; bölme, suçluluk, içe atma gibi kavramlar farklı açılımlara yol açmıştır (Klein, 2012: 3).

Klein'in Freud'un teorisini tekrar gözden geçirmesi ve bunun sonucunda onu yeni bir bakış açısıyla özgün bir şekilde sunması, psikanaliz camiasına yeni bir perspektif kazandırmıştır. Her ne kadar düşüncelerinin temelinde Freud olsa da döneminin getirdiği sorunlar, üzerine düşündüğü kavramlar, uğraştığı hastalar, Karl Abraham, Sador Ferenczi ve Ernest Jones gibi psikanaliz babalarının ve dönemindeki düşünürlerin düşünceleri de kuramının oluşmasında etkili olmuştur.

Klein'in psikanalize en büyük katkısı sunan ve günümüzde çalışmalarından ilham alınan, çalışmaları Freud'un hala değer gören teorilerini, farklı bir göz ile ele alması kendisinin yaşamı hakkında merak uyandırmaktadır. Klein'in hangi dönemde

ve ne tür olaylardan hareketle bu bakış açılarını sunduğunu anlamak için kendisinin hayatını aktarmak önem arz etmektedir.

1.2. YAŞAMINDAN HAREKETLE MELANİE KLEİN (1882-1960)

Tarih boyunca bilime katkı sağlayan teorisyenler, teorilerini yaşadıkları dönem ile ilişkili olarak, bireysel tarihlerinden etkilenecek oluşturmuşlardır. Yaşadıkları olaylar kendilerini merak olgusuna iterek yeni keşiflere yöneltmiş, deneyimlerinin karanlık yüzünü aydınlatma girişiminde önemli bir sebep teşkil etmiştir. Melanie Klein de yaşadığı dönemde psikanaliz alanında ciddi bir yankı uyandıran ve uyandırdığı yankıyı kendi yaşamının özü ile besleyen bir teorisyen olmuştur. Dört çocuklu Rezsie çiftinin en küçük çocuğu olan Klein, maddi sıkıntılar ile mücadele eden ve ailesi tarafından istenmeyen bir çocuk olarak dünyaya gelmiştir. Sekiz yaşında verem hastası olan ablasını kaybetmiştir ki bu da onun kayıp nesne/nesne kaybı teorisinin temelini oluşturmaktadır (Klein, 2012: 3). Yahudi bir ailenin çocuğudur. Doktor olan babasını, hayatının erken yıllarında zatürreden kaybetmiştir ve babasının ruhun bağımsızlığı ile dini doğmalara karşı çıkmadaki düşüncesi Klein'e miras kalmıştır (Segal J, 2004: 2). Babasının mesleği Klein'i sadece tıp okuma isteğini değil psikiyatri alanında uzmanlaşma isteğini de harekete geçirmiştir. O, annenin rolünü ikincil plana atarak babanın önemine yönelik bir tutum benimseyen Freud'a karşılık olarak, annenin önemini de en az o kadar ele almıştır. Bu görüşü ele almasının arkasında erken yaşta babalarını kaybetmelerinin ardından bütün sorumluluğu annesinin alması, evini yönetmesi, oğlunun sağlığının bozulmasında güçlü durarak meydan okuyan bir anne imajının etkili olduğu düşünülmektedir. Klein'i derinden yaralayan olaylar silsilesine abisi de eklenmiştir. Geleneksel ahlâka itiraz eden radikal düşünürlerden Nietzsche, Arthur Schnitzler, Karl Kraus gibi düşünürleri takip eden ağabeyi, Klein'i hem entelektüel olarak hem de edebiyat fakültesinde okumuş olmasının verdiği temel ile edebî olarak etkilemiştir. Ablasının ölümünden sonra kuvvetli bir bağ kurduğu ağabeyi kalp hastalığına yakalanmış ve kısa zaman sonra vefat etmiştir (Segal J, 2004: 4; Kristeva, 2015: 28).

İlerleyen zamanlarda ağabeyinin arkadaşı ile evlenen Klein, mutsuz bir evlilik yaşamış ve daha sonra da depresif bir anneye dönüşmüştür (Kristeva, 2015: 17). Yaşadığı depresif durumlar, insan başlangıcından beri ne zaman ve niçin depresyonda kaldığı sorusunun oluşmasına yol açmıştır (Britzman, 2016: 1). Evliliğinden Melitta, Hans ve Erich adında üç çocuğu dünyaya gelmiştir (Segal J, 2004: 4). Çocuklarının doğumundan sonra depresyondan muzdarip oldukları kanısına varmış ve sonuncu çocuğu Erich'in doğumu ile de bu alanda gözlemlere başlayarak sağaltım yöntemlerine ve şekillerine yönelmeye başlamıştır (Hinshelwood, 2006: 8). 1920'li yıllara gelip, çalışmaya başladığında henüz bir diplomaya bile sahip olmayan küçük çocuklu ev hanımı bir anne olmasına rağmen, onun kişisel analizleri ve hastalarının çocukluk dönemi konusunda öne sürdüğü çalışmalarından hareketle dönemimdeki psikanalistler önemli bir içgörüyeye sahip olmaktadır (Segal J, 2004: 4; Kristeva, 2015: 17).

Melanie Klein'in hayatının ilk bölümündeki dönüm noktası, aslında evliliğindeki büyük çalkantıların başlamasıyla ve ardından annesinin ölümüyle iyice şiddetlenen gittikçe de artan depresyonu olmuştur. Daha sonra o, Sandor Ferenczi ile bir dizi analize başlamıştır. Çalışmalarına başladığında Freud okurken aynı zamanda da etkisinde kaldığı ilk psikanalizcilerden olan Macar asıllı Sandor Ferenczi ilgisini çekmiştir.

İlk önce kendi başına psikanalize girmiştir ve zorluklar ile dolu yaşamı ile Freud'un eserlerini keşfetmiştir. Freud'un "Düşler Üzerine" çalışmasını okuduktan sonra artık psikanalizde karar kılmış ve kendisini psikanalize başlangıç seviyesinde bir yolculukta bulmuştur. Freud, zihnimizin normalde çok az şey bildiği ancak eylemlerimizi, hislerimizi, düşüncelerimizi kuşku dolu zihnimizden daha fazlasını belirleyen bir kısım olan bilinçaltı ile çatışmasını başlatmıştır. Aklın bu bölümünde bebeğin düşüncelerinin cinsiyet ile ilgili istek ve korkuların kalıntıları olduğunu, bilinçten bastırılmış ve onları zorlayacak, değiştirecek gerçekleştirmelerden ayrı olduğunu bulmuştur. Bu bilinçdışı düşünce ve arzular, çok düşünceli bir biçimde hayallerde kendilerini ifade etmektedir. Zihninde sansürleyip bu tür düşüncelerin bilinçlendirilmesine izin vermemek için sembolize edilmiştir. Freud yetişkinlerde bu süreçlerin belirtilerini gözlemlemiştir fakat doğrudan çocuklar üzerinde çalışmamıştır. "Cinsellik Üzerine Üç Deneme" çalışmasında (Freud, 1905)

semptomların hafifletilmesinden gelişme psikolojisini ve çocuktaki libido gelişiminde fiksasyon noktalarının anlaşılmasını ele almıştır. Kadınların çocuklarla çalışacak analistler olmasını ve kadın cinselliğinin geliştirilmesinde derinlemesine araştırma yapılmasını istemiştir. Bu konuda meydan okuyanlardan biri, sadık yorumcusu ve revizyoncusu olan Melanie Klein olmuştur. Üç yaşından beri gözlemlediği Fritz adıyla sunmuş olduğu oğlu Erich'in analizinden yola çıkarak, çocukların ebeveynlerine yönelik görüşlerinin çocuğun kendi hisleri tarafından ne kadar çarpıtılabileceği ve bilinçdışı düşünce ve duygularının etkili bir şekilde analizi yapılabileceği keşfini içeren ilk çocuk vaka analizi sayesinde Macar Psikanalitik Topluluğu'na kabul edilmiştir. Maalesef bu üyelik çok uzun sürmemiştir. Macaristan'daki siyasi gerilim ikliminden dolayı Macar Psikanalitik Cemiyet üyeleri Klein'e zorluk çıkartmıştır. Bu durum, Klein'in gelişen yapıda psikanalitik bir toplum olan Berlin'e taşınması yönündeki kararının sebebi olmuştur (Kristeva, 2015: 34; Likierman, 2005: 7; Hinshelwood, 2006: 9; Segal J, 2004: 4-8).

Klein, çalışmalarında Freud'un yöntemi gibi aşırı bilimsellik konusunda istekli olmamıştır. Ferenczi olağanüstü Klinik Günlüğünde (Ferenczi, 1988) gösterdiği gibi analitik ilişkinin kendi menfaatlerini takip etmesinden kurtulmuştur. Bunun yerine insanın öznelliği ve analitik ortamda eşit olarak sorunları ile ilgilenmeye ön ayak olmuştur, daha "demokratik" olma yönünde bir gelişme sağlamıştır. Bu da genç Klein'i öncelikli olarak psikoloji yerine, kişi ile ilgilenmesinin gerekli olduğu yönünde etkilemiştir. Yaşam mücadelesinde bulunan bir bebekten farkı olmayan analistin, karışıklık, füzyon, sınırların olmaması, konuşmanın farklı yapıları olmadan iletişim kurma alanları ve benzeri alanlar ile meşgul olmayı öğrenme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle, Klein için analiz, bebeğin deneyiminin teorik dilde açıkça ifade edilemeyen yönlerini ele almak olmuştur (Mitchell, 2005: 11).

Çocukların zihinsel yaşamını keşfetmeye ilk karar verdiği sırada, karşı karşıya kaldıkları görevin basit olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Klein için mevcut olan psikoanalitik model devrim niteliğinde olmasına rağmen, çabalarını kolaylaştıracak olan diğer sosyal bilimler ve akademik disiplinlerden hiçbiri temel düzeyde değildi. Klein'in başvurabileceği tek laboratuvar koşulları onun tarafından geliştirilmeli ve bir şekilde çalışma gününün klinik gerekliliklerine uymalıydı. Bu

zorluklara verdiği çözüm psikanalistlerin yetişkin hastalarla çalıştığı norm olan klinik çalışmaları, devam eden bir araştırma projesi olarak kullanmak olmuştur (Likierman, 2005: 3). Yaptığı çalışmalar, kişinin içindeki nesne temsillerinin bilinçaltı dünyasını dış dünya ile nasıl etkin bir alışveriş yaptığını yani çocuklarla oynanan oyuncaklar arasında ne tür bir ilişkinin hakim olduğunu vurgulamıştır. Analitik belirleme, çocuk oyuncaklarının yürürlüğe konduğu anlatımlar ve ilişkiler içerisinde gözlemlenebilir süreci daha fazla öne çıkarmıştır. Amacı, hastalarının (çocukların) kendi kaygıları ile mücadele ettikleri süreçleri anlamaları ve öncelikle insan zihniyle ilgili soyut bilgileri üretmemelerini anlamak olmuştur (Hinshelwood, 2006: 15).

Klein, Budapeşte'nin aksine en aktif psikanalitik kent olan Berlin'deki önemli psikanalizci Karl Abraham ile Uluslararası Psikanalitik Kongre'de bir araya gelmiştir. Ferenczi ile yaptığı analiz sonuçlarından memnun olmayıp K.Abraham'dan analiz etmesini istemiştir ve çocuğun kaygı düzeyini başka bir şekilde azaltmaya çalışmak yerine yorumlamaya devam etme kararını güçlendirmesinde ön ayak olmuştur (Segal J, 2004: 10-11; Likierman, 2005: 11). Karl Abraham özellikle ilk çocukluk gelişim dönemi konusunda, çağdaşları arasında büyük bir ilgi uyandırmaktaydı. Entelektüel olarak Abraham, Melanie Klein'in en çok desteğini ve teşvikini aldığı, kılavuz niteliğinde fikirleriyle çalışmalarına yön verdiği hocası olarak ele almak yerinde olacaktır. Doğru ve dikkatli gözlemleriyle ve önem gösterdiği felsefi düşünce tarzının atfindan ve saygınlığından kaynaklanan açık görüşlülüğe sahip olan ve Klein'in davasında kendi eğilimleriyle rastlaşan K.Abraham, aylardır dalgalanıp süren hastalığa yakalandıktan sonra hayatını kaybetmesiyle Klein'i derinden sarsmakta ve yalnız bırakmaktadır. Abraham hayatta iken hem şahsen hem de çocuklar ile yaptığı çalışmada Berlin'de destek bulan Klein, Abraham'ın vefatının üzerinden çok geçmeden muhalefetler ile karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Berlin'li meslektaşlarına sunduğu çalışmaları, hem küçük hastaların yaratıcı yaşamı hem de yazarın fikirleri, sezgileri, cesur iddialarının yoğun döküntüleri ile karakterize edilmiştir. Aynı zamanda gülünç olarak karşılamışlardır. Fakat Klein, ne olursa olsun kendi analiz yönteminden asla vazgeçmemiştir. Klein yazılarını engellemeden, olduğu gibi yazmıştır ve çocukluk dönemindeki zihinsel yaşantının detaylarını yazarken anaokulunun diline başvurmasından kendini

çekmemiştir. Ne yazık ki bu tutumu, Berlin camiasının resmi bir tarzda beklediği bilimsel saygınlığı yansıtmamaktadır. Bununla birlikte onun için sadece stil değil içerik de önemli olmaktadır. Klein kendisine karşı ağır eleştirilerde bulunan Berlin psikanalist grubuna, hayatın ilk yıllarından başlayıp ergenliğe kadar uzanan yelpazeyi klinik verilere dayanarak yeni bir insan yavrusu oluşturduğunu göstermiştir. Bu klinik çalışmalarını sadece deneysel olarak değil aynı zamanda Freud'un psikoseksüel gelişim evreleri ile ilgili olarak da ele almakta ve ağır eleştiri yapanlara meydan okumaktadır (Mitchell, 2005: 14).

İngiliz Psikanaliz Derneği'nin kurucusu olan Ernest Jones'un teşviki ile Londra'ya yerleşen Melanie Klein, kendisi tarafından sunulan çalışmaları Jones'ın incelemesine imkan vermekte ve diğer analistler tarafından da cesaretlendirilmektedir. İngiltere'deki destekçileri sadece Ernest Jones ile de sınırlı olmayıp; Joan Riviere, Susan Isaac, Paula Heimann gibi birçok analistten de destek bulmuştur (Kristeva, 2015: 17; Segal J, 2004: 12). Destekçileri kendi hastalarını göndermiş ve Klein'in fikirlerini açıklamasında yardımcı olmuşlar, görüşlerini daha anlaşılır bir biçimde ifade etmesine ve başka bir boyuttan tartışılmasına ön ayak olmuşlardır. Klein bir çocuk analisti olarak kuramını Berlin'de uygulamaya başlayıp Londra'da genişletme olanağı bulmuştur. O yıl içerisinde İngiltere'de bir dizi konferans vermiştir. Bu konferanslar, "Çocukların Psikanalizi" (The Psychoanalysis of Children) adlı kitabının temelini oluşturmaktadır. Berlin şüphesi ve reddi yerine İngiltere'de benzer şekilde düşünen analistler, onun çalışmalarına değer vermişler ve saygı duymuşlardır (Segal J, 2004: 12). Budapeşte ya da Berlin'de baskı görüyorken İngiltere'de sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Berlin psikanalistlerinin muhalefetine yerini İngiltere'de aynı dönemde övgü ile karşılanması, yanlış değerlendirilmiş bir ilk izlenim veya yeni bir zehirlenme olarak görülmesinden kaynaklandığı düşüncesini akıllara getirmiştir. İngiliz analistlerin, Klein'in düşüncesine benzer bir şekilde düşünmesi, onun çalışmalarının daha özgün ve tutarlı bir hal almasında etkili olmuştur (Mason, 2003: 241; Mitchell, 2005: 13-14; Likierman, 2005: 9, 11). Londra'da çocuk analizine olan ilgi giderek güçlenmeye başlamış olsa da İngiliz kültürünün üç yüz yıldır sahip olduğu bir alt yapı mevcuttur. Daha da önemlisi, romantik şairler ve on dokuzuncu yüzyıl romancılarından beri çocukluk çağı, dünya görüşünün merkezindeki belirleyici etkisi hakimdir. Çocuğun yedisinde ne ise

yetmişinde de o olduğu, bir insanın gerçek doğası yaş ve zaman ile çocuğun davranışları büyüdüğü zaman yetişkinlikte gelecekte onun ne olacağını gösterir, değişmez düşüncesi ilk önce Freud'tan değil Wordsworth'dendi. Ayrıca, ondokuzuncu yüzyılın başında İngiltere'de ana-çocuk ilişkisine ilginin ısıldığı bir nokta vardır. Bugüne kadar İngiltere'de psikanalizin sahip olduğu şey bu ilişki olmuştur. Klein, bir annenin anlayışını psikanalize getirmiştir. Kendi çocuklarından başlayarak, gözlemlene ve analiz etme yöntemini öğrenip çocukları anlamaya yönelik zemin hazırlamıştır (Mitchell, 2005: 14). Bir nevi kuramlarının oluşmasında temelini, değerli psikanalist hocaları ile Berlin ayağı, binasını da özgür ortam sağlayan ve gelişmesine imkan verip desteğini esirgemeyen Londra ayağının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Klein'in klinik ve teorik yazıları, sancılı tartışmalardan sonra bugün özellikle Britanya'da, modern psikanalizin göklere çıkardığı en üretken çalışmalara teşvik niteliğinde olmuştur ve pratik olarak güçlü bir sezgisel temeli olan kilit taşı niteliğinde eserler arasında sayılmaktadır.

Klein'in İngiltere'deki çalışmaları ve yazdıklarından ortaya çıkan vizyon, teorik kapsamı ve özgünlüğü açısından etkileyici olduğu kanıtlanmıştır ve insanlık konusundaki düşüncelerimize benzersiz bir boyut katmıştır.

İngiliz Psikanaliz Topluluğunun hoşgörülü iklimi, Klein'in olumsuz yöndeki duruşunu yavaş yavaş kırıp, başlangıçtaki ilkel olan psikolojik bakış açısını uzun süreli bilimsel hayranlığa dönüştürmüştür. Klinik makalelerini, bebeğin görünüşünün bir dizi sosyal ve kültürel olgusu ile bağdaşan oldukça farklı perspektif ile birleştirmeye başlamıştır. Buna dayanarak yaratıcılık, resim, opera ve sembol oluşumu üzerine farklı çalışmalar da ele almıştır. Erken çocukluk gelişimine ilişkin düşüncesi, yetişkin zihinsel yaşamı hakkındaki düşüncesi ile birlikte başlamaktadır ve bir defalık çocukluk deneyimlerinden değil yetişkin zihninde işlev gören eşzamanlı ilkel süreçlerin araştırılması yönünde olmaktadır. Bununla da yetişkin rasyonalitesine zemin hazırlamayı amaç edinmiştir. Yeni bir teorik okul kurması, çocuklar için psikoanalitik bir tedaviye öncülük etmesi, en yaratıcı İngiliz meslektaşlarını etkilemiştir. Psikotik ve sınır durumda acı çeken bireylerle yaptığı çalışmalarla ilk psikoanalitik çalışmaya esin kaynağı olmaktadır.

Klein, zihnin odaklı nesne ilişkileri kuramının kurucusu ve erken psişik yaşamın tamamen kişilerarası bir model olmasını sağlayan ilk kişi olmuştur

(Likierman, 2005: 1, 2, 12). Nesne ilişkileri kavramı, Freud'un cinsel içgüdünün akıbeti tartışmasıyla, libido ile; memnuniyet duyacak bir nesne ya da kişi arayışıyla ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bireyin insan gelişiminin merkezinde başkaları ile ilişki kurma gereksinimini ortaya koyan nesne ilişkileri ekolü, Klein'in bebeğin anne ile ilgili çabalarının bebekte ilk ve en önemli eğilimi oluşturduğu yönündeki düşüncesini temellendirmiştir (Scharff, 1996: 3). Oluşturduğu yöntem ve çalışmalar neticesinde, Psikanalitik ağacın bir dalını da Klein'in kendine özgü olan nesne ilişkileri teorisi oluşturmuştur (https://npsi.us.com/uploads/documents/S-igmund_Freud_and_Melanie_Klein.pdf 15.02.2018).

Klein, yaşam döngüsünde varoluşsal bir değer taşımayan, aşağılanan varlık olarak görülen çocuğun eski tasvirlerine, orijinal günahın bir varisi olduğu yönündeki görüşlere ve yetişkinin yetersiz bir versiyonu olduğunu içeren düşüncelere şiddetle itiraz etmiştir. Bununla birlikte, Kleinian perspektifinden bakıldığında, Romantizmin meraklıları mantığa ters yönde hareket ederek, çocukluğu idealleştirmişler ve normal bir çocuğun yaşaması zor olan masumiyet ve mükemmellik alanına döndürmüşlerdir. Bu görüşleri aydınlatan çalışmalar yapan Klein, Freud'un attığı temel üzerine inşa edip çocukluğun çiğ gerçeklerini örten masum mitini ortadan kaldırmıştır ve çocukların içgüdüsel kargaşalardan ve acılardan muaf olduğu yanılsamasına dikkat kesilmiştir. O, kararlılıkla bu görüşün tam tersini öne sürmüştür. Çocukluk masumiyeti kavramını reddeden Klein, yetişkin düşüncesinde çocuğun konumunu tehlikeye atmayıp tersine, toplumsal bilinç konusunda orijinal bir alan açmaktadır. Bu farkındalık, Klein'in bebeğin zihinsel gelişimini insan çevresi bağlamında özetlemesi ile daha da güçlenmiştir. Mesleki gelişimini erken zihinsel yaşama odaklayarak başlatırken bu arazide yaptığı araştırmalar, kapsamlı etkilere işaret etmektedir. Çocuklarla yaptığı ilk buluşmalar zihinsel aktivitelerini destekleyen, benliklerini, diğerleriyle olan ilişkilerini anlamaya yönelik olmuştur. O, yaşamı tolere edebilmeyi ve dünyayı anlamaya yönelik genel yeteneğini şekillendiren ilkel fantezilerini ele alarak çocuğun hayata dair farkındalığını öne çıkarmaktadır. Klein, çocuklarda bu süreçleri araştırırken, yetişkin zihinsel işleyişinin arkaik temellerinden bazıları üzerinde oynadığından şüphelenmeye başlamıştır. Bundan hareketle onun ilkel düzeydeki psikolojik faaliyet

alanındaki araştırmaları olağanüstü derecede sezgisel bir derinlik içermektedir (Likierman, 2005: 2-3).

Melanie Klein'in çalışmaları dönemini aydınlattığı gibi sonraki dönemleri de aydınlatmaya devam etmektedir. alışmaları sadece kendi alanını değil sosyologlar, filozofların, teoloji akademisyenlerinin, edebi eleştirmenlerin ve siyasal teorisyenlerin fikirlerinin dölleenişine katkıda bulunan birkaç analistten biridir. Michael Rustin, Klein'in teorilerinin, insanlığın motivasyonunu belirleyen esas unsurun ilişkiseliliğini nasıl gösterdiğini içeren sosyal bilimlerdeki insan doğasının anlaşılmasına yapılan en önemli katkılardan biri olduğunu ikna edici bir şekilde iddia etmektedir. Klein'in önemi, James S. Grotstein ve Keith Haartman'ın psikolojik aşkınlığı ve anlamın sembolik üretimi yoluyla manevi bir işlevi savunmasının yanı sıra örtük ahlâki ve estetik boyutu genişleten revizyonist projelerde de görülebilmektedir. Özellikle, bağlanma ve metafor rolü üstlenip, Klein'in paranoid-şizoid ve depresif konum teorisine ekstremistif/aşırı bir perspektif de sunmuşlardır. Grotstein, paranoid-şizoid ve depresif konumların gelişimsel epigenezini/sıralı oluşu özellikle sorgulamıştır ve değişikliklerini bilimsel titizlikle sunmaktadır; Haartman, anlamın nihai olarak bilinçdışı semiyotik/göstergebilim tarafından nasıl araştırıldığını göstermektedir (Mills, 2006: 5).

Melanie Klein'in takdir edilmesi gereken bir diğer konu, çalışmalarının esas amacının ortodoks yapının başarısızlığını ya da başarılarını göstermek olmayıp araştırdığı yeni topraklarda keşfe başlamış olmasıdır. Yaptığı şey yenidir ve seçkin bir klinik hekimidir. Ancak fikirleri, sunumlarıyla ilgili sorunlara rağmen zihinsel süreçler teorisinde önemli yeni hareketi/gidişatı temsil etmektedir. Bununla birlikte, söylenildiği gibi, onun fikirleri tüm fikirler gibi kendi kendine yaratılmamıştır. Hayatının bağlantıları, Freud ve diğer önemli şahsiyetlerden esinlenmesi ve onlarla olan ilişkileri önemlidir. Psikanaliz Freud ile başlamasına rağmen Freud ile sonlanmamıştır, çalışmaları referans noktası olarak kalmakta ve hala artan bir şekilde teorisyenler ve klinisyenler adına bir dönüm doktası, hareket noktası yaratmaktadır. Melanie Klein birinci dünya savaşı zamanında bile fikirlerini genişleten, uygulayan ve çalışan bir psikanalist olarak ilk on yılda doğrudan kaygı, stres konularını çalışmıştır (Mitchell, 2005: 12-13). Bu seçkin başarı listesinin ötesinde, Klein'in etkisinin en bariz yönü; düşüncesi yaygın bir şekilde bilinmemekle birlikte, yirminci

yüzyıl psikanalizi ve geniş kültürel tuvalimiz üzerinde kalıcı bir iz bırakmış olmasıdır. Başka bir bakış açısıyla değerlendirme kapısı açmış, onun bu katkısına yabancı olanlar bile çocukluk, psikolojik gelişme ya da yetişkin zihinsel sağlığı gibi konulara yaklaşırken şimdi nesne ilişkileri açısından düşünmektedirler (Likierman, 2005: 1). Klein'in önemi, neler olup bittiğini izlemek için gözlemlediği şeyle özdeşleşebilme yeteneğindedir ve daha sonra bunu tarif etmesindedir. Yazılarının çocukluk deneyimlerini böylesine çağrıştırmasının altında yatan sebebin dönemin düşünürlerinden başka bir gözle bakması, başka bir açıdan düşünmesi, başka bir şekilde ele alması olduğu ön görülmektedir (Mitchell, 2005: 11).

Klein, günlük yaşantımızdaki dalgalanmaları önemli derecede etkileyen; depresyon, kıskançlık, takıntılı davranış, kaygı, şüphecilik, yalnızlık ve diğer duyguların ortak insani safhalarına değinmiştir. Böylece insan duygusallığının gücünü ifade etmenin yanı sıra, onun bu teorisi, günlük ruh halimizde gizlenmiş birçok dokunaklı kişisel senaryoyu eşsiz bir şekilde aydınlatmıştır (Likierman, 2005:2-3).

Yaşamından hareketle git gide kuramına şekil veren Klein, başlangıçta insan yavrusunun iç dünyasının kökenini, giriş noktası olarak da fanteziyi, yaşamının sonuna geldiğinde ahlâki psikolojinin gevşek bağlarını, insanın acı çekme durumunun dönüşümüne yol açmasındaki önemine dokundurmaya odaklanmıştır (Britzman, 2016: 1). İnsan yavrusunun doğasını anlama girişimine ilk önce onun iç dünyasını ve iç dünyasındaki temel yapıları ele alarak başlamıştır.

1.3. İNSAN YAVRUSUNUN İÇ DÜNYASI

Nesne ilişkileri teorisi insan yavrusunu, dış dünya ile sürekli ilişki içinde olan “açık sistem” olarak değerlendirmektedir. Bu sistem bebeklik çağından itibaren geliştikçe incelenebilecek bir iç dünyanın yaratılmasına neden olmaktadır (Holmes, 2015: 54). Nesne ilişkileri teorisyenlerinin iç dünyayı anlamlandırırken bizim içimizde bulunan dünyanın, dış dünyanın kopyası olduğu yönünde bir anlam ifade etmediğini de baştan belirtmek gerekir. Şöyle ki; iç dünya denilen yapı, yalnızca kişisel ilişkilerden biridir. İçerisinde hiçbir şeyin dışsal olmadığı, içinde yaşanan her şeyin kendiliğe, kendisinden bir parça olduğu şeye atıfta bulunduğu anlamında ele

alınmaktadır. Bu, yalnızca kişinin kendisi için oluşturduğu istek ve arzularının nesneleri olarak kendisine yönelik olan tepkilerinden oluşturulmuştur (Riviere, 2004: 66).

Fetüsün ana rahimini ele alan çalışmalardan elde edilen verilere baktığımızda, fetüsün içinde bulunduğu ortamı, bir yandan içinde herhangi bir nesnenin henüz var olmadığı öte yandan herhangi bir yapıya sahip olmayan, bireye karşı keskin sınırlar içermeyen, çevre ve bireyin birbirine nüfuz ederken tabiren “uyumlu bir karışıklık” olarak bahsedilmektedir. Dış dünyadaki bazı deneyimler gerçekten de rahime nüfuz ediyor, büyümekte olan fetüsü etkiliyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, rahim bebek için dışarıdaki büyük dünyadan nispeten daha güvenli bir yeri ifade etmektedir. Bebeğin ilişkide olması gereken birçok dünya vardır. O fiziksel ve psikolojik olarak geliştikçe yeni heyecan verici ihtimaller, tehlikeler ve daha başka türlü türlü deneyimlerle dolu bir çevre ile karşılaşmaktadır (Holmes, 2015: 54).

İç dünyanın şekillenmesi bebeğin doğumuyla beraber başkaları ile ilişki kurduğu andan itibaren başlamaktadır (Riviere, 2004: 66). Yenidoğan pasif bir nesne değildir. O, bir yandan hareket eder, çığlık atar, gülümser, zamanla yürümeye başlar; diğer yandan besin, uyku ve başkalarıyla temas gibi temel ihtiyaçlarla ilgili motivasyonel güçlere sahiptir. Bu sistemler kalıtsal içgüdüleri içerir ve sıklıkla nesneleri/diğer bireyleri içeren karmaşık davranış kalıpları üretmektedir. Bir çocuğun belleğinin iç dünyasının temelini oluşturan şey bu etkinliklerin anısıdır. Zihinde yer alan anıların organizasyonuna ve entegrasyonuna/bir bütün olmasına yönelik itici bir güç veya motivasyon görevi gören başka kalıtsal sistemler de vardır. Bu sistemler arasında olan duygular, motivasyon sistemleri ile ilişkili psişik olayları ifade etmektedir. Fizyolojik bir temele sahiptirler ve dürtünün ifade ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkan “dürtü türevleri” olarak tanımlanabilmektedir. Bir bireyin duygusal durumu, motive edilmiş davranışın sonucu olarak beyinde meydana gelen nörofizyolojik tepkilere (veya başka deneyimlere) bağlıdır. Duygular, bireye dürtü veya motivasyon sistemlerinin durumu hakkında bilgi sağlamaktadır. Bu yönüyle vücudun tepkileri vasıtasıyla başkasına bir kişinin durumu hakkında “okuma-yazma” hizmeti verir. Böyle bir okuma-yazma, “iletişim” olarak adlandırılır. Bir bebeğin yüz ifadesi ve çığlıkları anneye, bebeğin kendine özgü hangi tür duygusal halde

olduğunu, motivasyonel sistemle ilgili olan bir durumunu (örneğin yiyecek veya fiziksel rahatlık ihtiyacını) bildirir (Holmes, 2015: 55).

Freud, kişinin içsel psişik dünyasını birbiriyle ve dış dünyayla dinamik bir ilişki içinde olan kısımlarını (id, ego, süperego) kullanarak açıklamıştır (Holmes, 2015: 22) Freud “id” i (es), düşünüp doğru karar vermenin değerini bilmeyen, iyi ve kötünün, erdemin, ahlâkın olmadığı bir yapı olarak ele almıştır. Nesnel gerçekliğin şartlarını göz önüne almaksızın çabuk doyum aradığını ve bu nedenle bedendeki gerilimin azaltılması ile ilgilenen “haz ilkesi”ne göre işlemekte olduğunu belirtmiştir. İhtiyaçlarımızı karşılamak ve rahat bir gerilim seviyesini devam ettirmek için gerçek dünya ile ilişki kurmamız gerekmektedir. İd’in istekleri ve gerçek koşullar arasında etkili ve uygun bir ilişki gerçekleşmesini “ego” (ich) sağlamakta, id ve dış dünya arasında arabuluculuk hizmeti yapmaktadır. O, denetimsiz ve ısrarlı tutkuların tersine, makul ve mantıklı anlamları temsil etmektedir. Ego gerçeklikten haberdar olan bir yapıdır. Gerçekliği kavramakta ve yönetmektedir. Çevreyi dikkate alarak id’i denetim altına almaktadır. Ego Freud’un “gerçeklik ilkesi/reality principle” dediği ilkeye göre işlemektedir. Gerçeklik ilkesi, İd’in isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak, gerilimi azaltacak veya boşaltacak uygun bir nesne bulunana dek yürürlükten kaldırmaktadır. Freud, ego ve id’in ilişkilerini at ve binicisi teşbihi ile aktarmıştır. At, binicinin gitmek istediği tarafa yöneltilen enerjiyi sağlamaktadır. Bununla birlikte atın gücü daima kontrol edilmeli veya ona klavuzluk edilmelidir yoksa at biniciyi yere atabilir. Benzer şekilde id de sürekli olarak kontrol edilmelidir yoksa gerçekçi egoyu devirip önüne geçeceğini belirtmiştir. Üçüncü parçayı “süperego/überich” tamamlar. İlk çocukluk yıllarında davranış kurallarının, içerisine ödül ve cezaların sindirildiği bir sistem yoluyla ebeveyn tarafından öğretilmesi ile gelişen bir yapıdır. Cezaya sebep olan yanlış davranışlar bilincin bir parçası, ödül verilmesine sebep olan doğru davranışlar ülküsel benliğin (ego-ideal) bir parçası haline gelmektedir. Böylece çocukluk davranışları ilk olarak ebeveyn denetimi tarafından yönlendirilmektedir. Fakat süperego bir davranış modeli olarak bir kez şekillendiğinde, davranışlar bundan sonraki süreçte kendi kendine denetimle sınırlanmaktadır. Bundan sonraki davranışlara klavuzluk eden ödül ve cezalar bireyin kendisi tarafından yönetileceğini belirtmiştir (Schultz P ve Schultz E, 2007: 608-609).

Freud için psişik enerjinin, dürtülerin, içgüdülerin, bir kaynağı ve kimliği vardır. Basınç arttıkça baharda çıkan su gibi barajlaşabilir, ortaya çıkmaya çalışıldığında sorunlar ya da semptomlarla sonuçlanır. Açlık veya susuzluk gibi, bu psikolojik dürtüler tatmin yoluyla serbest bırakılması gereken bir iç rahatsızlık üretirler. Bu içgüdüler, gök gürültülü fırtınada yıldırımın, elektrik enerjisinin bir ağaç arar gibi enerjilerini serbest bırakacakları “nesneler” ararlar. Geri çekilirlerse, kendini bırakmalarını zorlarlar ve bu durum psikolojik sorunlar veya semptom oluşumuyla sonuçlanır. Psikanalizin jivasında, bebeğin kendisinin bir parçası ya da başka birinin bir parçası olabilecek olan bu “nesnelere” katederler. Bir içgüdünün kaynağını, nesnesini ve amacını ayırt edebiliriz. Kaynağı vücutta bir heyecan halidir, amacı onun heyecanını ortadan kaldırmaktır (Holmes, 2015: 53).

En başta ele aldığımız gibi Freud, dürtüleri doğum öncesi deneyimlerle neredeyse tesadüfen nesnelere bağlayan biyolojik kuvvetler olarak düşünmektedir. Klein bu konuya farklı açıdan yaklaşmıştır. Onun açısından dürtüler doğuştan nesnelere bağlıdır. Dolayısıyla, Klein’in yaklaşımı aynı zamanda bir dürtü teorisi ve bir nesne ilişkileri teorisi olmasına rağmen, onun dürtüleri biyolojik olmaktan ziyade psikolojik hale gelmiştir. Klein, Freud’un yapısal modelinden başlamakla birlikte onun terimlerine başka bir gözle bakmıştır hatta onun yapısal modelinin kullanımı Freud’dan farklılık arz etmektedir. Çünkü nesne ilişkileri hakkındaki fikirlerini onun ayrılmaz bir parçası olarak dahil etmiştir. Süperegö, Kleine göre Freud’dan daha önceki bir süreçte oluşmakta ve daha karmaşık bir yapıda olmaktadır. Onun kimlik fikri, Freud’un biyolojisi kadar köklü bir yapıda değildir. Klein, self ile ego arasında bir ayırım yapmaz ve eserleri boyunca terimleri birbirinin yerine kullanmıştır (Spillius, 2007: 27, 32-33). Klein’in kuramının Freud kadar biyolojik kökenli olmamasının nedenleri arasında Freud gibi tıp tahsili almamış olmasını düşünmekteyiz. Bu yüzden Freud’un düşüncelerinde psikolojik temele ağırlık vererek kuramını ilerletmiştir ve bu da Freud’un çalışmalarında revizyon niteliğinde olan farklı yaklaşımlara kapı açmasını sağlamıştır.

Klein’in çalışmalarında birey gelişiminin yapısal modeli, kişiler arası kuram ve nesne ilişkileri kuramı ile bir arada yürümektedir. Süperegönün kaynağı konusundaki çalışmaları sonraki formülasyonlarını gündeme getirmiştir. Ego ve süperegönün gelişimini ilk bakım verenlerle olan erken ilişkiler açısından ele

almıştır. Çocuklarla yaptığı erken dönem çalışmalarında çocukların içsel imgelerinin, gerçekte var olan anne ve babadan daha katı ve zalim olarak bulmuştur. Bu içsel imgelerin sadistik fantezilerle çarpıtıldığını öne sürmüştür (Anlı, 2013: 6). Klein, çocukların anksiyete/kaygı ve inhibisyonunun/engellemelerinin bir açıklaması olan oedipus kompleksini ele alarak çalışmalarını başlatmıştır ancak özellikle kaygı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre bu saldırı ya ebeveynlere doğru ya da bir kardeşe veya ebeveynler arasında meydana gelmesi beklenen şiddete karşı bir endişe kaynağı olmaktadır. Çocuklarında inhibisyona/engellemeye neden olan en önemli faktör olarak, saldırganlığın bir şekilde direniş ve baskı altında kaldığında ortaya çıktığını düşünmüştür (Hinshelwood, 2006: 20).

Klein, bebeğin ilk etapta bir zihin geliştirmesine yatkın hale getiren kökleşmiş zihinsel özelliklerin varlığıyla ilgilendiğini öne sürmüştür. Gerçekten de endişenin, sadizmin bir izdüşümünden veya yansımından kaynaklandığına karar verirken bazı anksiyetelerin zihinde birincil etkide bulunduğunu düşünmüştür. İnsan organizmasının içinde bulunduğu tehlikeyi hissetmesi için şart gördüğü ilkel bir yetenekle dünyaya geldiğini ifade etmiştir. Böylece Klein, hayatın edinilen veya öğrenilen zihinsel yeteneklerini değil, belirli bir olgunun refleksif/kendi üzerine düşünme iç kaydı ile anksiyete/kaygı deneyimlerini birleştirmiştir (Likierman, 2005: 86).

Klein'in insan doğasını anlama yönündeki çalışmaları, bebeklik dönemindeki uzun vadeli araştırmalarından ortaya çıkmıştır ve Freud'un ilk fikirlerinden birine karşı ciddi bir meydan okuma ile başlamıştır. Bu karşı çıkış Freud'un birincil narsisizm¹ teorisi üzerine olmuştur. Freud, bireylerin başkalarının anlayışı ya da onlarla olan ilişkileri olmadan yalnız bir şekilde yaşama başladığını ancak bağımlılık durumunun bir sonucu olarak çevresiyle ilişkiye girdiğini iddia etmiştir. Kleinian

¹ Sigmund Freud, narsisizmi; dış dünyadan çekilen libidonun benliğe yönetilmesiyle ortaya çıkan bir durum olarak açıklamaktadır. Freud kişinin iç dünyasından değil de dış dünyadan nesne yatırımını çekerek oluşturulduğunu söylediği narsisizmi birincil ve ikincil olarak ayırıp narsisizmi birincil bir narsisizm üzerine eklenen ikincil bir narsisizm olarak kavramlaştırır. (Karaaziz ve Atak, 2013: 53) Birincil ve normal narsisizm kavramının geliştirilmesi gereksinimi şizofreninin libido kuramına göre açıklanmaya çalışılması sonucu doğmuştur. Freud libidinal yatırımların dış nesnelerden çekilip toplandığında ortaya çıkan narsisizmin, çeşitli etkilerce örtülmüş olan birincil narsisizmin üzerine binmiş, ikincil bir biçim olarak tasarlanması gerektiği kanısındadır. Freud'a göre insanın başlangıçta iki cinsel nesnesi -kendisi ve kendisine bakım veren kadın- vardır. Bu nedenle her insanda birincil bir narsisizm bulunduğunu varsaymaktadır (Güngör ve diğerleri, 2012).

psikanalizinin en temelinde insan yavrusunun hayata gözlerini açmasından itibaren doğasında mündemiç olan başkalarıyla ilişki kurma, iletişim ağı içerisinde bulunma önermesi yatar. Klein çocukların analizinde içgüdü, dürtü, kaygı durumu olmadan, iç veya dış nesneleri içermeyen zihinsel bir sürecin olmadığını deneyimlemiştir. Başka bir deyişle, nesne ilişkilerinin duygusal yaşamın merkezinde olduğunu ayrıca sevgi ve nefret, fanteziler, endişeler ve savunmaların baştan beri etkin olduğunu, nesnel ilişkileriyle bölünmez bir biçimde bağlantılı olduğu temeline teorisini bina etmiştir (Rustin, 2006: 27).

Çalışmalarının diğer noktalarında Klein, nesnelerin kökenini anlama konusunda hem gerçek hem de dışsal algılar, diğerleri ve iç nesnelerin görüntülerinin çocuğun dış dünyadaki gerçek kişilerle olan tecrübelerinden kaynaklandığına dair çok farklı bir yaklaşım önermektedir (Mitchell, 1981: 377). “İç nesne” terimi özünde, benin içinde bulunan dışsal bir nesnenin zihinsel ve duygusal görüntüsü anlamına gelmektedir. İç nesnenin karakteri, kendisine yansıtılan benliklerin vecheleri ile renklendirilir. Oluşan etkileşim, iç dünyada figürler dünyası ile gerçek dünyadaki nesneler (aynı zamanda zihinde olan nesneler) arasında tekrar tekrar döngüsel projeksiyon/yansıtma ve introjeksiyon/ içe yansıtma yoluyla devam eder.

İç nesneler, benlik içinde birbirleriyle ilişkili olarak yaşanmaktadır. Onlar özdeşleşebilir ve asimile olabilirler. Aynı zamanda bazen kendilerinden ayrı olarak bazen ise benlik içinde yabancı cisimler olarak hissedilirler. Kleinian teorisinde iç nesneler bireyin gelişimine ve zihinsel sağlığına katkısı bakımından birinci derecede önem taşır.

İç nesneler çeşitli düzeylerde olabilir. Bunlar az çok bilinçsiz, az ya da çok ilkel olabilirler. İnfantil/ilkel iç nesneler, başlangıçta beden ve zihin içerisinde yaşanır ve sonrasında yetişkin ruhunun ilkel bir seviyesini oluşturur daha sonra algılamalara, duygulara ve düşüncelere duygusal etki ve güç kazandırır. Rüyalarda, fantezilerde ve dilde benliğe kendini gösterebilir.

İç nesneler, hem metapsikolojik hem de fenomenolojik perspektiflerden tanımlandıkları için kavramsal olarak kafa karıştırıcı olmaktadır. Metapsikolojik²

² Metapsikoloji (metapsychology); Zihnin, davranışların, ruhsal aygıtın kökeniyle, yapısıyla, amacıyla vb. ilgili felsefi sorunlara yönelik, spekülâtif bir yaklaşım. Bu yaklaşım, ampirik olanın, bilinenin ötesine geçer ve tamamen spekülâtif bir düzlemde psikolojinin temel ilkelerini, yasalarını belirlemeye

olarak, ilk iç objeleri, kısmen yaşam ve ölüm içgüdülerinin yaratılmasını, ego yapısını etkileyebilir ve süperegoyu temel alır. Fenomenolojik³ olarak onlar gerçek etkileri olan fantezinin içeriği olmaktadır.

Klein'in eserlerinden ve üzerine yazılan eserlerden yola çıkarak onun iç nesneleri anlama ve açıklama, kavramsallaştırma girişiminin yaşam ve ölüm içgüdülerini teorisinden bilinçdışı fanteziyle ilgili düşüncelerine, paranoid-şizoid konumdan gelişim teorilerine, kısmi nesne hareketi içinde bulunduğu depresif konum teorisine kadar birçok kavramla ilişkili olduğu görülmektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 69-70). Nesne ilişkileri teorisinin merkezindeki nesne kavramından hareketle iç dünyayı içerisinde barındırdığı nesneler ile bir ele almıştır diyebiliriz. Betimleyecek olursak, her bir kavramı boya gibi kullanarak psikanaliz çerçevesine özgün ve estetik bir tablo oluşturduğunu görmekteyiz. Sanatsal mirasın düzeneği iç nesne terimi olmaktadır.

Duygusal hayata eşlik eden bu erken tecrübeler, daha derin bir şekilde anlatacağımız üzere, zihinsel işleyişimizin ana özelliğini yaşamı boyunca daha gelişmiş biçimlerle sürdürmemize imkan veren “içselleştirme/internalization” vasıtasıyla fantezi sürecinin temelini ve prototipini teşkil etmektedir. Bundan dolayı ilkel biçimdeki içgüdüsel nesnelerimizin iç dünyası, ilk tecrübe kaynağımız olan ebeveynlerimiz (veya bunların şu anda içselleştirilmiş kısımları) aracılığıyla ve daha sonra bu iki bireyden geliştirilen diğer kişilerin tepkilerinin prototipleri olarak kalmaktadır (Riviere, 2004: 66). Temel içgüdüünün veya türevlerinin çocukluk çağında nasıl ele alındığı şekli, insanın kişilik gelişimini belirlemektedir (Holmes, 2015: 53). Kendi iç ve dış özelliklerine sahip olan tüm bebekler daha sonra zaman, mekan, sınıf, ırk, aile, toplum, ülke, etnik grup, din, siyasi iklim gibi kendine özgü mükemmel özellikleriyle daha büyük olan dış dünyaya doğmaktadır (Berzoff ve diğerleri, 2011: 5).

çalışır. Freud bu terimi yüksek bir soyutlama düzeyi ile zihinsel süreçlere yönelik birbirinden farklı altı yaklaşımı içeren kapsamlı bir sistem için kullanmıştır. Bu sistemler sırası ile şunlardır: yapısal (id, ego, süperegö), topografik (bilinç, önbilinç, bilinçdışı), ekonomik (zihinsel enerji dağılımı, libido örgütlenmesi), genetik (zihinsel süreçlerin, semptomların kökeni ve gelişimi) ve uyumsal (çevreye uyum) (Budak, 2009: 488).

³ Felsefede özgün tanımıyla, bilinçlilik konusundaki bilgiyi, birincil içgörü kaynağı ve bilinçlilik konusundaki hakikatin nihai karar merci olarak sezgiye dayandırılan; bilinçliliğin temel yapısı konusunda bilgi edinmenin mümkün olduğunu savunan ve bunu arayan bir felsefi yaklaşımdır. Psikolojik açıdan ise, öznel ruhsal yaşantının incelenmesini konu alan dalıdır (Budak, 2009: 285-286).

İç dünyamız, günlük tecrübelerimizden kopuk bir şekilde otonom bir bölge değildir. İç dünya olarak adlandırdığımız yapı, yaşama deneyiminin subjektif ilişkisidir. Yaşamımızın devam eden olaylarına iç dünyayı oluşturan fantezilere, imgelere, temsillere, arzulara ve etkilere ne kadar duyarlı olduğumuzu anlamaksızın, iç dünyanın dinamikleri konusundaki anlayışımızı problemlili bir şekilde kısıtlamış oluruz. Günlük hayat ve ruh iki ayrı âlem değildir. Bunlar, birbirlerinin ve yaşama deneyiminin bir parçasıdır (Wachtel 2009: 160).

İç dünyayı kısıtlamadan daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamak ve konuyu tüm yönüyle aktarmak için Freud ışığında, Klein bakış açısıyla ele alacağımız fantezi kavramına geçeceğiz.

1.4. FANTEZİ/FANTASY-BİLİNÇDİŞİ FANTEZİ/PHANTASY

Psikanalitik kavramların gerçek anlamlarının dışında kullanılması, psikanaliz tarihinde sık rastlanan bir olaydır. Bu bir yönüyle psikoanalitik düşüncenin ilerlemesine katkı sağlarken diğer yönüyle kavramsal sorunlara neden olabilmektedir. Bu gibi kavramlara “elastik” kavramlar denir. Elastik kavram olarak alabileceğimiz kavramlar arasına fanteziyi de ekleyebiliriz. Zihinsel yaşamımızda fantezilerin ya da hayal kurmanın rolü ve fonksiyonu konusunda hepimiz açık ve net olabiliriz ancak fantezinin bir diğer önemli boyutu olan bilinçdışı fantezi kavramında, “bilinçdışı” terimi, anlamı açısından büyük bir müphemlikten zarar görmektedir (Sandler J ve Sandler M, 1994: 388). Bilinçdışı fantezi, psikanalitik teori ve uygulamadaki temel kavramlardan biridir. Her ekol kendi kavramını kendi perspektifinden oluşturur. Klinik ve teorik olarak önem ifade etmesi nedeniyle tüm psikanalitik okullar kendi bilinçdışı fantezi kavramını geliştirmiştir. Geniş bir yelpazeyi içermektedir. Bundan dolayı teorisinin çoğulcu anlam yapısına baktığımızda, çok sayıda tanım keşfetmek pek şaşırtıcı olmayacaktır. Burada fantezi kavramı, nesne ilişkileri kuramı perspektifinden Klein merkezli ele alınacaktır. Kavramın mevcut anlamının anlaşılması için Klein’in kuramında baskın rol oynayan Freud’un görüşleri temelinden hareket edilip daha sonra Klein’in görüşlerine yer verilecektir.

Düşüncelerimize daha yakından bakılması ve düşüncelerimizin açıklığa

kavuşturulmasını gerektiren şey, gerçekler arasındaki ilişkilerdir (Isaacs, 1948: 73). Fanteziler bizim içsel gerçekliğimizi yansıtmaya aracımızdır. Gelecek olasılıkları, temel ihtiyaç ve arzularımızı yerine getirmek konusunda bilinçli bir şekilde oluşturduğumuz gerçekliğin dile getirilişini ifade etmektedirler. Fanteziler, gelişimin ilk aşamalarında bebeğin zihinsel durumunu aktarmaktadır. Bu aşamada bebekler, bilinçli olan gerçeklik farklı olmadığı için büyük oranda bilinçsizdirler. Bu bakımdan dil öncesi dönemde gerçeklik ile hayal gücü arasında çok az farklılık bulunmaktadır.

Fanteziyi, bilinçdışı fanteziden ayırmak istediğimizde bilinçdışı fantezilerin genetik ihtiyaçlardan, dürtülerden, içgüdülerden kaynaklandığını ve rüyalarda, oyunlarda sembolik bir biçimde görüldüğünü, yansıdığını görmekteyiz. Bunlar, iç ve dış gerçekliklerden inşa edilen duygularla oluşmuştur ve inşa edilen duygularla değiştirilmiştir. Daha sonra bu inşa edilen yapılar hem gerçek hem de hayali cisimlere yansıtılmışlardır (http://changingminds.org/disciplines/psychoanalysis/concepts/phantasy_fantasy.htm 07.09.2017 s.5).

Gerçek anlamda, fiziksel olayların doğru gösterimi karşısında hayali olarak yaratılan fanteziler, realite aracılığıyla kurulan ilişki ile daima psikanalitik teoriyi meşgul etmiştir. Kökü itibariyle Almanca bir kelime olan “Phantasie” kavramı hayal gücünü göstermek ve hayali öğeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca fantezi kavramında sürekli olarak “yanıltıcı” bir unsur bulunmaktadır. Gerçeğin hiçbir ögesi yoksa, bir bütün olarak fantezi, aldatici bir konumda veya yanılsama içerikli olacaktır. Dolayısıyla, saf hayal gücünü ve dış gerçekliğin kutupsallığını fantezinin yapısal tanımlamasının bir parçası olarak görülebilir (Bohleber ve diğerleri, 2015: 707,713).

Bebek, doğduğu andan itibaren gerçekliğinin etkisi ile uğraşması gerekmektedir. Doğum ile başlayan tecrübeleri ve arzuları, hayal kırıklığına uğramaksızın doyum sunan pek çok deneyim yaşatmaktadır. Bu gerçeklik, yaşantılarının bilinçdışı fanteziden etkilenmesine neden olmaktadır. Fantezi, gerçekliğin bir kaçış noktasından ziyade, gerçek deneyimlerle eş zamanlı olarak etkileşime giren sürekli ve kaçınılmaz bir birlikteliği beraberinde getirmektedir (Segal H, 1988: 14).

Fantezi, zihnin özel bir yaratımıdır ve paylaşılan türden farklı bir gerçekliğe ait olup “psişik gerçeklik” dediğimiz mekanizmayı oluşturmaktadır (Jimenez, 2017: 596). Bu çerçeveden bakıldığında Freud, fantezinin iki yönünü şöyle ele almaktadır; birinci yönünü “Zihinsel İşleyişin İki İlkesindeki Formülasyonlar” (1911), eserinde: *Gerçeklik ilkesinin getirilmesi ile bir tür düşünce etkinliği bölündü; gerçeklik testinden uzak tutuldu ve tek başına haz alma ilkesine tabi oldu. Bu etkinlik, zaten çocuk oyuncağında başlayan ve daha sonra günlük rüyalarla devam eden, gerçek nesnelere bağımlılığı terk eden fantezi oyunudur*” dizeleriyle belirtmektedir. Ona göre bilinçli olmayan/bastırılmış dürtülerin en tuhaf özelliği, gerçeklik testini tümüyle göz ardı etmelerinden kaynaklanmaktadır. Düşünce gerçeği dış gerçekliğe eşittir ve gerçekleştirmeleriyle arzulanırlar. Bilinçdışı fantezinin ikinci yönünü ise, insan filogenetik kalıtımının parçası olan evrensel bir ilkel fantezilerin bulunması olarak ele almıştır.

Genel perspektiften bakıldığında Freud fantezi kavramını; ilkel sahne, bir yetişkin tarafından baştan çıkarılma ve kastrasyon tehdidi olmak üzere üç kategoride ele almıştır (Spillius ve diğerleri, 2011: 25). Freud’un ilkel sahne (primal scene) ile ilgili vakası olan Kurt Adam/Wolfman’ı burada zikretmek yerinde olacaktır. Kurt adam/Wolf Man, soyu zengin bir Rus aileden gelen ve ciddi ruhsal sorunları olan genç bir adamdır. Gerçekle bağlantısı zayıf, hipokondriyak ve depresif belirtileri olan, hayatının hemen hemen her alanında işlevsellikte sorun yaşayan biridir. Çocukluğunda, kurtların kendisini yiyeceğine dair korkuları içeren rüyaları sebebiyle “Kurt adam” rumuzuyla anılmaktadır (Doksat M ve Doksat N, 2013: 162). Kurt adam, kendi deyimi ile üç, dört yaşında iken kaygı durumu içeren ilk rüyasında; kurabiye ağacına bakan bir pencerenin önünde bulunan yatakta yattığını daha sonra sessizce pencerenin açıldığını ve ceviz ağacında oturan uzun kuyrukları olan altı tane beyaz kurt olduğunu görmüştür (Psychodynamic Perspective Examples of Freud’s Case Studies. http://www.psyking.net/HTMLobj-3822/Freud_Case_Studies.pdf. s.4 20. 01.2018).

Kurtların kulaklarının, bir şeylere dikkat ettiklerinde dikelttiği gibi dikelmış halde olduğunu belirtmiştir. Sonra çığlık atıp uyandığını, hemşirenin aceleyle yatağına gelip sadece bir rüya olduğuna ikna etmesinin çok uzun zaman aldığını anlatmıştır. Rüyadaki tek eylem pencerenin açılması olduğunu çünkü kurtlar

ağaçların dallarında, gövdesinin sağında ve solunda herhangi bir hareket yapmadan oldukça sessizce oturduğunu ve kendisine baktıklarını, sanki bütün dikkatlerini üzerine çekmiş gibi görüldüğünü ifade etmiştir (Gay, 1995: 404). Yaşadığı korku ile bir masal kitabındaki kurt resmi için hissettiği korku arasında her zaman bağlantı kurduğunu söylemiştir (Psychodynamic Perspective Examples of Freud's Case Studies. http://www.psyking.net/HTMLobj-3822/Freud_Case_Studies.pdf. s.5 20.01.2018). Tedavi sırasında, ilk rüyası, sayısız varyasyonlar ile geri dönmekte ve analizle ilgili gerekli bilgiyi oluşturmaktadır. Böylece ilk etapta gözlemlenirken çocuğun yaşı yaklaşık bir buçuk olarak belirlenmiştir. O zamanlar sıtma hastasından muzdariptir ve atakları belirli bir saatte her gün olmaktadır. Onuncu yıldan itibaren zaman zaman depresyona maruz kaldığı görülmektedir (Gay, 1995: 410). Freud'a göre kurt sembolü çocuğun babasını temsil etmektedir ve kurtların sükûnetinin aslında onun tersinin yani şiddet hareketinin bir temsili olduğu yorumunda bulunmaktadır. Durumun açıklık kazanması için Freud, Wolf Man'ın çocukken ebeveynlerinden önce mi uyandığını veya babasının şiddet mi kullandığını, onu korkutan bir şekilde görüp görmediğini öğrenmek istemekteydi. Derin analizler sonucunda Wolf Man, bir buçuk iki yaşındayken uyandığında ailesini cinsel ilişki sırasında gördüğünü dile getirmiştir (Psychodynamic Perspective Examples of Freud's Case Studies. http://www.psyking.net/HTMLobj-3822/Freud_Case_Studies.pdf. s.5 20.01.2018). Bu vakayla ilgili olarak, Freud, çocukların bir buçuk yaşındayken kendi ebeveynini anal birleşme esnasında yakaladıktan sonra gece korkuları yaşayacağına dair bir makale yazmaktadır. Bundan hareketle, Freud, "ilk sahneye tanık olmanın" olumsuz etkilerini içeren teorisini geliştirir, hastalarının semptomlarının çoğunu "infantil seksüalite" ile açıklama çabasına girer (Doksat M ve Doksat N, 2013: 162).

Benzer çalışmalarında Freud, fantezilerin "gerçek dışılığı" ve analistlerin hastalarının fantezilerini benimsemeleri gerektiği konusundaki sorularıyla uğraşmıştır. Bu konuyla ilgili düşünceleri onu üretken olmaya, "psikolojik gerçeklik" kavramını geliştirmeye teşvik etmektedir. Hastanın kendisi için bu hayalleri yarattığı gerçeği mevcuttur. Fanteziler, maddi gerçeklerle karşılaştırıldığında psişik gerçekliğe sahiptir ve belirleyici olanın da psikolojik gerçek olduğunu belirtmektedir (Freud,

1916-1917). Aynı zamanda, eseri boyunca Freud'un fantezi ile ilgili temel fikri, fantezinin arzulanan olduğu ve gerçekçi olmadığı yönündedir.

Freud farklı makalelerinde fantezinin değişik boyutlarına yer vermesiyle fantezi kavramı hakkındaki düşüncelerine ulaşılmaktadır. Bilinçdışı fantezi kavramı, başlangıçta Freud'un Breuer, Fliess ile mektuplarında ve psikanaliz çevresiyle yaptığı çalışmalarda örnek olarak "bilinçdışı fikirler" ve bunun gibi kavramları öne sürmesi ile başlamaktadır (Bohleber ve diğerleri, 2015: 707). Sonrasında, Dora vaka geçmişinde (1905) ve hatta daha açık bir biçimde "Histerik Hayaller ve Bunların Biseksüellikle Olan İlişkisi" (1908) çalışmasında ortaya çıkmaktadır. Burada Freud, bazı fantezilerin başından beri bilinçdışı içerikli olduğunu söylemektedir; ancak çoğunun hayalet gibi nüksettiğini yani daha sonra bastırılan içeriklerin bilinçdışında "fanteziler" olarak varolduğunu belirtmektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 24).

Fantezilerin baskıdan dolayı içgüdüsel hayal kırıklıklarından kaynaklanan arzuları yerine getirmesinin temelindeki teorik arka plan, Freud'un topografik modelinde ortaya çıkmaktadır (Bohleber ve diğerleri, 2015: 707). Bilinç, bilinçaltı, bilinçdışı olarak kavramsallaştırdığı topografik modelinde ilk olarak bilincin ve bilinç durumunun nitelikleri üzerine daha sonra da birincil ve ikincil süreç üzerine vurgu yaparak kavramın derinine inmiştir. İkincil süreçte mantık devrede iken, birincil süreçte bilinçdışı sistemin karakteristiği ele alınmaktadır ve bu süreçte zaman hissi, olumsuzluk ve çatışmanın bulunmadığını belirtmektedir. Freud'a göre fantezi kurmanın temel sebebi, yerine getirilmesinin engellendiği bilinçdışı durumdur bu da bilinçdışı arzunun örtülü ifadesi ve kısmen de yerine getirilmesini ifade eder. Bilinçdışı fantezileri Freud, bilinçdışı dürtülerden, temel içgüdülerden ve saldırganlıktan türediğini düşünmektedir ve onun bu kullanımı "merkez kullanım" olarak ele alınmaktadır. Freud'un merkezî kullanımı, ikincil sürecin mantıksal düşüncesine göre şekillendirilen fantezilere vurgu yapar (Spillius, 2007: 17-18). Fanteziler bilinçli olsa da, kazandıkları yerden yeniden bilinçaltına geçebilirler. Yapısal modelin getirilmesinin ardından bu bakış açısını değiştirmemektedir (Bohleber, 2015: 707).

Freud, bilinçaltının doğrudan doğruya incelenemeyeceğini ve bunu yalnızca sonuçlarından veya türevlerinden öğrenebileceğimizi belirtmiştir (Talvitie ve İhanus, 2005: 665). Freud'a göre bilinçdışı fanteziler; açlık, arzu, çeşitli acı şekilleri, ağzının

memeye dolması, süt alması, karnı dolması, sindirim ve boşaltma ile ilgili çeşitli hisleri içeren bedensel deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Bedensel deneyim ile ilgili fantezileri oluşturan iki önemli hususu; doğal olarak ilişkisel olmaları ve anlam taşımaları olarak belirtmektedir. Örneğin, bebeğin açlık deneyimi, yalnızca gerekli duyulan bir besinin alınamaması değil besleyici annenin yokluğunun da bir tecrübesidir ve yokluğu anlamlı olarak kabul edilmektedir. Bu durum hem bebeğin hem de annenin bir tür motivasyon halini açıklamaktadır (Mills, 2006: 374). Freud, iç dünyada ya da dış dünyada ortaya çıkmış olan tüm deneyimlerin hatırlanması, bastırılması ya da zihinsel olabilmeleri için önce bilinçdışı fantezi üretilmesinin gerektiğini varsaymıştır (Grotstein, 2004: 101).

Freud, fantezi ve bedensel işlevlerin iç içe geçmiş kimliğini sadece bedensel bir sürecin parçası olarak ele aldığı bilinmektedir. Oysa Freud, fantezi kavramını açıklarken sadece bedensel işlevselliğin ve ruhun bir arada olmasına değil, aynı zamanda psişik ve somatik arasında sınırda bir kavram olan içgüdüye de değinmiştir (<http://www.otherscene.org/pdf/Lorenzer-UnconsciousPhantasy.pdf> s.7 13/09/2017). İçgüdülerinin zihinsel bir ifadesi olarak fantezinin, egonun vasıtasıyla görünümünü genellikle Freud tarafından varsaydığından daha yüksek bir ego organizasyonunu varsayar. Fantezi yaratmanın, egonun bir işlevi olduğunu öne sürmektedir. Egonun da içgüdüler ile kaygının, fantezi ile gerçekliğin içerisine ilkel nesne ilişkilerini kurma yeteneğine sahip olduğunu varsayar (Segal H, 2002: 13-14).

Fantezi kavramı, hem İngilizce hem de Almancada tüm düşünce ve duyguların temelini oluşturan hayal gücünün ve yaratıcılığın çağrışımını içerdiği kadar gerçeklik standartlarına ters olan hayal kurma çağrışımını da içeren garip bir kelimedir. Freud açısından kavramın, yerine getirilmek istenen veya arzulanan hayalin günlük kullanımını içeren yönü ön planda iken Klein açısından yaratıcılık çağrışımını içeren yönü ön plana çıkmıştır (Spillius, 2007: 19).

Klein, fantezi teriminin resmi bir tanımını yapmaz ancak başlangıçtaki her çalışmasında fanteziden söz ettiği görülmektedir (ör. 1921, 1923a, 1923b, 1925, 1933, 1936). Analiz ettiği çocukların; doğum, ölüm, ilkel sahne, kendilikleri ve ebeveynlerinde olan bedensel süreçler, oedipus kompleksi, erken oluşan süperego, iyi nesne/good object ve kötü nesne/bad object, iç dünya/inner world ve dış dünyalarının/outer world, ilişki ve duyguların bağlantısıyla beraber fantezi ve

bilinçdışı fanteziler ile son derece meşgul olduklarını keşfetmiştir. Küçük çocukların bilinçli ve bilinçdışı nefret edici ve yıkıcı hayallerinin acımasızlığından, kaygı ve suçlarından etkilenecek kuramına yön vermektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 26). Fantezi kavramını bilinçdışı fantezi kavramından ayırmak için bilinçdışı fanteziyi “Phantasy” olarak, fanteziyi de “Fantasy” olarak ele almaktadır (Mitchell, 2005: 22). Bilinçdışı fantazmatik işleyişe büyük önem vermiş, statik anılar ve dürtülerin deposu olarak da görülebilen bilinçdışında sürekli bir dinamizm ve devamlı bir fantazmatik üretim tespit etmiştir (Klein, 2014: 8).

Freud’un düşüncesinin temel itici gücü; fantezinin birincil bir etkinlik olmadığıdır. Rüyalar, semptomlar, parapratikler/kısmi felç ile aynı kökleri vardır ve karşılaştırılabilir; rüyalar, semptomlar düşünce temelini oluşturmaz. Aksine, Klein için bilinçdışı fantezi, her iki dürtü ve savunmanın özgün bir ifadesi olan çekirdek birincil etkinliktir ve sürekli olarak algılarla etkileşime girerek onu değiştirir böylece onun tarafından değiştirilir (Spillius ve diğerleri, 2011: 27). Freud’un görüşüne göre, bilinçaltında fanteziler olmasına rağmen, sistemin temel birimi fantezi değil, bilincin yerinde olmadığı bilinçdışı arzudur. Ona göre rüya oluşumu ve fantezi oluşumu paralel işlemlerdir; “rüya çalışması” ile karşılaştırılabilir olarak fantezi çalışmasından bahsedilmiştir. Her ikisi de birincil bilinçdışı içeriğin dönüşümünü içerir. Rüyalar bilinçdışının bir dönüşümüdür. Freud’un hareket ettiği temel düşünce, bilinçdışı arzudur. Fanteziler ve bilinçdışı fanteziler onun her ikisinin de gizlenmiş türevleridir. Klein’in ana hareket noktası ise “bilinçdışıdır” (Grotstein, 2004: 111). Klein düşüncesinde merkezi kavram olan bilinçdışı fanteziler/phantasy, doğumdan itibaren oluşan medikal/şifaya dayalı bir faaliyettir. Bilinçdışı, bilinçdışı fanteziler ile neredeyse aynıdır ve gerçek düşünce, bilinçdışı fanteziler olmadan çalışamaz (Bohleber ve diğerleri, 2015: 725).

Klein fantezi kavramını bilinçdışı ifadelerin, zihinsel oluşumların ve kaygının işlevini ele alarak genişletmiştir. Aynı zamanda o, dürtüler ve nesne ilişkileri arasındaki ilişkiyi fantezi çalışmalarına eklemiştir. Böylece kavrama farklı bakış açıları sunarak kavramı zenginleştirmiştir (Britzman, 2016: 79).

Nesne ilişkileri bebeğin iç dünyasının başlangıcıdır. Daha önce başka bir evre yoktur. Yenidoğanın analizinde Klein, içgüdüsel dürtülerin ve kaygı durumları olmayan, iç ya da dış nesneleri içermeyen zihinsel bir süreç olmadığını

göstermektedir. Diğer bir deyişle, nesne ilişkileri duygusal yaşamın merkezindedir. Ayrıca sevgi ve nefret, fanteziler, kaygı ve savunmalar da baştan beri etkin olup nesnel ilişkilerle bölünmez bir biçimde bağlantılıdır (Britzman, 2016: 85).

Klein açısından çocuğun iç dünyasını anlamak için onun fantezilerini anlamak gerekmektedir (Anlı, 2013: 7). Klein fantezi, iç dünya, fantezi dünyası ve dış dünyayla olan ilişkisi konusunda oldukça farklı bir görüşe sahip olmuştur. Klein'in teorileri, gözlemleriyle çok yakından bağlantılı olduğu için, fikirlerinin çoğunun, analizinde gördüğü çocukların davranış ve kelimeleri hakkında bir tanım olmadan inanması zor olacaktır. Dört yaşındaki oğlu Erich'i dinleyerek, Freud'un fanteziler üzerine yaptığı çalışmaların verdiği bilgilerle Klein, annesini ve çevresindeki diğer insanları, kendi duygularıyla değiştirilen dış gerçeklikten inşa edilmiş mevcut inanç ve bilgilerini fanteziler aracılığıyla gördüğünü fark etmiştir. Anne algısının, kendi duygusal durumu tarafından açıkça etkilenmiş olduğunu belirtmiştir; Ona kızginken, onu zehirlemek için tehdit eden bir cadı olarak, kendisine karşı mutlu ve sevecen hissettiğinde ise evlenmek istediği prenses olarak görmüştür. Çalışmalarını genişletirken, çocukların bilinçdışı fantezileri aracılığıyla tüm dünyayla ilişkili olduğu kademeli bir şekilde ortaya çıkmıştır (Segal J, 2004: 28-29). Dolayısıyla kuramında üç kavramın Klein'in gözlem alanını kapsadığını ve şekillenmesinde temel ölçüt olduğunu görmekteyiz; kaygı, sembolizm ve fantezi. Üçü birlikte çalışır her biri diğerlerinin bir koşulu veya ürünüdür (Mitchell, 2005: 22).

Klein'in teorisinde bilinçdışı fanteziler her zihinsel sürecin temelini oluşturur ve zihinsel aktivitelere eşlik eder. Bunlar, vücutta içgüdüleri içeren bu bedensel olayların zihinsel temsidir ve bu duyumlara neden olan nesnelerle ilişkiler olarak yorumlanan fiziksel duyumlardır. Fantezi libidinal, agresif/saldırgan dürtülerin ve aynı zamanda bu dürtülere karşı savunma mekanizmalarının zihinsel ifadesini ifade etmektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 21).

Fanteziler, gerçekçi olmayan düşünceler ya da hayali düşünceler değildir. Bunların daha çok, gerçekliğin görülen ve yaşanılan tarafı olarak deneyimlenmesi olduğuna değinilmiştir. Burada, Klein perspektifinden görülmesi gereken husus, gerçek olan unsurları taşımasıdır. Bu tür bir görüşe ulaşmak zor olsa bile bu erişimden her zaman emin olamayacağımız da eklenmelidir. Fakat aynı zamanda

gerçeklik sadece konunun nesnel gerçekleri içermesi değildir; derin ilişkisel ve ahlaki önemini içeren bir gerçeklikle de ilgilidir. Mesele sadece annenin süt verdiğini bilmek değil, bunu yaparken annenin iyilik ve sevgi sunması da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakış açısı sonucunda oluşan fantezi dünyamızın zenginliği, hem iyi hem de kötü olmak üzere yeni deneyimlerle karşılaşmayı beraberinde getireceğini belirtmektedir (Mills, 2006: 378).

Melanie Klein, zihinsel operasyonların temelini “ilişkisel” olarak tasvir etmiştir ve sürekli olarak, özne ile nesne arasındaki değiş tokuşta anlamın gerçekleştiği içsel bir senaryoya atıfta bulunmaksızın, tecrübelerimizi hatta kimliğimizi anlamayacağımızı içeren bir teori önermiştir. Klein’in bilinçdışı fantezi kavramı, çocuğun arkaik oedipal fantezileri hakkındaki düşünceleri ile güçlü ilişkilere sahiptir. Onun düşüncesi, anne ile bebeğin kurduğu ilk ilişkiden başlayarak git gide artan ayrıntılarla büyük ölçüde evrimleştiği üzerinedir. Daha sonra anne vücudunun küresel bir anlamının ötesine geçen terimlerin üzerinde düşünmüştür. Hayatın başlangıcından itibaren bebeğin anneyle olan değişimini ayırt edebildiğini, bunu hem duygusal hem de duyusal araçlarla yaptığını ileri sürmektedir. O, bunun ancak bir takım içsel temsille yorumlanabileceğini ancak bu durumun olağanüstü olduğunu düşünmektedir. Klein düşüncesinde fantezi, iç gerçekliği şekillendiren doğru bir süreçtir. O, fantezinin dışa dönük nesnenin içeride temsil edildiğinden çok daha fazla olduğunun ve bu nedenle bütün bir annenin tanınmasından çok daha fazla olan ilkel deneyim düzeyini etkilediğinin farkında olmuştur (Likierman, 2005: 140).

Freud gibi Klein de, kendine özgü fantezilerin olduğu gibi, bilinçdışı fantezi faaliyetinin de doğuştan geldiğini varsaymaktadır. Daha da ileri giderek, sadece bilinçdışı fantezi kurmayı ve bilinçdışı fantezileri miras almakla kalmadığını, aynı zamanda belirli türde gerçekçi algılama yeteneğini de düşünmektedir. Bu konuda Klein, doğumun başlangıcında göğüs için bilinçdışı bir bilginin mevcut olması ve memeye yönelik duyguların yaşanması yalnızca filogenetik bir miras olarak düşünülebildiğini (Spillius ve diğerleri, 2011: 27) şu sözleri ile belirtmektedir: *“Benim hipotezim, bebeğin annenin varlığı konusunda doğuştan gelen bilinçdışı bir bilince sahip olması. Yavru olan hayvanların aynı anda anneye dönüp besinlerini ondan karşılıklarını biliyoruz. İnsan hayvanı bu bakımdan farklı değildir ve bu içgüdüsel bilgi bebeğin annesiyle ilkel ilişkisine temel oluşturur.”* Klein merkezli

fantezi kavramını yalnızca bu görüşüne indirgenilmese de kökeni budur ve Freud'un doğuştan olmayan fakat insanın kendine has koşulları tarafından üretilen psişik gerçeklik kavramından farklıdır. Klein fantezi konseptinde fanteziyi içten yayar ve olmayanı/sahip olunamayanı hayal eder, içgüdüsel yaşam hakkında bilinçdışı bir yorum sunmaktadır, duygularla nesneler arasında bağlantı kurmaktadır ve yeni bir ortak kavram oluşmaktadır: "fantezi dünyası". Bebeğin vazgeçme yeteneği sayesinde içte ve dıştaki deneyimlerini ilk önce düşündüğünü belirtmektedir. Dışsal gerçeklik, fantezi kurgularını kademeli olarak etkileyebilmekte ve değiştirebilmektedir. Fantezi, hem etkinlik hem de ürünleridir.

Fantezi kavramı ışığında, Klein'in çocuk gelişimi konusundaki temel tekniğini ve yeniliklerini incelememiz gerekir. O, oyun tekniği yönteminde bebeğin oyuncığa yüklediği anlamdan hareketle iç dünyasını anlamaya çalışmıştır. Bir yandan oyuncak bir arketiptir ancak kişinin fantezisine göre çeşitli şekillerde kullanılabilir: bir tren bir bebek gibi sarılır ve daha açık bir şekilde öfkeli bir tünele/rahime sürülebilir. Klein için tipik ya da arketip bir oyuncak, dış dünyadaki bir cisim ile iç dünya arasındaki boşluğu kapatan bir şeydir. Oyuncaklar fantezinin ve nesne ilişkilerinin nesnesini temsil etmektedir. Freud için psikolojik nesne, dürtünün nesnesidir ve Klein için çocuğun nesnesi, en önemlisi de çocuğun fantezisidir. Klein bu sembolü danışmanlık odasına taşıyıp çocuğa sunar. Bu sayede onun kaygısını hissetmekte ve onun bilinçdışı fantezilerini keşfetmektedir (Mitchell, 2005: 23). Bilinçdışı fantezisini keşfettiği önemli bir vaka olan Erna'dan bahsetmek, Klein'in fantezi düşüncesinin anlaşılması, kuramının temelini geliştirmesi ve farklı perspektif sunması bakımından tabiri caizse kilit taşı niteliğinde olduğunu vurgulamak için yerinde bir anlatım olacaktır. Teorileri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan Erna'nın durumu; aktarım, kıskançlık, psikotik mekanizmalar, bilinçdışı fantezi ve genetik süreklilik ilkesi gibi önemli konularda kuramlarını keşfetme bağlamının ana bir parçası olarak görülmektedir (Branchedi ve diğerleri, 2003: 1587). Erna, şiddetli bir obsesyon nevrozu, paranoya, kompulsif davranış (baş ağrısı, başparmak emme ve mastürbasyon), depresif olaylar ve asosyallikten dolayı çok rahatsız bir çocuk olarak tespit edilmiştir (Sterwin-White, 2017: 165). Annesine karşı tutkulu ve korkunç fantezileri bulunmaktadır. İlk başta onun iç dünyasındaki annesiyle olan ilişkisi, gerçek dünyayla mümkün olduğunca az temas kurarak kendi

yapımı olan fantezi dünyasında yaşadığı bir sistemin parçası olduğunu öne sürmektedir (Segal J, 2004: 71). Analiz süresince oyunlarında ve analiz sırasında Klein, Erna'nın zihinsel yaşamının anal-sadistik fanteziler tarafından yönetildiğinin ön planda olduğunu belirtmektedir (Klein, 2015: 73). Anal-sadistik eğilimine ek olarak, Erna'nın sütten kesilmeyi hiçbir zaman atlatamaması, altı-dokuz aylık arasındayken annesine doğal bakımı ve genital temizliği sırasında cinsel haz ile karşılık vermesi gibi nevrozunun oluşumuna neden olan üç bünyesel etmenin, iki buçuk üç buçuk yaşları civarında ebeveyni ile aynı odayı paylaşıp cinsel birleşmeyi izlemesiyle birleşmesi saplantılı nevrozunun tam gelişimine sebep olduğunu ortaya koymaktadır (Klein, 2015: 82-83). Klein, Erna'yı kendi terörizminin ana hatlarıyla annesine doğru kendi sadizmine sokabilmektedir ve bu noktada, onun zulüm hakkındaki fikirlerini oyunda göstermiştir. Gerçek ile ilişkisi geliştikçe ve annesine olan bilinçdışı nefreti daha bilinçli hale geldikçe onu, daha büyük saygınlıkla gerçek bir kişi olarak eleştirmeye başlamakta ve aynı zamanda kendisiyle olan ilişkilerini geliştirdiğini görmektedir (Segal J, 2004: 71). Analizin son bölümünde Klein, Erna'nın fantezilerinin Erna'yı korkunç gerçeklerden korumaya yönelik bir girişim olduğuna karar vermektedir (Britzman, 2016: 55). Erna'nın durumunda, Kurt Adam'inkinde olduğu gibi, ilkel sahne tamamen bastırılmıştı, ancak daha sonra tekrar aktive edildi ve bir an için bilinçlendi (Sterwin-White, 2017: 172).

Çalışmalarında 6 yaşındaki Erna'nın analiz örneğini kullanarak erken çocukluk analizlerinin bazılarının gelişimindeki önemini ortaya koymaktadır. Klein bulgularını Freud'un kuramsal çerçevesi içinde barındırmaya çalışsa da, erken yaşta olma özelliğinin ilişkisel dünyasının psikik gerçeği hakkındaki klinik deneyimi nihayetinde yeni kavramların ortaya çıkmasını gerektirmekteydi ve birleşen ebeveyn figürü, ilkel sadizm, paranoid ve şizoid konum, bölünme, ölüm dürtüsünün süperego ile olan ilgisi ve daha sonraki çalışmaları olan onarım, haset ve şükran üzerine formülasyonları Klein'in Erna'nın tedavisi üzerine yazdığı şekliyle gösterilmiştir (Frank ve Weiss, 1996: 1101). Erna'nın vakasında Klein'in devrimci psikanalitik katkısının, ana fikirlerinin tohumları görülmektedir (Branchedi ve diğerleri, 2003: 1590).

Çocukların dış nesnelerden şeyleri kendilerine çekip, kendilerinin ve iç nesnelerinin görünümelerini dış nesnelere getirme fantezilerine sahip olduklarını

gözlemlemesiyle Klein'in fantezi anlayışında nesneler ile bireyin iç ve dış dünyası arasında Freud'un kavramına dahil edilenden daha çok etkileşim kurduğu ortaya çıkmaktadır. Devam eden süreçte bilinçdışı fantezi kademeli şekilde ana kavram haline gelmekte ve Klein için kuramını temellendirdiği kavram olmaktadır. Hatta bazı psikanalistler tarafından bilinçdışı fantezinin Klein aracılığıyla Freud'dan daha merkezi bir kavram haline geldiği düşünülmektedir. Freud'un teorisinde ve analiz sürecinde önem ifade eden hem fantezi hem de bilinçdışı fantezi fikrini Klein'in kapsamı daha geniş bir düşünce haline getirdiği açıkça görülmektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 26-27).

Şunu da belirtmeliyiz ki varsayımlardan hareketle, çıkarımlara dayalı, hayali içerikli çalışmaları insan yavrusunun oluşumunda kullanma açısından Klein yalnız değildir. Freud, Abraham, Winnicott, Mahler, aslında neredeyse tüm analistler, bebeklerin zihinsel gelişimiyle ilgili varsayımsal teoriler hazırlamakta oldukça özgürlerdir. Oluşan teorileri ağırlıklı olarak hastalar, yetişkinler ve çocuklardan mevcut olan klinik çalışmalarda ortaya çıktıklarından, bebekler için oldukça sistematik olmayan gözlemlerinden ve genel akıl yürütme ve mantıklı olanın fikirlerinden kaynaklandığı psikanaliz camiasınca düşünülmektedir. Bir başka deyişle, teoriler bir veri kümesinden türetilir ancak farklı bir kümeye dayanıyormuş gibi açıklanmaktadır (Spillius, 2007: 57).

Klein'in varsayımsal çalışmalarının yanında uzun uğraşlar sonucunda gözlemleyerek, analizler yaparak ulaştığı çalışmaları da mevcuttur. O, insan yavrusunun özünü anlamak gayesiyle yaptığı gözlemlerde oldukça dinamik ve değişken bir yapıda olan insan yavrusunun bu dinamik yapısını sınırlandırmamak adına yeni bir bakış açısı getirerek "konum" teorisini sunmuştur.

1.5. EVREDEN KONUMA

Evre kavramı; gelişen, devam eden bir süreçte kendine özgü özelliklerle diğerlerinden ayrılabilen dönemlerden her birisidir (Budak, 2009: 271). Gelişimin bir birini izleyen farklı evrelerden gerçekleştiğini varsayarak kuramını da bu yönde

geliştiren Freud, gözlemlediği hastalardan hareketle nevrotik rahatsızlıkların arka planında çocukluk yaşantılarının olduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda o, birçok kaynakta gelişim sürecini çocukluk yaşantıları üzerine temellendiren ilk teorisyenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Psikanalitik gelişim kuramında çocuğun Oral, Anal, Fallik (phallic), Gizil (Latency) ve Genital evre olmak üzere bir dizi psikoseksüel dönemlerden (psychosexual stages) geçtiğini vurgulamaktadır. Oral dönemin doğumdan başlayıp iki yaşına dek devam ettiğini; emme, ısırma, yutma gibi davranışlarla ağızın uyarılmasının erotik doyumun başlıca kaynağı olarak ele almıştır. Bu dönemdeki çok fazla veya çok az iki uç noktadaki doyumun yetişkinlikte aşırı iyimserlikten alay ve küçümsemeye kadar geniş yelpazeyi içine alan davranışlara imkan verdiğini söylemiştir. Freud'a göre Anal dönemde odak ağızdan anüse doğru kaymaktadır. Bu evrede çocuğun erojen bölgesi haline gelen anüs onun haz ve korkularının kaynağı haline gelmektedir. Freuda göre tuvalet eğitimi verilen bu dönem boyunca çocuğun dışkı tutması ve boşaltması onun ebeveynleri ile ilişkilerini sembolize etmektedir. Bu dönemdeki aşırılıkların yetişkinlikte çatışmanın, ölçsüz özelliklerin veya gereğinden fazla titizlik, düzenlilik ve kompulsif saplantıların (obsessive compulsive)⁴ belireceğine olanak verdiğini düşünmektedir. Dört yaş civarında Fallik evrede iken çocuğun erotik doyumun genital bölgeye kaydığını ve genital organların okşanması, sergilenmesi ve cinsel hayallerin bu dönemde yoğun olduğunu belirtmiştir. Freud, Yunan efsanesinden miras aldığı Oedipus kompleksinin/Oedipus complex bu dönemde geliştiğini öne sürmüştür. İlk dönemlerin sıkıntısını yaşayan çocuklar beş yaşından on iki yaşına dek gizil/latent döneme girmektedir. Ergenliğin başlangıcında genital dönem gelir ve karşı cinse karşı ilgi duymaya başlamasıyla aile kurmaya hazırlanan çeşitli faaliyetlere girişilmektedir (Schultz E ve Schultz D, 2016: 612-613).

Freud'un bu düşünce tarzı birincil narsisizmin, doğum öncesi aşamaların, nesne ilişkilerinin önemini ortadan kaldıran ortodoks/klasik görüşün temel öncüllerine dönüşmüştür. Ortodoks bir başka değişle klasik analistler oral, anal,

⁴ Zorlayıcı saplantılar; Aşırı düzenlilik, kusursuzculuk, katılık, uzlaşmazlık, aşırı özdenetim ve sorumluluk duygusu gibi özellikler ile tanımlanır. Bunaltı yaratacak ve kişinin normal işleyiş yetisini, çalışma düzenini, sosyal etkinliklerini veya ilişkilerini bızacak şiddetle tekrarlanan bariz saplantılar veya zorlanımlar ile tanımlanan ve kirlilik, cinsellik, saldırganlık, düzenlilik, din gibi konuların etrafında yoğunlaşan bir kaygı bozukluğu (Budak, 2009: 630).

fallik/phallic materyalle ilişkilendirildiğinde, bu referansları kendi içinde önemli nesne veya parça-nesne ilişkileri oluşturmaktan ziyade, oedipal kaygıların ortaya çıkmasına karşı gerici bir inceleme veya savunma mekanizması olarak görmüşlerdir. Başka bir deyişle, Oedipus kompleksi ortaya çıkıncaya kadar bebeğin zihinsel bir tecrübe yaşadığını düşünmüşlerdir (Grotstein, 2006: 106).

1934’e kadar, Freud ve Abraham’ın libidinal evreler ile yapısal kuramını açıklama yönünde çalışmalar yapan Klein ancak bu yıldan itibaren kendi kuramsal düşünce yapısını oluşturmaya başlamış ve konumlara ilişkin olarak ilk düşüncelerini bu dönemde ortaya koymuştur (Anlı, 2013: 3). 1948 yılına gelindiğinde ise O, gelişimin ilk aşamalarının bu klasik görüşün hakim olduğu aşamalarla sınırlı olmadığını aksine çocukluğun ilk yıllarında görülen ve tekrar ortaya çıkan kaygılar ve savunma gruplarını temsil etmesi nedeniyle “evre” yerine “konum” terimini seçtiğini dile getirmiştir. Çünkü onun düşüncesine göre konum terimi, gelişim aşamaları fikrinden uzaklaşmakta ve kaygıların, savunmaların, dürtülerin ve nesne ilişkilerinin gelişim modelini vurgulamaktadır. Sonuç olarak o, “Paranoid- Şizoid (PS)” ve “Depresif (D)” konum olmak üzere iki gelişim dönemi belirlemiştir. Bunlar birbirleriyle örtüşmekte ve sürekli dalgalanmaktadır. Konum fikri, gelişim safhasında/evresinde saplanma (fixation)⁵ ve gerileme (regression)⁶ fikrinden çok daha esnek ileri bir süreci ifade eder. Bu iki pozisyon fikri Klein’in teorisinin merkezi yapılarıdır (Spillius ve diğerleri, 2011: 634). Önemli nesne ilişkileri kuramcısı Kristeva’ya göre bu merkezi yapıları dönemin katı kronolojisine meydan okuyan türden olmuştur (Kristeva, 2015: 66). R.D. Hinshelwood ise Klein’in konumunu “endişeler, savunmalar, nesne-ilişkileri ve dürtülerin takımıyıldızı/oluşumu” olarak tanımlar (Bar-Haim, 2018: 110).

Her şeyden önce Klein, Freud’un bir çocuğun iyi tanımlanmış bir düzende gerçekleşen gelişim evrelerinden geçtiği konusundaki kuramının çok sınırlı olduğunu

⁵ Genel anlamıyla, tek bir fikirle, dürtüyle, amaçla vb. saplantılı bir şekilde meşgul olma. Klasik psikanalizde, psikoseksüel gelişimin bir evresi ile ilişkili krizin çözülmemesi sonucunda o evreye ve o evrede ön planda olan erojen bir bölgeye (vücutun dokunmaya duyarlı olan ve uyarımı cinsel heyecan yaratan bölgeleri Budak, 2009: 263), arzuya, kişiye veya nesneye bilinçsizce takılıp kalma (Budak, 2009: 694).

⁶ Klasik psikanalizde bu terim, cinsel itkiler için ulaşılan gelişim evresinde doyumun engellenmesi halinde kişinin doyum için önceki bir psikoseksüel gelişim evresine gerilemesi/ dönmesi anlamında kullanılmaktadır (Budak, 2009: 315).

keşfetmiştir. Freud gibi O da, çocukların birincil aşamalarının oral, anal ve daha sonra genital kaygılar haline geldiğini düşünmesine karşın birinden diğerine hareket edebileceğini ve hareket edeceğini ve bunun tekrar tekrar devam ettiğini bir başka değişle döngüsel olduğunu fark etmiştir (Segal J, 2004: 33). Daha açık bir ifade ile söyleyecek olursak O, esas olarak konum terimini, kişinin yaşam boyu geri dönmesi oldukça muhtemel olan belli bir tür nesne ilişkilerini, dış ve iç dünyayı, fantezileri, kaygıları, savunmaları tanımlamak için kullanmıştır (Anlı, 2013: 11).

Freud'un kuramında bir gelişim evresi başarı ile tamamlanmadığında patoloji ile sonuçlanmaktayken Klein'in teorisinde evre ve konum sürekli yer değiştirir, fasit dairede sürekli dönüp durması yerine üstesinden gelinmeyen konuları çözme fırsatı sunmaktadır. Eğer üstesinden gelinirse daha ileri bir çözüm önerisi sunmaktadır.

İnsanoğlu en başından beri yaşam mücadelesinde sürekli dönüşür, gelişir ve bu süreçleri bazen zirvede bazen de zeminde yaşar. Her iki durumda da parçalıyken de bütüngen de sürekli dönüşüm içerisinde olduğundan pasiflikten uzaktır. Bu ana fikir çerçevesinde Klein, dinamik bir kişilik vurgusu yapmıştır diyebiliriz. Klein'in konum kavramı, bazı meslektaşlarının özellikle de Bion'un, bebeklik çağındaki gelişmelerle olan bağlantısını kronolojik yaşa bakılmaksızın "zihin durumları" olarak tasarlandığı noktaya kadar genişlemesini mümkün kılmıştır (Spillius, 2007: 35).

Konum teorisinde sunduğu paranoid-şizoid ve depresif konuma geçmeden önce bu iki konumun mevcut olan halden/durumdan farkını başta belirtmek önem arzedecektir.

1.6. ŞİZOİD DURUM/HAL

Psikoterapist ve psikanaliz tarafından hastaların büyük bir çoğunluğunda nevroz⁷ ve psikoz⁸ olarak teşhis edilen hastalık türünde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde belirgin bir değişiklik olduğu ortaya konulmuştur. Meydana gelen hastalık türünün iki büyük sınıflandırmaya meydan okuyan belirli bir kişilik bozukluğundan oluştuğu düşünülmüştür (Rey, 2005: 197). Bu bilgilere ek olarak savaştan oldukça etkilenen bireylerin, ruhi bunalımı sonrası yaşanan nevroz ve psikoz türünü daha yoğun veya daha derin bir şekilde yaşadığından dolayı bu türlerin seyrinin değiştiğini düşünmekteyiz. Seyri değişen, patoloji türü olan şizoid çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Çoğu psikanalist tarafından bireyler üzerinde yapılan analizlerden hareketle belirlenen bulgular çıkartılarak maddelenmiştir. Psikanaliz camiası şizofreni hastalarının vaka öykülerinin incelenmesi ve bebeklerin doğumdan itibaren gözlemlenmesi yoluyla, şizoid özelliklerin erken bebeklik döneminde teşhis edilmesini ve gelecekteki zorlukları önceden tahmin edebildiğini göstermiştir. Psikotik çocuklar da dahil olmak üzere her yaştaki şizofreni hastalarının ayrıntılı psikanalizleri, erken bebeklik dönemindeki psikolojik rahatsızlıkların dinamiğine ışık tutmaktadır (Segal H, 2002: 55).

Çalışmamızda şizoid ve şizofreni kavramları yan yana geçmişken aynı psikopatoloji türü olmadıklarını belirtmemiz anlam bütünlüğü açısından önem arzedecektir. Şizoid terimi her ne kadar (-şizo) bölünme, çatlama, yarıлма anlamındaki ön ek ile şizofreniye benzer bir kavram olsa da, şizofreni terimi ile anlam olarak farklılık arz etmektedir. Şizoid, şizofreninin bazı bilişsel ve davranışsal özelliklerini taşıyan ama psikotik olmayan bir psikopatolojidir. Şizofreni, çok çeşitli duyuşsal, bilişsel semptomlar ile ve buna bağlı olarak mesleki, sosyal işleyişte ortaya çıkan olumsuzluklarla kendini gösteren ağır, çok çeşitli psikotik rahatsızlıkların ortak

⁷ Freud'un özgün tanımıyla organik veya nörolojik kökenli olmayan, gerçeklikle ilişkinin bir miktar çarpıtmaya uğrasa da henüz kaybolmadığı ruhsal kökenli rahatsızlıkların ortak adı. Bunlar arasında kaygı, fobiler, saplantılı düşünceler, zorlanımlı edimler, bedensel tepkiler, depresif tepkiler, histerik dönüşümler vb. sayılabilmektedir. Özgün tanımı gereği bu rahatsızlıklarda, psikozlardaki gibi tam bir iç gözlem yokluğu veya gerçeklikle ilişkinin tamamen kaybedilmesi söz konusu değildir. Kişi içinde yaşadığı topluma, çevresine, iş ve aile yaşamına şu veya bu ölçüde uyum sağlamıştır (Budak, 2009: 513).

⁸ Gerçeklikle ilişkinin tamamen kaybolması, normal sosyal ilişkilerin bozulması ve aşırı kişilik değişimleri ile tanımlanan organik veya işlevsel kaynaklı ağır bir ruh hastalığı. (Budak, 2009: 601)

adıdır. Bu semptomlar arasında algıda, düşünce sürecinde, dil ve iletişimde, davranış kontrolünde duygularda, konuşma ve çevreye yönelik tepkilerde gözlenen bariz kusurlar sayılmaktadır. İlk belirtiler genel bir uzaklaşma ve tecritle, tuhaf davranışlarla, sağlığını ve bakımını ihmal etmeyle kendini göstermektedir (Budak, 2009: 690-691)

Şizoid hal öncelikle dış nesne ilişkilerini ortadan kaldırmaya yönelik olup, dış ilişkileri kopuk, geri çekilmiş bir biçimde yaşama çabasına dayanmaktadır. Kopukluk, kapatılmışlık, temassızlık, kendini ayrı ya da yabancı hissetme, herşeyin bulanık olması veya gerçekdışı gelmesi, kendini insanlarla bir hissetmeme veya yaşamın anlamını yitirmesi, ilginin azalması, herşeyin boş ve anlamsız görünmesi gibi şikayetler şizoid durumu kapsamaktadır. Gerçek libidinal kendiliğin büyük bir ölçüde geri çekilmesi ile dış ilişkiler boşalmış gibidir. Etkin ruhsal faaliyet gizli bir iç dünya içerisinde yitirilmiştir. Şizoid durumdaki bireyin bilinçli beni, yaşamsal duygu ve eylemden boşalmış, gerçekdışı bir niteliğe bürünmüştür. Düşler, fanteziler yoluyla iç dünyadaki etkin durumların izlerine rastlansa da içsel durumunu sanki tarafsız bir gözlemciymiş gibi aktarmaktan öteye geçememektedir. Başka bir deyişle, gerçek insanlarla olan ilişkileri elinden geldiğince ortadan kaldırmaya çalışır ve kendini kendi zihinsel yaşamında fantezilere, yoğun ideallere, bir takım soyut düşüncelere, kendi sesine bırakır ve gerçekte yanında hiçbir nesne yokmuş gibi davranmaktadır. Kaygısı ancak bu şekilde yatışmaktadır, ötekilerle sadece varlıklarını inkar ederek yan yana durabilmektedir. Tamamen kendi içsel nesnelere yönelmektedir ama bu yönelme oldukça güçlü bir yöneliştir. Zihinde ötekine gerçek bir yer açmayı engelleyen, bariyer olan şizoid örgütlenme dış dünyadaki hiçbir şeyi hissetmeme, uzaktan gözlemleme, hayata katılamama durumu yaşamaktadır. Sanki iç dünya ile dış dünya arasında asılı kalmış, bu iki dünya ile gerçek bir ilişki içerisinde değilmiş gibidir. (Guntrip, 2013:12-13; Anlı, 2014).

Klein, şizoid kavramı ve şizoid bozukluk ile ilgili teorilerin evrimsel izini sürmüştür ve bu kavramın nasıl şekillendiğini gerek dinamik gerekse tanımlayıcı psikiyatri geleneklerini farklı fakat kesişen yönlerini ele alarak aktarmıştır. Onun açısından şizoid kavramı “yarılma/split” anlamına gelmektedir. Bu mekanizma, bütün preoedipal bozukluklarıyla ilgili bir mekanizmadır ve dolayısıyla şizoid bozukluğa has özellikleri tam olarak anlamak için yeterli olmamaktadır

(<http://www.psikoterapi.co-m/yalnizligin-kalesi-sizoid-kendilik-bozuklugu/12.03.2018>).

Anlaşıldığı üzere Klein merkezli şizoid kavramı ilkel benliği, zihinsel bütünlükten kopuk olmayı, iç dünyasında çok sayıda kaygı durumunu barındırmayı, bu kaygı ile tek başına mücadelede bulunup kendine dönük halde olmayı ifade etmektedir. Her insan yavrusunun bu evreden geçtiği (dış koşullara göre kapısı her zaman açıktır) ve bu evreden geçerken de sağlıklı atlatıp atlatmama durumuna göre de ilerideki düzeyde ortaya çıkacak patolojilerin temeli niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

1.7. PARANOİD HAL

Çalışmamızın ana konusunu teşkil etmediği gerekçesiyle sadece farklılığı belirtmek açısından özet niteliğinde değineceğimiz paranoid kişilik bozukluğu, paranoia teriminin açılımını içinde bulundurmaktadır. Paranoia terimine ilk kez Antik Yunan'da rastlanmaktadır ve Hipokrat zamanında bile çoktan yerleşmiş bir sözcük olduğu bilinmektedir. O zamanlar hem halk literatüründe hem de meslekten kişiler tarafından “delilik” karşılığında kullanılan Yunancada (-para/dışında, ötesinde) ve (nous/akıl) kelimelerinden oluşan kavram, “akıl dışı” anlamına gelmektedir. Sonraki yüzyıllar boyunca literatürde ancak zaman zaman karşılaşılmıştır. Terimin 18. ve 19. yüzyıllarda yeniden belirmeye başladığı görülmüştür. Birbirinden farklı bazı ruhsal bozuklukları tanımlamak için kullanılmaktadır (Hocaoğlu, 2001: 97-98). Paranoid kelimesi saldırganlığın dışa yansıtılması ile ilgilidir (Scharff, 1996: 12).

Paranoid kişilik bozukluğu, başkalarına karşı yaygın, yersiz kuşkuculuk ve güvensizlik (aşırı kıskançlık, çevresindeki insanların gizli güdülerine, gizli niyetlerine kafayı takma, kullanıldığına inanma, kendi kabahatini üstüne almaktan kaçınma, aldatılma beklentisi vb davranışlara sahip olma) aşırı duyarlılık (kolayca kırılma ve öfkelenme, pireyi deve yapma, inatlaşma, hemen saldırıya geçme), duygularda sığlaşma (duygusal soğukluk, mizah duygusundan olduğu kadar şefkat, sevecenlik duygularından yoksunluk), kendi duygularını başkalarına yansıtma vb. ile tanımlanmaktadır. Fakat bu kişilik bozukluğunu diğer psikotik rahatsızlıklardan

ayırıcı özelliği, onlardaki kalıcı kuruntular ile halüsinasyonların bulunmamasıdır (Budak, 2009: 570).

1.8. PARANOİD-ŞİZOID KONUM

Normal bir bebek zamanının çoğunu ideal koşullar altında uyuyarak, beslenerek, hayali veya gerçek tatminler ile geçirmekte böylelikle ideal nesnesini özümsemekte, ilkel olan egosu da bütünlüğünü sağlamaya çalışmaktadır. Her ne kadar ideal koşullar altında olsa da kaygı içinde bulunduğu anlar yoktur denilememektedir. Bu kaygıya karşı olan savunmalar, Klein'in önem arzeden teorisi olan paranoid-şizoid pozisyonun temelini oluşturmaktadır. Bu durum normal insan yavrusunun gelişiminin bir ürünü ifade etmektedir. Hatta sadece bebeklik döneminde değil ilerleyen dönemlerde bile bu erken dönem kaygıları nüksedebilmekte ve en erken döneme ait savunma mekanizmaları da tekrar devreye girebilmektedir (Anlı, 2013: 14). Klein ilk olarak "paranoid konum" terimini kullanmıştır daha sonra Fairbairn'in eserinin (Fairbairn 1941, 1944) ego ayrımında olan, şizoid durum ile olan ilişkisinin tanınması için "şizoid" kelimesini eklemiştir.

Klein'in 1932 yılına kadar parça parça ve tamamlanmamış olan çalışmaları onu, yeni ve daha entegre/bütünleşen, senteze dönüştüren büyük bir hayal gücü fırtınasının oluşmasına yöneltmiştir. Bu fırtına ise bilinen klinik gerçekler ve kısmen çözülmüş kavramlar hakkında yeni düşüncelerin oluşturulmasını içermektedir. Klein'in birincil amaç olarak, kendi teorisinin inşası ile meşgul olmaması kuramsal formülasyonun dikkat çekici bir başarısıdır, şaşırtıcı hatta gizemlidir. Yeni teorisi, Klein'in "paranoid şizoid konum" ve "depresif konum" olarak adlandırdığı iki kaygı mekanizması, savunma ve nesne ilişkilerinin tasvirinden oluşmaktadır. Diğer analistlerin yeni teorisini anlaması kolay olmamıştır. Özellikle ABD'de pek çok kişi, çabaya değecek kadar önemli görmemiştir veya akla yatkın olduğunu düşünmemiştir. Bununla birlikte, İngiltere'nin, Avrupa'nın büyük bölümünün ve Güney

Amerika'daki teörinin kendisinde önemli etkisi olmuştur ve bu daha sonraki dönemin teorisi, Klein'in çağdaş ve sonraki meslektaşları tarafından geliştirilen gelişmelerin çoğunun temelini oluşturmaktadır (Spillius, 2007: 35, 33).

Klein, çalışmalarında paranoid-şizoid konumun öngörülmesinden önce “endişe ile uğraşan” bir ego tanımlamıştır. Freud'un aksine egoyu, organizma olarak değil, olgunlaşmamış/ilkel bir ego olarak ele almıştır. Analizini yaptığı Rita'nın egosunun anksiyete/kaygı çektiğini, bir cisim tarafından güçlü ve kontrol edilemez şekildeki zulme ve yok olma korkusuna sahip olduğunu belirtmiştir (Kristeva, 2015: 66). Klein paranoid-şizoid dönemde nesnenin gerçek ve nesnel olarak deneyimlenmediğini aşırı iyi ve aşırı kötü nitelikleriyle algılandığını ifade etmiştir (Tura, 2005: 68).

Klein analizlerinden hareketle, normal paranoid-şizoid konumun bebeklik döneminin ilk üç ayında ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu döngüde olan bir bebeğin zulmeden kaygı (yani yok olma korkusu) ile karakterize olması neticesinde korku veren kötülüğü dışarıya doğru yansıttığını hayal ettiğini düşünmektedir. Bebeğe kötü niyetli/zulmedici veya iyi huylu/yardımsever nesneler tarafından böyle görüldüğünü varsaymıştır. Bu nedenle örneğin onun açlık algısı, muhtemelen sadece “burada bulunmayan yiyecek” deneyimi değil, “bu nesne beni açlıktan öldürüyor” ya da “korkunç bir şey bana saldırıyor” gibi bir şey olmaktadır. Bölme/spirit, projeksiyon/yansıtma ve introjeksiyon/içe yansıtma, yansıtımlı özdeşim/projective identification paranoid-şizoid konumun karakteristik zihinsel mekanizmalarıdır. Buna idealleştirme/yüceltme, küçülme ve reddetme mekanizmaları da eşlik etmektedir (Spillius, 2007: 36-37).

Paranoid-şizoid konumdan sonra yer alan depresif konuma geçmenin temel koşulu, hem iç hem dış faktörlerde iyi deneyimlerin kötü deneyimlerden daha fazla yer teşkil etmesidir. Kötü deneyim iyi deneyimlerden fazla yer teşkil ettiğinde ise durum bulanıklaşır ve yansıtımlı özdeşimde kullanıldığından Bion'un tabiri ile patolojik yansıtımlı özdeşim devreye girer. Düşmanca, kaygı ve haset dolu dürtüler yoğun olduğunda yansıtılan kısımlar yarılıp parçalanır ve minik kısımlara bölünür. Bu yansıtılan minik kısımlar nesneye yansıtıldığında nesneye zarar verip nesneyi parçalara ayırmaktadır. Bu algıya sebep olan nesneden nefret edilir böylece yansıtma gerçekliğin nefret edilen nesnesini yok etme amacını taşımaktadır (Anlı, 2013; 18-

19). Klein paranoid-şizoid dönemi boyunca annesi ile kurduğu ilişkiden haz almadığını veya besininden memnun olmadığını söylememiştir. Bu dönemde oluşan kaygıların paranoid nitelikte olduğunu, bu duruma karşı gelişen savunma mekanizmalarını da şizoid nitelik taşıdığını ifade etmiştir (Klein, 2014: 35).

Toparlamamız gerekirse, Klein'in bebeğin kendi doğum deneyimini bir saldırı olarak algıladığı, üç dört aylık oluncaya kadar yok edilme korkusu ve zulüm görme kaygısı çerçevesinde geliştirdiği savını içeren paranoid-şizoid konum, önce ilk birkaç ay iyi nesneyi kötü nesneden ayırmasını, bebeğin kendi ölüm içgüdüğü tarafından kendisini yıkımdan korumak için saldırganlığını dışsal nesneye yansıtmasını, kendi saldırganlığını cezalandırıcı nesneye yönlendirmesi nihayetinde kısmen iyi, yararlı nesne olarak kısmen de kötü, nefret edilen nesne olarak içe yansıtmasından ve içselleştirmesinden oluşan bir dizi mekanizmayı içermektedir (Budak, 2009: 570). Bu konumda olan yeni doğanın, doğumdan itibaren doğduğu ortamda karşılaştığı uyarıcıların etkisi ve yaşadığı mekanizmalar ele almaya çalışılacaktır. Bahsedilen mekanizmaların başını çeken, diğer mekanizmalar için önem teşkil eden “bölme/split” süreci ele alınacaktır.

1.8.1. Bölme Mekanizması

Doğumdan ölüme kadar sürekliliği içerisinde barındıran ve aktif bir yapı olan duygular, basit bir kalıbın içerisinde. Temelde içindeki her şey “kötü” veya “iyi” olmaktadır ve hiçbir şey tarafsız değildir. Olaylar, koşullar, şeyler, bireyler, hayatta uğraşmak zorunda olduğumuz her şey ve her şeyden önce kendi hislerimiz, deneyimlerimiz ruhumuzun derinliklerde ya kötü içerikli yani hayal kırıklığı yaratan, endişe, üzücü ya da acı veren bir durumu ya da iyi içerikli yani tatmin eden, güvence veren, umut, mutluluk veren bir durumu ifade etmektedir. Birey olarak kendi deneyimlerimizin, duygularımızın iyi ve kötüye gittiği yönünde bir farkındalık oluşturabiliriz. Bunun sonucunda da kendimiz ve ilişkide bulunduğumuz şeyler veya nesneler arasında “iyi” ya da “kötü” olmak üzere bölünmüş bir yapı görmekteyiz (Riviere, 2004: 64). Bu temel düşüncenin köklerine Berkeley, Locke, Hume ve

diğerler filozoflar felsefi eserlerinde Tabula Rasa'dan⁹ başlamışlardır ve bireyin zihin ve duygularının doğasını anlamlandırma girişiminde bulunmuşlardır. Eninde sonunda İngiliz ampirist felsefesinden türetilen zevki arayan, acıdan kaçınan bir insanın anlayışı, Freud'un düşüncesinin temel unsuru olmuştur. Freud'un başarısı bunu titiz bir şekilde derinleştirmesi, bu duygusal ve yaratıcı karmaşıklığı diğer kültürel kaynaklardan türetilen kavramlar ile yapılandırması olmuştur. (Rustin, 2006: 26-27) Freud'un bölme/split kavramını kullanmasının arka planında onsekizinci yüzyıl felsefesindeki ayrışma fikirlerinden yola çıkarak, zihnin ayrı bölümlerde var olduğu düşüncesi olmuştur. Bleuler (1911) şizofreniyi açıklamak için bölme terimini kullanmıştır. Histeri/hysteria (Freud ve Breuer, 1895) üzerine yapılan çalışmalarda, O ve Freud, "bilinç bölünmesi" olarak adlandırdıkları şeye başvurmuşlardır (Spillius ve diğerleri, 2011: 699).

Freud, kuramına seksî, hayatı zevke motive eden temel dürtü olduğunu tanımlayarak başlamıştır. Kısacası, özgeçmişinin altını çizen ve hayallerin, isteklerin, arzuların yerine getirilmesi ile motive olduğu zevk ilkesidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, öne sürdüğü teorilerinin birçoğu için yeni bir başlangıç yapmıştır. Daha sonra bu durumu cinsiyete göre ne ifade ettiğini kapsayacak şekilde genişletmiş ve hayatın dağılmasına ve bozulmasına karşı kendini imha eden/yok eden bireysel güçlere vahşet ve savaşın toplumsal güçlerine doğru yönelen bir ölüm yolculuğu önermiştir (Scharff, 1996: 11; Hinshelwood, 2006: 21)

Freud'un bu teorisi üzerine en çok düşünen teorisyenlerden biri olan Klein'in temel modeli de, yenidoğanın dünyaya iki ana dürtü olan ve birbirleriyle çatışan; sevgiyi ve nefreti getirdiği önermesidir. Daha sonraki formülasyonlarında sevgiyi yaşam dürtüsünün tezahürü olarak, nefreti ise yıkıcılık ve kıskançlığı ölüm dürtüsünün uzantısı olarak ilerletmiştir. Çalışmalarında yenidoğanın baştan beri birbiriyle çatışan iki içgüdünün ya ölüm dürtüsünü yaşam dürtüsüyle değiştirmesini ya da ölüm dürtüsünü dış dünyaya atmak için onları bir araya getirerek bu iki dürtü arasındaki çatışma mücadelesini ele almaya çalışmıştır. Bebek bu iki içgüdü (yaşam ve ölüm), çeşitli dürtüleri, duygu yüklü bir bedeni, kendi dürtüleri tarafından

⁹ Locke, Tabula Rasa olarak kabul ettiği zihinde doğuştan hiçbir ilkenin bulunmadığını söyleyerek, bütün idelerimizin duyum (sensation) ve düşünüm (reflexion) dediği deneyimden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Zihnin doğuştan hiçbir ilke ya da kavram getirmemiş olması, dünyaya mahkum bir bilgi anlayışının ortaya çıktığını temsil eder (Altuner, 2012: 113).

tehlikeye giren ve onlarla baş edebilmek için daha da olgun mekanizmalar geliştiren ilkel egosunun etkilerini yaşama getirdiğini vurgulamıştır. Klein için baştan beri varolan ilkel bir yapıda bulunan egonun entegrasyon/bütünlük kurma eksikliği vardır. En önemli fonksiyonu, organizmadaki ölüm içgüdüsünün işleyişinden kaynaklanan, yok olma korkusu (ölüm) olarak hissedilen ve zulüm korkusu biçiminde olan “kaygı” ile başa çıkmaktır. Ölüm dürtüsünün sapması, dışa yansması ego tarafından öngörülen dış dünya ile ilk iletişimi kurmaya itmiştir. Böylece bazen tatmin edici bazen sinir bozucu bir dünya ile karşılaşan bebek, başlangıçtan itibaren başkasıyla veya bir kişinin bir parçasıyla (prototip olarak annesi ve göğsü) bir ilişki içinde varolmaktadır. Sonuçta ölüm dürtüsü, ilk dış nesne olan annenin göğsüne iliştilir. Yavaş yavaş, dünyası daha kompleks hale gelir ve ebeveyninin diğerini, babasını içermektedir. Klein, bu çok erken safhada bölme işlemlerinin hâlihazırda aktif olduğunu öne sürmüştür. Erken ben, nesneyi böler ve bu aynı zamanda egonun kendisinin de aktif olarak bölünmesi anlamına gelebilmektedir. Bu bölme süreçleri yıkıcı dürtülerin dağılmasına neden olmaktadır. Ego anksiyeteye baş etmek, yaşama tutunmak için kendisini savunma mekanizmaları geliştirmeye zorlar. Nesneyi böldüğünde, ilk olarak bebeğe kötü/sinir bozucu ve iyi/sevindirici memenin belirgin olarak karşıt görüntüsü verilmektedir. İkinci olarak, ilk içsel iyi nesne olarak yer alacak ve egoda bir odak noktası olarak hareket edecektir. Klein egoyu, dürtüleri, duyguları, dış dünya arasındaki ilişki ve etkileşimi çift kutuplu/ikircikli (ambivalence) yapı olarak açıklamaktadır (Mitchell 2005: 20; Sanchez, 2003: 139). Bu ikili bölme, bebeğin nesnenin zıt yönlerini ve zıt yönleri bir bütün olarak görmeye başlamasında merkezi bir temel oluşturması için yeterli tecrübeye sahip olmasını sağlamaktadır ve bireyin sağlıklı gelişimi için gerekli olmaktadır. İyi bir iç nesne oluşturulması, Klein tarafından daha sonra “depresif konum” çalışılması için bir ön şart olarak düşünülmüştür. Nesnenin ve/veya benin çok sayıda ve daha küçük parçalara ayrıldığı “parçalanma/yarma/bölme” paranoid-şizoid konumun bir özelliğidir. Parçalanmanın kendisini tekrar tekrar sürekli bir biçimde kullanması kırılgan ve entegre/bütün olmayan egoyu zayıflatmakta ve ciddi rahatsızlığa neden olmaktadır (Spillius ve diğerleri, 2011: 98). Yaşam içgüdü veya libido Klein açısından onu besleyen iyi meme ile oluşan bir haz duygusunu içermektedir. Bu iyi nesne içe alınmakta ve içerdği fanteziler daha sonraki gelişim dönemlerinde bebeğe

güven, gerçeği araştırma arzusu, öğrenme ve bilginin temelinin oluşmasında öncü bir temel oluşturmaktadır. Yaşam içgüdüsünden bahsetmişken bilme arzusu/epistemofili içgüdüye değinmek gerekecektir. Klein'in ilk çalışmalarında, libidoldan kök salmış ve gözlemlediği tüm çocukların faaliyetlerinde dile getirdiği epistemofilik içgüdüden söz etmiştir. Neyin var olduğunu bilmenin epistemolojik denemesi, varoluşsal bir durumdur ve gelişimsel bir aşama değildir.

Bebeğin annenin bedeninin, (babanın penisi de dahil olmak üzere) tüm iyi ve kötü şeylerin kaynağı olduğu hissinde olduğunu düşünmektedir ve çocuğun hayal kırıklığından dolayı ve servetine/annesinin bedenine sahip çıkmasının arkasında annesinin vücuduna hayran olması düşüncesinin olduğunu belirtmektedir. Bu çeşit fantezilerin, sadist saldırıları ve kaygıları uyandırdığını ve bunun da gelişimin bir nedeni olabileceğini öne sürmektedir (Spillius, 2007: 30; Bar-Haim, 2018: 110). Kaygının ölüm içgüdüğü sonucunda ortaya çıktığını ve egonun, ölüm içgüdüğü etkinliğine kaygı ile karşılık verdiğini vurgulamaktadır (Anlı, 2013: 11).

Klein ölüm içgüdüğü üzerinde yoğunlaşmış, bebeklerin baştan beri kendi yıkıcı dürtülerinin yanı sıra libidinal içgüdüğü ile nasıl mücadele ettiğini göstermeyi başarmıştır (Steuerman, 2000: 51). Fakat Freud'un ölüm/yok olma kaygısını asıl kaygı kaynağı olarak görmeyip bu görüşü reddetmesi itibariyle Klein, bu konuda Freud'dan önemli bir şekilde uzaklaşmıştır. Belirtilen en önemli farklılık kaygının ortaya çıkmasında ölümün oynadığı rol ile ilgilidir. Klein, kaygının temel kaynağı olarak ölüm korkusunu gördüğünü şu sözleriyle ifade etmiştir: "Anksiyete, ölüm içgüdüğünden organizmayı tehdit eden tehlike ile uyarıldığı hipotezini öne sürdüm ve bunun kaygı ana nedeni olduğunu önermiştim... Kaygı, ölüm korkusu kökenlidir" Aksine, Freud için bu mümkün değildir, çünkü "bilinçsiz olarak hayat yok etme konseptimize herhangi bir içerik getirmeyen hiçbir şey içermemektedir" ifadesinde bulunmuştur. Her ne kadar Klein, hipotezini Freud'un ölüm içgüdüğü üzerine olan düşüncesinin bir türevi olarak görse de, bu açıdan görüşlerini Freud'un sahip olduğu düşüncelerden kopardığını açıkça belirtmiştir (Blass 2014: 613).

Daha önceki bölümde ele aldığımız fantezi kuramının bölme sürecindeki formunu ifade etmek, kuramın daha net anlaşılmasına imkan vereceğini düşünmekteyiz. Ayrıca bölme sürecinde de etkin bir mekanizma olan fantezi kavramını tekrar ele alarak kavramın bir diğer işlevini de göreceğimizi ummaktayız.

Klein, fantezinin yalnızca bilinçdışı dürtü ve istekleri ifade etmek için kullanılmadığını varsaymıştır. Savunma mekanizmaları da fantezi vasıtasıyla ifade edilmektedir. Yansıtma (Projection), içe atma (introjection), bölme (division), yüceltme (sublimation) genel psişik süreçleri tanımlayan soyut terimlerdir ancak bir kişinin bunları kullanması belirli bir fantezi vasıtasıyla aktarılmaktadır. Belirli dürtüleri ve savunmaları dile getiren mekanizmalar yalnız çalışmazlar. Yavaş yavaş, dünyayla ilişkili olan, dengesini koruyan, bireyin kendi benzersiz olma biçimi olan karmaşık bir sisteme yerleştirilirler. Fantezi kavramı, kişiliğin bir bütün olarak örgütlenmesi fikrinin merkezinde yer almaktadır (Spillius, 2007: 25). Fantezinin rolü olan dış gerçeklikten kurtulma ve savunma araçları açısından baktığımızda yaşam mücadelesinin başında olan bebek, açlık çekmekte ve iyi bir beslenme için iyi göğüse sahip olma halüsinasyonu ile açlığa kavuşmaktadır. Eğer kendisi için acele edilip kısa süre içinde beslenirse durumu farklı, açlığı devam ederse farklı etkiler oluşacaktır. İlk durumda (yani açlık ortaya çıktığında kısa sürede beslendiğinde) anne tarafından sunulan gerçek meme, bebeğin tecrübesiyle fantezileşmiş olan meme ile birleşecek ve bebeğin duygusu kendi iyiliğinin, iyi nesne kalitesinin güçlü ve kalıcı olması olacaktır. İkinci durumda (açlığına devam ettiğinde veya geç müdahale edildiğinde) bebek, açlık ve öfke ile savaşıyor. Kötü ve zalim bir nesne deneyimi oluşur, kendi öfkesi sevgisinden daha güçlü olur ve bundan daha güçlü olan kötü nesne duygusu ile güçlenmektedir. Bilinçdışı fantezi ile dış gerçeklik arasındaki karşılıklı olan ilişkinin bu yönü, çevrenin çocuğun gelişimi üzerindeki önemini değerlendirmeye çalışılmasında dikkate değer olmaktadır. Çevresel faktörün önemi ancak bebeğin kendi içgüdüleri ve fantezileri açısından ne anlama geldiğine bağlı olarak doğru bir şekilde değerlendirilebilir. Belirtildiği gibi, bebek öfke içerikli fantezilerin etkisi altındadır, göğsüne saldırır, gerçek bir kötü deneyim her şeyden önce gelir çünkü sadece dış dünyanın kötü olduğunu hissetmekle kalmaz aynı zamanda kendi kötülük hissi ve kötü niyetli fantezilerinin bütünlüğünü de hisseder. Öte yandan iyi deneyimler öfkeyi hafifletme eğilimindedir. Zulüm deneyimlerini değiştirir, bebeğin sevgisini ve şükranını, iyi bir nesneye olan inancını harekete geçirir. Hayal kırıklığı, dışsal gerçeğe bakılmaksızın, içgüdüsel hareketleri yerine getirmeyi amaçladığından, fanteziden tazelenen hoşnutsuzluk dışsal gerçekliğe karşı bir savunma olarak görülebilir. Ancak bundan fazlasıdır aynı zamanda iç gerçekliğe

karşı bir savunmadır. İstenme hayalini kuran bir fantezi üreten kişi, hayal kırıklığını ve keyifsiz bir dış gerçekliği tanımaktan kaçınmakla kalmaz aynı zamanda daha da önemlisi, kendi açlığı ve öfkesinin gerçeğine karşı iç gerçeklik kendisini savunmaktadır. Daha çok arzudan başka fantezilere karşı savunma olarak kullanılabilir (Segal H, 1988: 15-16).

Bölme mekanizmasının başka bir açıdan baktığımızda yaşamın ilerleyen aşamalarında herhangi bir şeye konsantre olma, bir konuda yargıya varmak için duyguları askıya alma vb. örnekler bölme mekanizmasının geçici kullanımı olmadan başırlanamamaktadır. Bölme mekanizması aynı zamanda daha sonra oluşacak olan bastırma mekanizmasının da tohumlarını eker. Erken gelişim dönemine ait bölme çok katı olursa bastırma mekanizması da nevrotik ve katılık içerecektir, bölme mekanizması daha az bir derecede katı olursa bastırma mekanizması da öyle olacak, bilinçdışı ile bilinç daha rahat bir iletişim içerisinde olacaktır. Bastırma mekanizmasının kurulmasında tohum görevi gören bölme mekanizması, bastırma devreye girdiğinde işi biter diye bir durum söz konusu olmaz bilakis bu döngü değişmiş bir şekilde yaşam boyu var olmaya devam etmektedir (Anlı, 2013: 14-15).

Klein'in kuramından hareketle ele almaya çalıştığımız bölme mekanizmasına ek olarak egonun çok erken bir safhada olmasına rağmen mekanizmalardan faydalanabilme yetisinin olduğunu gösteren belli ölçüde savunma mekanizmalarını içeren yansıtma (projection), içe yansıtma (introjection), yansıtımlı özdeşim (projective identification), özdeşleşme (identification), içe alım (incorporation) gibi başka mekanizmalar da eşlik etmektedir (Kristeva, 2015: 66).

1.8.2. İçe Yansıtma/Introjection, İçe Atma/Incorporation, İçselleştirme / Internalization ve Özdeşleşme /Identification

İnsan yavrusunun zihinsel gelişim süreci, dış dünyadaki gerçekliğinin iç dünyadaki gerçekliğine dönüştürülmesi ile mümkün olmaktadır. İnsanı ve iç dünyasını anlamak amacıyla psikanaliz dünyası, dışsal/external gerçeklik ile içsel/internal gerçeklik arasında oluşan dengede çeşitli kuramlar/teoriler oluşturmaktadır. Teorisyenler bu dengenin oluşumunda rol alan dışsal-içsel, kendilik/self, özne-nesne, yansıtma/projection-içeyansıtma/introjection, içe

alma/incorporation, içselleştirme /internalization, özdeşleşme/identification gibi kavramlar ile zihni (psişeyi) tanımlama sürecini açıklamaya çalışmaktadır (Taymur ve Boratav, 2013: 331).

Çoğu kaynakta sıklıkla özdeşleşme/identification, içe yansıtma/introjection, içselleştirme/internalization ve içe atma/incorporation terimlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. İç dünyanın oluşumunda her birinin ayrı bir işlevi olan bu kavramlar birbirinin yerine kullanılmakla kalınmayıp Türkçe karşılıklarının yer değiştirilmiş bir şekilde öne sürüldüğüne rastlanılmaktadır. Bunun neticesinde kavram ve anlam karmaşası ile karşılaşmaktadır ve iç dünyayı oluşturan kavramları anlayabilmek, aktarabilmek için aralarında ayırım yapmak bir hayli güçleşmektedir. Fakat anlatımı sistemli, akıcı ve derin olduğu kadar kavramların ayırımını kolaylaştırmaya, konuyu anlamaya imkan sunan değerli çalışmalar sayesinde bu zorluğun giderilmesi, kavramların esas mahiyetinde anlaşılması mümkün olmaktadır.

Kendiliğin nesneyle ilk ilişkisi ve daha sonraki konumlarda ortaya çıkacak olan nesneyi özümseme mekanizması “içe yansıtma/introjection” aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu kavram ilk nesne ilişkileri sürecinde beliren bir mekanizma olduğu için oldukça gelişmemiş veya ilkel/primitive bir yapıyı ifade etmektedir. Freud açısından egonun niteliğini belirleyen yapılar; terk edilmek zorunda kalınan nesne yatırımlarıdır. Ona göre bu süreç yaşamın ilk aylarında, bebeğin nesne bilincini kazanmasından önce gerçekleşmektedir. Terk eden ya da terk edilen nesnenin iç dünyada bıraktığı izler bir başka deyişle iç dünyada biriken tohumlar içe yansıtma/introjection olarak ifade edilmektedir. Bebeklik çağında içe yansıtılan bu içerikler bahsedilen ve bahsedilecek olan diğer mekanizmalar gibi yaşam boyu bireyin nesneyle ilişkisi üzerinde etkin ve etkili olmaktadır (Kısa, 2013: 66-67 doktora tezi). İçe yansıtma terimi genel anlamıyla dışarıda olan bir şeyin olduğu gibi kendi bünyesine alınmasını içermektedir (Budak, 2009: 362). İçe yansıtma, ilk kez 1909 yılında Ferenczi tarafından kullanılmış olan bir kavramdır. Freud bu kavramı Ben ve İd/Das Ich und das Es adlı çalışmasında “süper ego oluşumu” açısından ele almıştır. Bu yaklaşıma göre oedipal sevgi nesnesinden vazgeçme bunların süperegoyu oluşturacak şekilde içselleştirmelerine ve içe atmalarına neden olmaktaydı. Böylelikle bu nesneler “gerçek iç nesnelere” dönüşmekteydi. Yani bebek bu içsel nesneler aracılığıyla daha önce nesnelerin dışsal işlevleri sayesinde

sürdürdüğü tutumları korumaktadır. Bunun sonucunda bebek dışsal bir nesneye ihtiyaç duymayacak bir olgunluğa ulaşmaktadır (Tura, 2005; 37). İyi memenin içe yansıtılması ve benin bir parçası olmasıyla başlangıçta annenin içinde olan çocuk artık anneyi kendi içinde taşımaktadır (Klein, 2014: 20).

Klein, yansıtma/projection ve içe yansıtma/introjection mekanizmalarını ele alarak iç ve dış dünyanın rekabetini, etkileşimini ve bu mekanizmalar aracılığıyla oluşan etkileşimlerin neticesinde doğan psikopatolojik sorunların anlaşılmasında kritik ipuçları sunduğunu göstermektedir (Guntrip, 2013: 303).

İçe alım/incorporation kavramına gelince, bu kavramın Latincedeki kullanımı “incorporare” den gelmektedir. Psikolojide “vücudun içine giren” anlamında kullanılmaktadır. Freud’a göre bu kavram psikoseksüel gelişimin oral evresindeki şemalarda yer almakta olup sonrasında gelişecek özdeşimlerin prototiplerini inşa etmektedir. Freud “Totem ve Tabu” adlı eserinde esas babanın yutulması ve öldürülmesi düşüncesinin ilkel/primitive bir istek olduğunu bu içe alım fantezisinin aslında babaya yönelik kanibalistik (kendi türünü yeme ve yamyamlık) zarar verme ile tanımlandığını belirtmiştir. Bu içe alımın oral dönem sonrasında baba ile gerçekleşecek olan özdeşim sürecinde önemli bir yere sahip olduğunu belirtilmiştir (Taymur ve Boratav, 2013: 333). İçe alma/incorporation terimi, bir nesnenin ya da bir nesnenin bir parçasının kendi içinde ele geçirildiğinin hissedildiği, bedensel deneyimlere yakın bir şekilde her şeye gücü yeten/omnipotence bir fanteziye işaret etmektedir. İlk içine alınan nesnelerin vücut içinde fiziksel olarak mevcut olduğu, yer açıldığı ve orada aktif olduğu hissedilmektedir. Daha sonraki içe alınan nesneler, daha az somutluk içerir ve daha sembolik olmaktadır (Spillius ve diğerleri, 2011: 515).

Klein içe alma (incorporation) mekanizmasını, yeni doğanın dış dünyayı algıladığı kadarıyla her şeyi fantezi dünyasında kendi içine almasını içeren zihinsel bir etkinlik olarak esas almıştır. Temel tatminini oral haz ile sağlayan yenidoğanın fantezi dünyasında bu süreç sadece yemesi ile değil dış dünyayı içine alması ile de sağlanmaktadır. Başka bir deyişle, yalnızca ağız ile değil duyularıyla (örneğin; nefes alması, gözlere kulaklara vs dokunma aracılığı ile içine alması) ve onların işlevleriyle bütün bedeni kapsayan bir içine alma süreci hakim olmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, yenidoğanın ilk nesnesi/daimi arzu nesnesi olan annesinin

memesi aynı zamanda “içine aldığı” ilk nesnesidir. Yenidoğan fantezilerinde annesinin memesini emmekte, çiğnemekte, ısırmakta, yutmakta ve böylece onu gerçekten içine almaktadır. İyi ve kötü yönleri ile bu ilk nesnesine kendi iç dünyasında sahip olmaktadır (Klein, 2012: 219-220). Anlaşılan o ki, içe alma mekanizması vasıtasıyla yenidoğan ilk nesnesini iç dünyasında deneyimlemekte ve onunla/ilk nesnesi ile bağ kurmaktadır. En temelde içinde yaşadığı kaygı durumunun bir müdahalesi olarak oluşan yapılardandır. Şöyle ki; gelişimin erken evrelerinde yoğun olan saldırganlık ve libido arasındaki çatışma, Klein’in kaygının libidodan ziyade saldırganlığın emrinde olduğunu, savunmaların temel olarak saldırganlık ve kaygıya karşı oluşan bir inşayı/yapıyı görmesine yöneltmektedir. Kaygının etkisinde olan bebeğin sürekli olarak nesneleri ile duygularını bölmeye çalıştıklarını ve kötü nesneleri dışarıya atarken, kötü duygularını yansıtırken/projection iyi nesneleri içe almaya, iyi duyguları tutmaya çalıştıklarını fark etmiştir (Anlı, 2013: 4). Bir başka deyişle, Klein bebeğin çeşitli duyuşsal deneyimlerle nesneyi iyi ya da kötü nesne olarak algıladığını yine benzer şekilde dürtülerin motivasyonuna kadar nesnelerin tümünden iyi veya tümünden kötü olarak bilindiğini belirtmiştir. Daha sonra ego, daha az karmaşık ayırtıştırmaya izin vererek buradaki deneyimin iyi mi yoksa kötü mü kategorisine mi dönüp dönmeyeceğinin bebeğin ihtiyaçları, dürtüleri ve fantezileri çerçevesince belirleneceğini aktarmıştır. Yaşanan deneyim iyi ise; iç dünyasına içe alım mekanizmasına yönlenmektedir (örneğin; emme ve yutmanın eşdeğeri olan mekanizmalar) eğer kötü ise; dışarıya yansıtılmaktadır (örneğin; dışa tükürme). Bu değişken durumlar sonuçta bir iyi-kötü, içeri-dışarı, benden-benden olmayan gibi paranoid-şizoid konumun göstergesi olan kategorilerin oluşmasına neden olmaktadır (Taymur ve Boratav, 2013: 335).

Ebeveynlere yönelik fanteziler ne kadar sadistik olursa çocuk o kadar duygularını iyi ebeveyn imgesinden uzak tutmaya çalışmakta ve bir o kadar da iyi ebeveyn imgesini içe almaya çalışmaktadır. Ancak kötü figürlerin de içselleştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Böylece erken evredeki bebek hem iyi hem de kötü nesneyi, annenin bedenini, memeyi, penisini, ebeveynlerini içine almış olmaktadır. Bebeğin içselleştirilmiş kötü figürler aracılığı ile oluşan kaygısı, ebeveynleri ile dış nesne olarak libidinal bir bağ kurmasında önem arz etmektedir. Anne bedenini sadece saldırganlık ve libidinal açıdan değil dehşet yaratan içsel figürlere karşı gerçek nesne

olarak tekrar güvence sağlamak için de ele geçirmek istemektedir. İçselleştirilmiş nesneler vasıtasıyla üretilen kaygıların baskısı, yenidoğanı gerçek ebeveynler ile oedipal ilişkiye girmeye itmektedir (Anlı, 2013: 5-6).

İçe almak, içeride tutmak, yalamak, yutmak, çıkarmak, kusacak kadar iğrenmek, dışarıya atmak, tükürmek, tadına bakmak gibi tüm oral edimler, onun dili ve metaforları aynı doğallıkla bütün hayatımıza, cinselliğe, ilişkilerimize sızmaktadır. Örneğin; birini o kadar çok severiz ki, “yemek, içimize sokmak, yutmak” isteriz (<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/925/insan-varlig...rucu-zemini-olarak-melankoli-ve-ozdeslesme#.WtNP3Vqhmf0> 11.10.2017 s.11).

Burada Klein’in öğrencisi olan nesne ilişkileri teorisini Winnicott’un “nesne kullanımı” ve “nesne ilişkisi” farkına değinmek konunun bütünsel anlatımı açısından kayda değer olacaktır. Winnicott’a göre nesne ilişkisinde özne, kendiliğinde yatırım/kateksis kavramının icadına yol açacak türden değişikliklere kapı aralamaktadır. Bu da nesnenin anlamlı hale gelmesini sağlamaktadır. Yansıtma mekanizmaları ve özdeşleşmeler içermektedir. Özne her ne kadar duygu yönünden zenginleşse de kendisindeki bir parçanın nesnede bulunması ölçüsünde, kendisinden o kadar eksilmiştir. Oluşan değişikliklere fiziksel bir hareketlenme de eşlik etmektedir. Nesne ilişkisi, özneye aittir/öznenin deneyimidir. Ama nesne kullanımından söz ederken nesne ilişkisinin varlığı baştan kabul edilip buna nesnenin doğası ve davranışları ile ilgili yeni özellikleri eklenmektedir. Winnicott örnek olarak; nesne kullanımı için yansıtma yığınının değil ortak gerçekliğin bir parçası olma anlamında gerçekliğin olmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Yansıtma olarak değil kendi başına bir şey olarak nesnenin doğası hesaba katılmaktadır. Böylece öznenin kullanabileceği, özneye ben dışı bir nesne ile geri besleme yapabileceği ortak bir gerçeklik dünyası yaratılmaktadır. Belirtmek gerekir ki, öznenin nesneyi kullanabilmesi için gerçeklik ilkesine geçişin bir parçası olan nesne kullanım kapasitesinin geliştirilmiş olması gerekmektedir. Doğuştan mündemiç olmadığı gibi her bireyde mutlaka gelişecek diye bir şey söylememiştir. Bir nesneyi kullanma kapasitesinin gelişimi, olgunlaşma sürecinin özneye belirli imkanlar sunan çevreye bağlı bir şey olmasından kaynaklıdır. Ona göre ilişki kurma ile kullanma ayrıntısı bu şekilde ele alınmıştır (Winnicott, 2014:113-120). O halde nesne

kullanımının nesnenin değil de öznenin elinde olmasının yaşam sürecinde patolojik vakalara konu olmaması açısından önem arzettiğini belirtmek faydalı olacaktır.

İç dünyayı zenginleştiren tüm bu ilkel mekanizmalar, yaşam süreci ve içsel deneyim ilerledikçe yeni mekanizmalara yelken açılmasında araçtır. Açıkladığımız mekanizmalar daha öncede belirttiğimiz gibi özdeşleşme mekanizmasının temelini/zeminini oluşturmaktadır. Özdeşleşme/identification (kimlik, özdeşim, hüviyet) terimi “identity” aynılık, kimlik, özdeşlik ve “identical” ile özdeş, aynı anlamlarına gelmektedir. Latince “idem” kökünden gelmekte olup “aynılık” anlamında kullanılmaktadır. Freud bu kelimeyi çoğunlukla karşılıklı duygular ve identity (özdeş, aynı olduğunu kanıtlamak ve fark gözetmemek) anlamında kullanmıştır. Genel bir tanım olarak ele alındığında bu kavram, kendisi için model oluşturan bir kişinin/diğer bireyin kişiliğinin bir parçasını, kendi kişiliğinin bir parçası yapma sürecidir. Freud’un özdeşim ile ilgili ilk çalışmaları 1896 ve 1897 yıllarında Fliess ile olan yazışmalarında ortaya çıkmıştır. Freud’un yazılarında özdeşimin yer alması histerik belirtilerin bulaşıcı biçimde taklit edilmesi ile gündeme gelmiştir. Ona göre özdeşleşme elbette basit bir taklitten ibaret değildir. Bundan ziyade, bu bilinçdışı fantezilerle benzerlik oluşturan temelde olan bir nesnenin, öznenin egosu tarafından özümsemesi merkezlidir.

Freud, 1905 yılında özdeşim ile ilgili teorik tanımlamayı “Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme” adlı çalışmasında ele almış ve oral dönemin cinsel amacı olarak özdeşim mekanizmasını gelişimsel açıdan değerlendirmiştir. Sonrasında 1917’de “Yas ve Melankoli” adlı çalışmasında libidinal bir ilişkinin nesne kaybedilse bile bitmediğini çünkü benliğin kaybedilen nesneyle özdeşim kurduğuna dikkat çekmiştir (Taymur ve Boratav, 2013: 338).

Klein’in yol göstericisi olan Freud’un çalışmalarında önemli bir yer tutan özdeşleşme kavramı hem bir savunma mekanizmasını hem de egonun kimlik oluşturmada elde ettiği süreci ifade etmektedir. Freud narsistik nesne seçimi (benlik modelinde seçilen nesne) ile özdeşleşme arasında bir bağ kurmaktadır. Çünkü ona göre kendilik veya kendiliğin temsilcilerinden/vasıtalarından biri, nesnelerle özdeşleşerek oluşturulmaktadır. Nitekim Freud (1910) Leonardo Da Vinci incelemesinde eşcinsel nesne seçimini annesinin kimliğinin bir sonucu olarak ele almıştır. Bir başka deyişle Vinci’nin genç erkeklere olan sevgisinin, annesi

tarafından sevimde olduğu modeli üzerinde Őekillendiđi sonucuna ulaşmıştır. Daha sonra 1917’de Freud melankolinin doğuşunda, oral ie alım olarak kullanılmasından dolayı kaybolmuş ve suçlanan nesne ile özdeşleşme arasındaki önemli rolü öne sürmüştür. Geçmişteki nesne ilişkilerinin de bir kalıntısı olarak özdeşleşme kavramı, onun yapısal teorisinde merkezi bir konumda yer almaktadır. Freud her iki ebeveyn ile özdeşleşmeyi, daha önceki odipal uzantıların yerini aldığını ve süper egonun oluşumuna katkıda bulunduğunu belirtmektedir.

Özdeşleşme/identification, nesnenin veya nesnenin bir yönünün/öznesinin kendi içine alınmasını böylece özde kalıcı bir dönüşüme yol açmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla içe yansıtma mekanizmasının ruhsal/psişik sürecinin bir sonucu olmaktadır. Ancak bütün içe yansıtma özdeşleşme yol açacak diye bir kaide olmadığını da belirtmek gerekmektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 510-511).

Genel insan ilişkilerinde en önemli unsur olan başka bireylerle özdeşleşme yetisi, gerçek ve güçlü bir bağın kurulması için ön şarttır. Ancak özdeşleşirsek kendi his ve arzularımızı yok sayabilir, feda edebilir ve diğer bireylere öncelik verebiliriz. Klein “Sevgi, Suçluluk ve Onarım” adlı çalışmasında en çok yinelediği, önem gösterdiği bulgularından biri de sevgi ve minnet duygularının annesinin sevgi ve ilgisine karşılık olarak doğrudan ve kendiliğinden ortaya çıktığını öne sürmektedir. İçinde yıkıcı dürtüler kadar yaşam dolu dürtülere de sahip olan yenidoğan, bu sahip oluşu annesinin memesinde göstermektedir. Önce memede gün yüzüne çıkan sevgi erki daha sonra anneye yönelmektedir. Bunun neticesinde bebekte anneyi kişi olarak sevme hali oluşmaktadır. O, bebeğin zihninde sevgi ile nefret arasındaki çatışmaların başlamasıyla beraber sevilen nesnenin kaybedilme korkusunun harekete geçmesinin bebeğin gelişiminde çok önemli bir aşamaya yol açtığını belirtmiştir. Bu aşama, suçluluk ve üzüntü hislerinin yeni bir yapı olarak sevgi duygusuna katılması, sevginin bir parçası haline gelmesi ve sevgiyi nicelik nitelik açısından etkilemesini içermektedir. Hem ocukların hem de olgun bireylerin bilinçdışında saldırgan ve yıkıcı dürtülerin yanı sıra, fantezilerinde kötülük edilene yıkıma uğratılana karşı bir yardım etmeye onu iyi kılmak için fedakârlık yapmaya yönelik güçlü dürtülerin yer aldığını söylemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının insanı mutlu etme isteği, güçlü bir sorumluluk hissi ile bir bağlantısı olduğunu aynı zamanda diğer bireylerle kurulan güçlü bağlar sayesinde onların nasıl ne durumda olduklarını hissetme

yetisinin bizlerde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu içten düşünme ve kurulan bağ kendimizi diğer insanların yerine koyabilmeyi yani onlarla “özdeşleştirmeyi” göstermektedir (Klein, 2012: 234-235). Klein’in belirtmesi üzerine özdeşleşmenin onarım faaliyetine yol açtığını onarım için temel basamaklardan biri olduğunu anlamaktayız.

Freud’un içe alım, içe atım ve özdeşimden daha özgül anlamlara sahip olduğunu düşündüğü içselleştirme/internalization kavramına gelince o, ilk olarak 1915 yılında ele almıştır. İçselleştirilmeyi; iç dünyaya ait nelerin olacağı ve iç dünyada nelerin inşasında bulunacağını belirleyen bir süreç olarak tarif etmiş ve bu sürecin dış dünya ile iç dünya arasında düzenleyici bir role sahip olduğunu belirtmiştir. Aslında bir çeşit denge görevi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

“İnternal” terimi “içerideki bazı şeyler veya içeridekinin var olması ve yeri” anlamında iken “internality” teriminin anlamı ise “içerideki şeylerin oluşum gerçeği ve niteliği” olarak geçmektedir. İçselleştirme kavramına ilk değinen kişi Nietzsche olmuştur. Bir psikolog olan Paul Ree’nin ahlakın kökenine dair yazdığı kitaba tepki olarak 1887 yılında Nietzsche “Ahlakın Soyağacı Üzerine/On The Genealogy of Morals” kitabında içselleştirme adını kullanmadan toplum vicdanının insanı evcilleştirmek adına nasıl insan zihnine akıtıldığını söz etmiştir.

İçselleştirme süreci sonucunda oluşan ürünler, öznenin iç dünyası olarak isimlendirilen yapıyı oluşturmaktadır. Fakat iç dünyaya alınan her ürünün kendiliğinin bir parçası haline getirildiği anlamına gelmemektedir. Bu nedenle iç dünyadaki tüm yapılar kendiliğin oluşumuna katılanlar ve katılmayanlar şeklinde ayrım yapılabilir. Psikik aygıtın yapısal organizasyonu ile bütünleşen içerikler, özneye değişiklikliğin yol açan ve kendiliğinin bir parçası haline gelen yapılar, içselleştirilen yapılar olarak kabul edilmektedir (Kısa, 2013: 48).

Nesne ilişkileri kuramı açısından Klein, içselleştirmenin karmaşık ve iç içe geçmiş bir süreç olduğunu öne sürmüştür. Bu süreçte içselleştirme ve özdeşim arasında yakın bir ilişki olduğunu, bu bağlantı içerisinde birincil içselleştirilmiş nesnelerin içselleştirilme sürecinin temel yapısını oluşturduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte içselleştirilmiş iyi nesnenin, bütünleşmiş ve stabil bir egonun da ön şartı olduğunu ifade etmiştir. Klein’a göre bebeğin içselleştirme süreci, doğum deneyimindeki anksiyetenin ilk formu olan yok edilmeye karşı oluşan zulmedici

kaygının ortaya çıkması ile başlamakta daha sonrasında oluşan depresif anksiyetede içe atım ve yansıtma/projeksiyon ile doğum sonrası yaşamla sürekli etkileşim halinde bulunmaktadır. Klein'a göre bu etkileşim hem iç dünyayı inşa etmektedir hem de dış dünyaya ait gerçekliğin resmini çizmektedir (Taymur ve Boratav, 2013: 331-332).

Sonuç olarak Klein'den sonra insan ruhu, tümüyle kişisel nitelikte bir içsel dünya, benin gerçek dış dünyadaki kişisel nesneler ile ilişkilerini kısmen gerçekçi bir biçimde kısmen de son derece çarpık biçimlerde yeniden üreten içselleştirilmiş bir ben-nesne ilişkileri dünyası olarak görülme olanağı doğmuştur (Guntrip, 2013: 302).

1.8.3. Yansıtma/Projection ve Yansıtılmalı Özdeşim/Projective Identification Mekanizması

Freud gibi bebeğin haz alma ve o hazzın yokluğu merkezli bir yapı ile haşır neşir olduğunu benimseyen Klein'in, bölme sürecindeki insan yavrusunun zihninde doyum sağlayan ve tatminini önceleyen memenin iyi, doyum sağlanmadığı durumlarda şeytani özelliklerle dolduğu öngörmesinden daha önce bahsedildi. İyi meme hayatı boyunca iyi ve yararlı hissedilen şeylerin bir prototipi, kötü meme ise şeytani ve zulmedici herşeyin yerine geçmektedir. Bu öngörü itibariyle oluşan durumda bebeğin iç dünyasına başka bir mekanizma eşlik etmektedir. Kötü memeye yönlendirilen bebeğin, etkin olan nefretinin tümünü memenin kendisine atfetmesinden oluşan bir kavram olan “yansıtma/projection” mekanizması ortaya çıkmaktadır (Klein, 2012: 219). Bir nevi bebeğin içindeki duyguyu nesneye akıttığını, enerjisini nesneye yönelttiğini söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, yansıtma terimi bireyin kendi dünyasında var olan yapıları başka dünyada öngörmesini sunmaktadır (Milner, 2004: 99).

Yansıtma mekanizmasının diğer mekanizmalarda olduğu gibi bebeğin içinde yaşadığı durumun mücadelesinde ortaya çıkan bir yapı olduğunu anlamaktayız. Şöyle ki; iç dünyasının birbirinden kopuk fantezi içeriklerine ve bir bütün olma haline nazaran daha ilkel bir benliğe sahip olduğunda yenidoğanın, dış dünyaya yansıttığı saldırganlıktan kaynaklanan paranoid kaygı belirivermektedir. Bu kaygı, yenidoğanın benliğindeki kısmi iyi nesneleri ölüm dürtüsünden ve türevleri olan saldırganlıktan, yıkıcılıktan korumak için devreye giren bir başka mekanizma olan “yansıtma”dır (Tura, 2005: 40-41). Bu durum itibariyle yaşadığı iç mücadele

neticesinde bebek ruhun kendisinde, iç dünyasında kabul edemediği kişilik özelliklerini, duygularını, arzularını kendisinden çıkartıp dış dünyadaki bir başkasına aktarmaktadır (Tura, 2005: 75).

Klein'in iç dünyamızı anlama ve aydınlatma yolunda karşılaştığı bir diğer mekanizma da içerisinde yansıtma/projection terimini barındırdığı gibi özdeşleşme/identification, içe atma/introjection işlemlerini ve daha birçok farklı işlemi barındıran bir başka değişle adeta şemsiye bir terim olan “yansıtma özdeşim/projective identification”dır. Normal iletişim durumlarının yanı sıra bazı karakter özelliklerinin kökeninde olan aşırı patolojik olan hatta kalıcı patolojik durumları tanımlamak için bile kullanılmaktadır (Sodre, 2012: 134). Bu terim Klein tarafından “Bazı Şizoid Mekanizmalar Üzerine Notlar” (1946) adlı makalesinde tanımlanmıştır (Spillius, 2012: 49). Her ne kadar yansıtma özdeşim/projective identification terimini ilk olarak Klein tanımlasa da (Tura, 2005: 75) geçmişte derin kökleri, uzantıları bulunmaktadır. Gerek tarihte önem ifade eden mitlerde (örneğin; Narkissos), gerek önemli şahsiyetlerin araştırmalarında (örneğin; Freud’un Leonardo Da Vinci incelemesinde) karşılaşımıza çıkan bir kavram olmuştur.

Narkissos, yabancı bir gence aşık olduğunu hisseden fakat bu gencin kendisinin sudaki yansıması olduğunu/kendisi ile bağlantılı olduğunu bilincinde olmadığını içeren bir mittir. Freud, Leonardo incelemesinde kendiliğini çıraklara yansıttığını ve annesinin dileği doğrultusunda kendisine bakım vermesini çıraklarına yönelttiğini belirterek yansıtma özdeşim mekanizmasını vurgulamıştır (Terbaş, 2016:109).

Oldukça geniş yelpazeli bir kavram olan yansıtma özdeşim/projective identification terimi, bir savunma aracı olarak, benliğin istenmeyen (çoğunlukla korkutucu, ürkütücü) yönlerinden oluşan psikolojik bir mesafe hissi yaratmaya hizmet etmektedir. Bir iletişim şekli olarak, kişinin kendisi ile uyuşan duyguları başka bir kişiye yönlendirilmesiyle, öteki kişi ile birlikte olan veya varlık olarak anlaşılma hissi yaratan bir süreci temsil etmektedir. Bir nesne ilişkisi türü olarak, kendisinden kısmen ayrı bir nesne ile birlikte olmayı ve bununla ilgili bir yol oluşmasını teşkil etmektedir. Psikolojik değişimin bir yolu olarak, kendisiyle kavradığı gibi duyguların başka bir kişi tarafından da psikolojik olarak işlendiği ve değiştirilmiş bir biçimde yeniden içselleştirme için hazırlandığı bir süreçtir.

Yansıtımlı özdeşimin işlevlerinin her biri, yenidoğanın içsel ve dışsal deneyimlerini algılama, organize etme ve yönetme çabaları bağlamında olup çevresi ile iletişim kurması için gelişmekte olan yapıdır. Bebek son derece karmaşık ve korkutucu uyarıcı yığını ile karşı karşıya kalmaktadır. Bebek “yeterince/yeteri kadar iyi bir anne” yardımıyla (Winnicott, 1952) tecrübelerini düzenlemeye başlamaktadır. Organize etmeye yönelik bu çabada yenidoğan tehlikeli, acılı, korkutucu deneyimlerini rahatlatıcı, yatıştırıcı ve sakinleştirici olanlardan ayrı tutmanın değerini keşfetmektedir (Ogden, 1979: 361).

Paranoid-şizoid konumdaki bebeğin meme ile ilk ilişki kurmasından itibaren başlayan bu mekanizma, annenin de bütün bir nesne olarak algılanmasıyla güçlenmektedir. Güçlendiğinde artık annenin bedenine yansıtımlı özdeşim aracılığıyla ile girilmektedir (Anlı, 2013; 13). O, yansıtımlı özdeşim sürecini önce anneye bir saldırı olarak tanımlamıştır. Annedeki şiddetli saldırı fantezileri iki ana çizgiyi takip etmektedir. Birincisi emzirmek, ısırarak, iyice dışarı çıkarmak ve annenin bedenini iyi içeriğine çevirmek için çoğunlukla ağızdan gelen dürtüdür. Diğer saldırı dizisi, anal ve üretral dürtülerden kaynaklanır ve tehlikeli maddeleri (dışkıları) kendi benliğinden ve anneden dışarı atmaya imanı etmektedir. Bu zararlı dışkılarla birlikte egonun bölünmüş kısımları da anneye yansıtılmaktadır. Klein, annenin benliğinin kötü kısımlarını içermeye geldiğinde ayrı bir birey olarak düşünülmediğini fakat kötü bir benlik olarak hissedildiğini deneyimlemiştir. Yenidoğanın benliğinin kısımlarına karşı olan nefretin çoğu artık anneye yönelmektedir (Segal J, 2004: 37-38).

Klein’in görüşlerine bakıldığında gerçek anne-bebek ilişkilerinden çok, bebeğin fantazyaya dünyasında olup bitenlere dayanmaktadır. Bu bağlamdan hareketle yenidoğanın içerisinde biriken belki de ciddi bir yüzdeliği kapsayan saldırganlık dürtüsüne çok fazla referansta bulunmaktadır. Yaşamı boyunca çalışmalarında insan davranışlarının kökeninin temelinde anne ile ilişkide bulunmasının yattığını başka bir deyişle, kendilikle ilgili temellerin yaşamın ilk yıllarında anne aracılığıyla atıldığını fark etmiştir. Bu ilişkiyi gözlemlemeye başladığında saldırganlığın ve saldırganlığın türevi olan yapıların, bu yapıların oluşturduğu ilişkilerin, daha insan yavrusunun yaşamının başlangıcında ona yön verdiğini iddia etmiştir. Saldırganlık içgüdüleriyle hayatta kalabilmek için başkaları üzerinde egemenlik kurma arzusu, yaşamın

başlangıcından beri var olmaktadır ve anneyle ilişkimizde esas noktadır. Bu açıdan yansıtımlı özdeşim kendi olumsuz yanlarımızı, eksikliklerimizi, gereksinimlerimizi anneyle yükleyerek onu bu ihtiyaçları karşılamak için hareketlendirmenin, bir başka deyişle onun davranışlarını yönlendirmeyi belirten bir mekanizmayı ifade etmektedir (Göka ve diğerleri, 2006:48).

Yansıtımlı özdeşim, kendiliğin kötü kısımlarından kurtulmak için nesneye saldırmak, tahrip etmek için nesneye yansıtıldıkları gibi kendiliğin iyi kısımlarını içerideki kötü nesnelerden korumak için ya da dış nesneye karşı onarım sağlamak için de yansıtılabilmektedir (Terbaş, 2016: 109). Şöyle ki; yansıtımlı özdeşimin amaçları vardır. Anladığımız kadarıyla, bu amaçlar içinde bulunduğu duruma göre sonuç vermektedir. Ayrılmayı/parçalanmayı önlemek amaçlıysa ideal nesneye doğru yönlendirilebilir ya da tehlike kaynağının kontrolünü ele geçirmek amaçlıysa kötü nesneye yönlendirilebilirler. Çeşitli amaçlarla benliğin çeşitli kısımları yansıtılabilmektedir. Başka deyişle, kendiliğinin kötü kısımlarından kurtulmak, nesneye saldırmak ve yok etmek için yansıtımlara tabi tutulabilir, ayrılmayı önlemek için ise iyi nesneler/parçalar üretilebilmektedir. İçerideki kötü şeylerden/nesnelerden/kısımlardan korunmalarını veya dışsal nesneyi bir tür ilkel yansıtımlı onarım ile iyileştirmelerini sağlayan bir mekanizmadır (Waska, 2000: 33). Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak yansıtıcı özdeşim, benliğin dayanılmaz olarak hissedilen bazı yönlerinin, bir başkasına dönüştüğü bir fantazyayı içermektedir. O zaman kişi artık kendisinin (kendisine eklenmiş olan duygular dahil) bu yönünün kendisine ait olduğunu hissetmez. Diğer kişi ile olan ilişkileri, bu kişinin kendisinin bir kısmına yaptıkları yatırımla derinden renklenmektedir. Örneğin, kıskançlık duygusunun oluşturduğu güçlü hisler oldukça tahammül edilemezdir ama başkasına atfedilebilecek yönde olması nispeten daha kolay olacaktır. “O kıskançtır, ben değil” fantezisi, diğer insandaki kıskançlık hissini uyandırarak içinde bulunduğu duruma yardımcı olabilmektedir (Segal J, 2004: 38). Bu durumdan anladığımız üzere, olumsuz hissiyatı dönüştürme mekanizmasının temellerinin atıldığını görmekteyiz. Yenidoğan içindeki yıkıcı hissi dönüştürme kapasitesini kullanarak, bu kendini yiyip bitiren hissi bir başkasına, dış çevresine veya dış dünyasına aktararak, oluşan hissi bir nebze dindirme hizmeti sunmaktadır.

Yansıtımlı özdeşimde, birey bilinçsizce kendi iç dünyasındaki nesnesinin ya da kendisinin bir yönünü almaktadır ve ilişkisini kurduğu diğer kişiye yansıtmakta, kendisinin bu yönüyle diğerini tanımlamaktadır. Buna ek olarak bu süreç, bilinçdışı iletişimle gerçekleştirilmektedir. Yüz ve bedensel jestler, tonlama ve bağlam tarafından desteklenmektedir. Yansıtma/projection, içe yansıtma/introjection, özdeşleşme/internalization döngüsünde olan bebeğin içine giren ikinci kişi (annesi olduğu varsayılarak) kendi yönlerini içe alım ve özdeşleşme yoluyla tekrar kendisine yansıtmasıyla da bu döngü bilinçdışı iletişimin temel taşıını oluşturmaktadır (Scharff, 1996: 14). Bu açıdan bakıldığında yansıtımlı özdeşimin dış dünya iletişiminin köklerini ifade ettiğini açık bir şekilde görmekteyiz.

Yansıtımlı özdeşimin birçok mekanizmayı içermesinin oluşturduğu durum itibariyle Klein, yansıtımlı özdeşimin temelde kötü yönlerden kurtulmaktan ve karşıdaki kişiye zarar vermekten çok, önce içinden bir parçayı anneye yansıtmasını, daha sonra tekrar içine alarak onunla özdeşleşmesiyle ona (annesine) hükmetme ve kontrol etme amacı taşıdığını ifade etmiştir. Yansıtma mekanizması kullanılırken iç dünyadaki olumsuz içerik bir başkasının üzerine atılması söz konusu iken yansıtımlı özdeşimde ise karşıdakinin davranışlarını istenen biçime sokma, bir başka deyişle ona hükmetme amacı taşıyan bir mekanizma olması bakımından Klein, yansıtımlı özdeşimin yansıtma mekanizmasından daha ilkel bir yapı olduğunu belirtmiştir (Göka ve diğerleri, 2006: 48). Yansıtımlı özdeşim kavramının çeşitli yönleriyle ilgili karmaşık süreçleri, yansıtma kavramından ayırmanın bir diğer yolu, yansıtımlı özdeşimin nesne ilişkisi içinde gerçekleşmesi ve bu nedenle hem özneyi hem de nesneyi (fantezi olarak) etkiliyor olmasıdır. Tanımsal olarak yansıtımlı özdeşim, kişinin bölünmesiyle kişilik özelliklerini ortadan kaldırmayı ve onları nesneye yerleştirmeyi içerdiğinden tanımın özdeşleştirmesini etkiler, böylece öznenin fantezisinde hem özne hem de nesnenin kimlikleri etkilenmektedir (Sodre, 2012: 134-135).

Bu mekanizma yalnızca kaygıya karşı oluşan bir savunma mekanizmasını değil, ondan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Nesne içerisinde kontrol hakimiyeti

kurma, empati¹⁰ yeteneği kendini ötekinin yerine koyma aynı zamanda kendi parçalarını nesneye göndererek nesne parçaları ile özdeşleşerek egonun en ilkel sembol oluşum temelini oluşturmaktadır. Yansıtımlı özdeşimi sadece ego savunma mekanizması olarak görmek Klein'in geniş perspektif içeren kavramına haksızlık yapmak olacaktır. Bu yönüne ek olarak, gelişim basamaklarını ifade eden, nesnelerin bölünmüş parçalarını eşleştirerek bu periyodun karakteristik olarak narsistik nesne ilişkilerini oluşturan süreçleri içerdiğini ve benliğin öngörülen parçaları olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (Anlı, 2013; 16, Sanchez, 2003; 140).

Yansıtımlı özdeşim, paranoid-şizoid konumda çok kullanılan bir mekanizmadır (veya bilinçdışı fantezi kümesidir). Klein'in kavramlarının belki de en iyisi bu mekanizma olarak görülmüştür (Segal J, 2004: 37). Yansıtımlı özdeşimin yaşamın başlangıcında derin anlamları içinde barındıran önemli bir mekanizma olması itibarıyla yaşamın geri kalanında da temel bir durum teşkil ettiğini görmekteyiz. Klein'in en büyük yeniliklerinden olan bu kavramın, iç dünyayı zenginleştiren ve iç dünyanın şekillenmesinde ve oluşmasında olmazsa olmaz bir niteliğe sahip olduğunu görmekteyiz. İç dünyayı anlatırken ilkel benlikten daha olgun benliğe ilerleyen bu yolda, rüzgar başka bir yönden estiğinde tekrar başa, ilkel konuma dönüşeceğimizi tekrar belirtelim. Eğer ki durum normal ve sağlıklı bir şekilde seyrederse ilkelikten olgunluğa yani depresif konuma geçeceğimizi ifade edelim.

Depresif konumun anlaşılmasını kolaylaştırmak ve depresyondan farkını daha iyi anlamak için depresif durumdan/halden farkına değinmek gerekecektir. Ayrıca depresif konumun depresif durumdan/halden farkını aktarmanın anlam bütünlüğü açısından da önem arzedeceği düşünülmektedir. Her ne kadar depresif kelimesi terim olarak benzerlik ifade etse de olayın içerisine durum ve konum kavramları girdiğinde anlam olarak bambaşka bir hale büründüğü ifade edilmeye çalışılacaktır.

1.9. DEPRESİF DURUM/HAL

¹⁰ Empati, hayali olarak kendimizi başka insanların zihinsel durum ve tutumlarına yansıtmaktır (Murphy 2009: 214)

Duygudurum bozuklukları, süresi haftalardan aylara kadar uzayabilen, kişinin her zamanki işlevselliğinin belirgin derecede değiştiği, dönemsel ya da döngüsel biçimde yinelemeye eğilimi olan sendromlar kümesini içermektedir. Duygudurum bozukluklarının klinik görünümünü belirleyen sendromlardan biri de “depresyon” olmaktadır. Depresyon sözcüğü; çökme, kederli hissetme, işlevsel ve yaşamsal aktivitenin azalması gibi anlamlarda kullanılan elem/keder duygularını içeren duygusal bir yaşantıyı ifade etmektedir. Kelimenin kökeni olan “depress” sözcüğü ise, Latince “depressus” kelimesinden gelmektedir, yani “alçakta olmak, bastırmak” anlamındadır. Bu gibi duygular, olumsuz yaşam olaylarına karşı yaygın olarak verilebilen bir tepki olarak izlenebilmektedir. Fakat bunu ortaya çıkaran her benzer duygu durumunun, depresyon anlamını taşımadığını belirtmekte fayda vardır. Depresyonda bu gibi duygular hem süreklidir hem de kişinin günlük yaşamını ve işlevselliğini bozacak düzeyde yoğun olarak izlenmektedir (Helvacı ve Hocaoglu, 2016: 52).

Freud, “Yas ve Melankoli/Mourning and Melancholia” başlığı altında depresyona ait ilk psikanalitik açıklamaları sunmaktadır ve bu iki süreci, benzer kayıp yaşantısına farklı tepkilerin geliştirildiği birbirleriyle ilişkili durumlar olarak tanımlamaktadır. Depresyon ya benlik değerinin tam çöküşünü ya da bu çöküş olasılığının azalmasını içermektedir. Depresyon sevilen bir nesnenin gerçek kaybına yanıt olarak gelişebilse de çoğunlukla sevgi nesnesinin reddi, hayal kırıklığı gibi temsili kayıplara yanıt olarak ortaya çıkmaktadır. Depresyonda içe atma, nesne yitimini iptal etmek için bir girişim olsa da dıştaki sevilen omnipotent/herşeye gücü yeten nesneyle bir birleşme çabasıdır. Bu ambivalence/ikircikli yapı/duygu karmaşası sonucunun bir gereği olarak nesneyi birleşmeye zorlama arzusu, bu arzunun şiddeti nedeniyle kendini cezalandırma ile sonuçlanmaktadır. Böylece bağışlanma için yapılan uğraş başlamakta ve narsisistik düzlemde sürerek süper ego ile ego arasında mücadele sürmektedir.

Bebeğin anneye kurduğu beslenme ilişkisinin depresyonun merkezinde yer aldığını teorisini ilk vurgulayan Karl Abraham’dır. Abraham, sevdikleri nesnenin ellerindeyken depresif hastaların çok aşırı engellenme yaşadıklarını ve bilinçdışı olarak duygulanımsal bir bağ kurdukları nesneyi yok etme özlemi duyduklarını gözlemlemiştir. Bu bakış daha sonraki teorisyenler tarafından aynı nesne için aşırı

sevgi ve nefret ile suçluluk hissi, cezalandırılma gereksinimi ve yıkıcı itkilerden sevilen nesneyi korumak için bir baskı ve sonucunda depresyonla sonuçlandığı şeklinde belirtilmiştir (Helvacı ve Hocaoglu, 2016: 60-61).

Duygulanım alanında çöküş, ilgisizlik, isteksizlik, zevk alamama, davranışlarda yavaşlama, karamsarlık, değersizlik, suçluluk, pişmanlık düşünceleri, uyku, iştah gibi psikofizyolojik işlevlerde bozulma ve cinsel isteksizlik ile kendini gösteren depresif bozukluklar hem ülkemizde, hem de dünyada önemli bir toplum sağlığı sorunu konumundadır. Bebeğin ilk bakışta depresyonun ortaya çıkmasını sağlayan durum olarak nasıl geliştiğine dair kısa bir taslak, bu gelişim aşamasından sonra ortaya çıkan, yaşam dönemlerinin farklı biçimlerin depresyonunun tarihini farklılaştırmaktadır. Onun sunduğu veriler sevginin ve nefretin ilk evrelerinin daha sonraki gelişimlerini anlamada önemli olmasının yanı sıra, insan yaşamında depresyonun oluşumu ve kökeni hakkında daha net bir açıklama öne sürdüğünden yetişkin depresyon çeşitlerinin de daha geniş ölçüde anlaşılabilceği ortaya çıkmıştır (Scott, 1948: 538).

Klein, sevilen nesne ilişkileri açısından paranoyak ile depresif kişi arasındaki farkları “Manik Depresif Durumların Psikogeneze Bir Katkı” yazısında ele almıştır. Örnek ile açıklayarak anlamayı kolaylaştırmıştır. Kişinin, içine yani kendisine zarar verecek tehlikeli maddeler yutma kaygısı paranoyak temelli iken dışarıdaki iyi nesneleri ısırarak çiğneyerek tahrip etme veya dışarıdaki kötü bir maddeyi içeriye sokarak içteki iyi nesneyi tehlikeye düşürme kaygısı depresif kökenli olduğunu belirtmiştir. Fantazilerinde benliğe zulmeden nesnelerin saldırıları sonucunda oluşan ağrı ve benzeri belirtilerin paranoyak karakterli olduğunu belirtirken, içteki kötü nesnelerin ve alt benliğin iyi nesnelere yönelik saldırılarından kaynaklanan belirtilerin ve benliğin acı çeken iyi nesnelerle özdeşim kurduğu iç mücadelenin tipik olarak depresif karakterli olduğunu belirtmiştir (Klein, 2012: 206).

Araştırmaları neticesinde Klein, bir nevi depresif kökenli hastalıkların kökeninin bebeklik dönemindeki köklerden saçaklandığını belirtmiştir. Depresif durumun verdiği hisleri yenidoğanın gösterdiği izlenimlerde verilmiştir. Depresif patolojinin derinine inerek bebeklik mücadelesindeki etkilerini psikanaliz çevresine ve bilim dünyasına katkı olarak sunmuştur.

1.10. DEPRESİF KONUM/DEPRESSİVE POSITION

Klein açısından yeni doğanın tatmin edilmesi, memnuniyet duyması veya ihtiyaçlarının karşılanması gibi nedenlerden dolayı nesneyi hem sever gibi hem de yoksun bırakılması veya sinir bozucu yönlerinden dolayı nesneden nefret eder gibi görüldüğünü, erken zihinsel yaşamında bu yönleri ya “iyi bir anne/kötü bir anne” ya da “iyi göğüs/kötü göğüs” olarak böldüğünü daha sonra, hayatının ilk aylarını ifade eden paranoid-şizoid konumdaki bebeğin zihninin bu iki durum arasında salındığından daha önceki bölümde bahsedildi. Cereyan eden bu durum sonrasında baktığımızda Klein, yaptığı analizlerde bebeğin gelişimi ilerledikçe, annenin bebeğinin duygularını anlayışıyla karşıladığını hayal kırıklıklarını hafiflettiğini ve bunun sonucunda bebeğin memnuniyet, konfor deneyimlerini sürdürmesini sağlamada önemli bir etken olarak görmüştür. Bu durumdan hareketle bebekte sevgi duygularının hakim olduğunu, bebeğin hem nesneleri hem de egosunun “birleştirildiği” fikrini önermiştir (Rustin, 2006: 33). Klein’in nesnelerin kökenini anlama konusundaki bu yaklaşım önerisi, hem gerçek hem de dışsal algılardaki iç nesnelerin görüntüleri çocuğun dış dünyadaki gerçek kişilerle olan tecrübesinden kaynaklanması ile ilişkilidir. Bu düşünce dizisinin tam gelişimi, 1930’lu yılların ortalarında, Klein’in depresif konum hakkındaki görüşlerinin yayınlanmasıyla ortaya çıkmıştır (Mitchell, 1981: 378). Klein’in bu teorisi oğlunun ölümünden dolayı çalışmalarında libidinal güdülenmeye önem vermesi ile beraber ortaya çıkmıştır (Anlı, 2013: 8). Büyük oğlu Hans bir dağ kazasında yaşamını yitirmiştir. Bu kaza, Klein’in hayatında derin üzüntüye sebep olmuştur. Oğlunun cenaze törenine dahi katılamamıştır. Daha sonra psikanaliz camiasına “Manik Depresif Durumların Psikogenezine Bir Katkı” adlı çalışmasını sunmuştur. Depresif konum teorisi belirir. Bir önceki psikanalitik teorilere nazaran burada sunduğu yenilik bölünmelerin azalması sayesinde çocuğun altıncı aydan itibaren annenin bir parçasının değil de kendisinin kaybını içeren tüm nesne kaybını hissedebilme donanımına ve yetisine sahip olmasıdır. Kaybetme deneyiminin nesnenin içe yansıtılmasından/introjection sonra geldiğini öne sürmüştür (Kristeva, 2015: 94-95).

Klein sevilen nesne için duyulan kaygı ve üzüntüyü, sevilen nesnenin yitirilmesinden duyulan korkuyu ve onları tekrar kazanmaya yönelik özlemi ifade

etmek için en basit ve günlük anlamıyla sevilen nesnenin “hasretini çekmek” olarak isimlendirmiştir. Bunu da kısaca bir yandan kötü nesne tarafından zulmedilme kaygısı ve bu kaygıya karşı geliştirilen savunma mekanizmalarının diğer yandan da sevilen/iyi nesneye duyulan özlemin depresif konumu belirleyen yapılar olduğunu öne sürmüştür (Klein, 2012: 262). O kuramında ve çalışmalarında ana odak noktasından hareket ettiği gerçek nesne kavramını edinmesi anlamındaki nesne kavramının genel çerçevesini yalnızca “depresif konum” ile belirlediğini vurgulamıştır (Kristeva, 2015: 78).

Depresif konumda bireyde açığa çıkan en önemli şey nedir diye soracak olursak iyi ve kötü olarak böldüğü nesneyi/anneyi artık aynı kişi/bir bütün olarak görmesidir diye cevaplayabiliriz. Durumu açıklığa kavuşturmamız gerekirse Klein, yenidoğanın depresif konuma ulaşıp kendi ruhsal gerçekliği ile yüzleşme gücü arttığında nesnenin kötülüğünün büyük ölçüde kendi saldırganlığından, yıkıcılığından ve bu saldırgan tavırlarını yansıtmamasından kaynaklandığı hissini yaşadığını gözlemlemiştir. Bu hissin, aynı zamanda bu his sonucu oluşan iç görüşünün, depresif konum en yüksek raddeye ulaştığı anda kendisini derin zihinsel acı ve suçluluk durumuna götüreceğini belirtmiştir. Fakat bu derin acı ve suçluluğun ortaya çıkmasının yanında rahatlama hissi ve umut duygusunu da açığa çıkarmaktadır. Bu da hem nesnenin hem de benliğin ikircikli yönünü bir araya getirme zorluğunu kolaylaştırmada etken olmaktadır. Açığa çıkan umut duygusu, içsel ve dışsal nesnenin görüldüğü kadar kötü olmadığı şeklindeki bilinçdışı bilgisine dayalı olmaktadır. Nefretin sevgi ile yumuşatılması nesnenin benliğin zihnindeki durumunu düzeltmektedir. Yok olma kaygısı ve yok edilme duygularını azaltmaktadır. İçsel nesne güçlenmektedir. Eğer daha önceki süreçte iç nesne ciddi bir hasar görmediyse bundan sonra kırılğan bir yapıda olmayacaktır. Bu güçleniş süper ego işlevinde de önemli bir rol oynamaktadır (Klein, 2014: 41).

Klein depresif konumu tanımlarken yalnızca nesnenin bir bütün olarak algılanması perspektifinden bakmamıştır. O aynı zamanda nesneyle özdeşleşmeyi, kişinin kendisine yüklemek zorunda olduğu zararı, açgözlülük ya da kini, nefreti, endişeyi de ele alarak nesne için “sevginin varlığı” şeklinde de tanımlamıştır. Klein bireyin karakter gelişimini, süper egonun doğasını dolayısıyla ahlaki anlamını tanımlamada önem arz eden “sevgi ve nefret dürtüleri” arasındaki denge olarak

belirtmektedir. Ona göre nesnelerle olan ilişkilerde nefretin hakim olduğu yerlerde süper ego, zulüm ve şiddet eğilimi göstermektedir. Çünkü zihnin yıkıcı niteliklerini cezalandırmak ve önlemek zorundadır. Nesnelerle olan ilişkilerin sevgi ve nefret arasında daha hoş bir denge içerdiği durumlarda, zulüm daha az olmaktadır çünkü hem ego hem de nesne yıkıcılıktan daha az etkilenmektedir (Rustin, 2006: 35).

Analiz sürecinde depresif konuma özgü işlevselliğe doğru bütünleşme gelişebildiği gibi bütünleşmenin bozulması ile yeniden paranod-şizoid konumun devreye gireceğinin vurgusunu yinelemenin doğru olacağı kanaatindeyiz (Terbaş, 2016:106) Nitekim psikanalistler, kayda değer nesne ilişkisi teorisyenlerinden olan Bion'un (1963) ardından paranoid-şizoid ve depresif konumun, yaşam boyunca potansiyeller veya şablonlar olarak devam eden/ardalanabilen zihinsel işleyiş modları olduğuna inanmaya başlamışlardır. Konumlar geri döndürülemez bir gelişmenin sadece kronolojik aşamaları değildir. Klein'in modeli sevgi ve nefret dürtüleri arasında olumlu bir dengenin, bakım ortamının yeterince iyi olması halinde benliğe dahil edilebileceği bir model olmuştur (Rustin, 2006: 33). Depresif konumla beraber sevgi ve nefretin birbiriyle bütünleştiği, benliğin anneyi kaybedebildiği ve onu tekrardan bir bütün nesne olarak fantezilerinde bulabildiği anda ikinci nesne (baba) ve diğer kişiler ile kurulan ilişkiler devreye girmektedir (Kristeva, 2015:149).

Klein'in teorisinde her iki konum kendine özgü zihinsel yapıları, içsel ve dışsal nesne ilişkilerini, kaygıları, duyguları ve savunma mekanizmalarını açığa çıkarmıştır (Rustin, 2006: 33).

Bütün olarak görmenin acısı bazen o kadar büyük olabilmektedir ki manik ve takıntılı/saplantılı onarım, reddetme, yüceltme ve küçümseme gibi depresif konumun savunma mekanizmalarına yol açmaktadır. Bu savunma mekanizmaları başarısız olursa, birey geçici olarak veya daha uzun sürelerle paranoid-şizoid konumda olan savunma özelliklerine geri çekilebilmektedir. Benlik, depresif konum en yüksek noktaya ulaştığı zaman kendisini tehdit ettiğini düşündüğü felakete ancak geçici olarak inkar etmek sureti ile katlanabildiğini, çiftdeğerlilik ile yakından bağ kurulan tümgüçlülük, inkar ve idealleştirme mekanizmalarının erken benliğin zulmedici nesnelere belli ölçüde karşı koymasına imkan verdiğini sevgi nesnelere de körü körüne bağlanmasını engelleyen yapılar olduğunu bunun da gelişimi ilerlettiğini varsaymaktadır. Depresif konumun olumlu sonucu, Klein'in bakışında, güvenliğin ve

kendine saygının/öz saygının temelini oluşturan, “egonun çekirdeği” haline gelen iyi nesnenin güvenli bir şekilde içselleştirilmesidir. Bireyin gelecekteki zihinsel sağlığı ve sevmeye kapasitesi bu içselleşmeye bağlıdır. Başarısızlık, manik depresif patolojinin psikik temelini oluşturmaktadır (Spillius, 2007: 38; Klein, 2012: 263).

Depresif konum, Klein tarafından çocuğun gelişiminin merkezinde, normalde ilk olarak yaşamın ilk yılının ortasında deneyimlenen zihinsel bir bütünlüğü ifade etmektedir. Erken çocukluk döneminde ve aralıklı olarak yaşam boyunca tekrar tekrar gözden geçirilmekte ve rafine edilmektedir. Temel olarak bu konumdaki unsurlar; sevilen nesneye (prototip olarak anne) atfedilen nefret duygularının ve fantezilerinin gerçekleşmesidir. Bu erken dönemde ana kaygı, benliğin hayatta kalmasıyla ilgili olmaktadır. Depresif konumda, nesne adına kaygı da hissedilmektedir. Bu da şöyle açıklanabilir; sevilen ve nefret edilen figürlerin bir araya getirilebilmesi durumunda, kaygı ötekinin bir bütün olarak refahı ve sağ kalımına odaklanmaya başlamaktadır. Bunun nihayetinde oluşan sevginin derinleşmesine bağlı olarak pişmanlık duyulması suçluluk ve üzüntüye yol açmaktadır. Nefretle kaybedilen ya da zarar gören içeriklerin tabiri caizse pensesiyle tamir etme zorunluluğu gelmektedir. Ego kapasiteleri büyümekte ve dünya daha zengin ve gerçekçi bir şekilde algılanmaktadır. Nesne üzerinde her şeye gücü yeten kontrol/omnipotence control, şimdi daha gerçek ve ayrı olarak hissedilmektedir, azalmaktadır. Beliren olgunlaşma böylece kayıp ve yas ile yakından bağlantılı olmaktadır. Ötekinin kendisinden ayrı olarak tanınması diğerinin ilişkilerini kapsamaktadır ve böylece, oedipal durumun bilinci, kaçınılmaz olarak depresif konuma eşlik etmektedir. Ortaya çıkan depresif anksiyete, acı, manik ve obsesyonel savunmalar paranoid-şizoid konumun bölünmesine ve paranoyasına çekilmesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Savunmalar geçici olabilir ya da katı bir şekilde kurulabilir, bu da bebeğin kendisi ile yüzleşip depresif konumun işleyişini engellemektedir. Depresif konum terimi farklı fakat ilgili yollarla kullanılmaktadır. Bu gelişimsel entegrasyonun/bütünlüğün çocukluk deneyimini ifade ettiği söylenebilmektedir. Daha genel olarak, yaşamın herhangi bir aşamasında, nefret dolu saldırılar üzerindeki suçluluk ve ızdırabın yanı sıra, zarar için normal yastan şiddetli depresyona kadar farklı seviyelerde değişen, dış ve iç nesnelerin hasarlı halinden belirmektedir. Terim ayrıca bireyin kişisel sorumluluğu üstlenebileceği, kendisini ve

diğerini ayrı olarak algılayabileceği anlamına gelmektedir (<http://www.melanie-klein-trust.org.uk/depressive-position> 27.04.2018).

Klein, “depresif konum” olarak adlandırdığı teorisini, daha sonra paranoid konumu aşmanın bir yolu olarak ilerletmiştir. Klein’in sunduğu zihinsel konum tasviri, insanoğlunun başlangıçtan beri yaşadığı kaygı durumlarını anlama konusunda adeta anahtar görevi görmüştür. O: “Benim görüşüme göre, çocuğun depresif konumu onun gelişimindeki merkezi bir konumdur. Çocuğun normal gelişimi ve sevginin kapasitesi büyük ölçüde egonun bu pozisyon ile nasıl çalıştığına dayanıyor gibi görünmektedir” ifadesiyle, nesne ilişkilerinin akıbetini anlama konusunda en özgün katkıların ne olabileceği ile ilgili bir sonuca varmaktadır (Britzman, 2016: 66).

1935 yılında depresif konum fikrinin getirilmesi ile Klein’in araştırdığı endişe, sevilen nesnenin kaybedilmesinin neden olduğu depresif endişe ve özellikle de kendisinin zarar verdiği iç “iyi” nesnenin kaybını ifade etmektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 346).

Klein depresif konumun; bebeğin memeden kesilmesinin hemen öncesinde ve sonrasında doruk noktaya ulaştığını öne sürmüştür. Bebeğin yaşadığı bu zihinsel durumu da depresif konum olarak adlandırmasının doğuş halinde bir tür melankoliden geldiği “Yas Tutmak ve Manik Depresif Durumlarla İlişkisi” adlı makalesinden anlaşılmaktadır (Klein, 2012: 259).

Depresif konumun ortaya koyduğu yeni ruhsal dinamikte çocuk, kendi ruhsal gerçekliğini keşfetmektedir. Kendi fantezi ve arzularının dışsal gerçekliğini ayırt etmeye başlamaktadır (Kristeva, 2015: 97).

Hem zihinsel hem de sevmeye yetisinin bağlı olduğu Klein’a göre çocuğun gelişiminin ana konumu olan depresif konumun, normal sonucunun iyi nesnenin güvenli bir şekilde içselleştirilmesi olarak belirtmiştir. Bu gerçekleşmediğinde bebekte depresif hastalığa ruhsal bir ortam açan anormal bir durumun ortaya çıktığından bahsetmiştir. Manik depresif hastalıkta çekilen acıların ve psikotik kaygıların izlerini depresif konumdaki bebeğin verdiği mücadelenin aynısı olduğunu keşfetmiştir. Manik depresif hastalığa yeni bir bildirim getirerek ölmekte veya ölmüş nesneleri içermekten duyulan korkunun hakim olduğu bir hastalık olarak belirtmektedir (Klein, 2012: 328). Sonuç olarak, depresif konumda bütün düşünce

süreci değişmektedir. Bebeğin bağ kurma ve soyutlama kapasitesi gelişmektedir. Bu konumda, ilkel bir egodan sonra olgun bir egoda görülebilecek olan düşünce sisteminin temelleri atılmış olmaktadır (Anlı, 2013: 27).

Verilerden hareketle depresif konumda önem arz eden ve birbirlerine sıkı sıkı bağlı olan sevgi, onarım, süper ego, suçluluk kavramlarını biraz daha açarak tezimizde teorik yapıyı oluşturan ilk bölüm sonlanacaktır.

1.10.1. Süperego

Önceki bölümlerde sık sık değindiğimiz ancak ayrıntısıyla ele almadığımız süperego kavramı üzerinde durmak istiyoruz. Bazı kaynaklarda üst ben/süperego olarak rastlanıldığından öncelikle bu iki yapının birbirini çağrıştırdığını ve bazen birbirinin yerine kullanıldığını ifade etmek gerekmektedir.

Psikanaliz camiasının bilim dünyasına sunduğu en önemli katkılarından biri de şüphesiz erken vicdan gelişimi konusu olmaktadır. Vicdan gelişiminin altında yatan zihinsel süreçlerin keşfi, aslında Freud'un bilinçdışı dürtüsel eğilimleri ortaya çıkarma çalışmasında dürtüsel eğilimlere karşı savunma görevi yapan yapıların varlığının farkına varılmasından türemiştir. Freud'un vurgusu, bireyin vicdanının ebeveyn ile erken ilişkilerin bir temsilcisi olarak görülmesidir. Bu bireyin ebeveyni içselleştirmesi neticesinde oluşan bir yapıdır. Kendi içine aldığı ebeveyni, bireyin benliğinin ayrılmış bir parçası yani süperegosu/üst benliği haline gelmektedirler. Benliğin geri kalanına karşı sitemleri, talepleri, tembihleri ortaya atan ve bireyin dürtüsel eğilimlerine karşı koyan bir araç olmaktadırlar. Freud aslında süpregonun sadece bilinçli zihin ile sınırlı olmayan bir yapı olduğunu ve sadece vicdan ile kastedilen bir anlamdan oluşmadığını öne sürmüştür. Bilinçdışı bir yönünün de bulunduğunu, sıklıkla ezici bir vecheye sahip olduğunu bu etkinin de hem zihinsel rahatsızlıklarda hem de normal kişilik oluşumunda önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir (Klein, 2012: 188).

Süperego kendini iç otorite olarak yansıtan, yargılarda bulunan, ahlâki baskı uygulayan, suçluluktan vicdan azâbı duyulan ve benlik saygısının/kendine özgüvenin yeri olan içsel bir yapıyı ya da içsel bir parçayı ifade etmektedir. Klein'in

düşüncesinde süperego, içgüdü ile birleşmiş ölüm içgüdüsünü, birincil nesnelere ve daha sonraki nesnelere ait iyi ve kötü yönleri yansıtan benliğin bölünmüş parçasından oluşmaktadır. Bu yapı, onun açısından hem koruyucu hem de tehdit edici nitelikler kazanmaktadır. Süperego ve ego, aynı nesnelerin farklı yönlerini paylaşmaktadır. İçe yansıtma ve yansıtma süreci boyunca paralel olarak gelişmektedirler. Her şey iyi giderse, başlangıçta aşırı derecede olan ego ve süperegodaki iç nesneler azalmaktadır ve bu iki yapı gittikçe uzlaştırılmaktadır. Daha önce de üzerinde durduğumuz veriye göre, ilk evrelerdeki korkutucu imagoların dış dünyaya yansıtılması nesneleri düşmanlara, dünyasını tehlikeli bir yere dönüştürmektedir. Fakat iyi niyetli özelliklere sahip gerçek nesneler korkutucu imagolardaki korkuyu azaltmaktadır. Bu verilerden hareketle Klein, üst benliğin oluşumunu nesne ilişkileri ve gerçekliğe uyumunun bireyin sadistik itkilerinin yansıtılması ve nesnelerin içe yansıtılması arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak belirtmiştir (Klein, 2015: 213). Klein'in gözlemlerine göre Oidipus çatışması ve süperego, ön genital dürtülerin üstünlüğü altındadır ve oral-sadist aşamada bebeğin içine yerleştirilen nesneler, erken süperegonun başlangıcını oluşturmaktadır (Kristeva, 2015: 99).

Daha önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere Klein'in görüşüne göre, Freud'un kuramsallaştırıldığı Oedipus kompleksinin çözümü yerine, daha yaşamın başlangıcında süperego oluşmaya başlamaktadır (<http://www.melanie-klein-trust.org.uk/superego>, 9.10.2017). Klein, çalışmalarında/analizlerinde gördüğü kadarıyla iki yıl dokuz ay ile dört yaş arasında değişen hastalarında üst benliğin tamamen işler halde olduğundan şüphe duymamıştır. Buna nazaran psikanaliz dünyasında yerleşmiş olan düşünce; oedipus kompleksi hafiflemeyen yaşamın beş yılına kadar süperegonun sisteme dahil edilmediği yönünde olmuştur. Klein erken üst benliğin yetişkinlerdeki üst benlik ile kıyaslanamayacak ölçüde olduğunu ve yenidoğanın ilkel benliğini ezen bir üst benlik düşüncesini, düşüncelerine eklemiştir. O, çocukların üst benliğini son derece inanılması güç ve fantezi içerikli öğelerden oluşmuş bir yapı olarak ele almıştır. Kuramında yutulma, bölünme, doğranma korkusuna ek olarak tehlikeli imgeler tarafından kuşatılan ve takip ediliyor kaygısı içerisinde olan her bebeğin insan yiyen kurdun, ateş kusan ejderhanın ve peri masallarındaki bütün kötü canavarları içeren fantezilerinin bilinçdışı bir etki

yarattığını bu içerikler tarafından tehdit edildiği hissi ile baş başa kaldığını vurgulamıştır. Bu imgelerin altından kendi ebeveynlerinin çıktığını gözlemlemiştir. Bu fanteziler ne kadar uç bir fantezi kümesini içerse de ebeveyninin özelliklerini yansıttığı meselesi üzerinde ısrar etmektedir. Gerçek anne baba imgelerine uymamakla beraber aslında kendi içine aldığı anne baba imgelerinin yansımaları içermektedirler. Bir başka açıdan yaklaştığında Klein, gerçek olan imgelerden korkunun ve kaygının hem gerçekçi olmayan tamamen fantezi içerikli üst benlik karşısındaki korkuya hem de gerçek olan fakat fantezi içerikli nesneler karşısında duyduğu korkuya dayandığını ortaya koymaktadır. Erken analizlerden yola çıkarak Klein, çocuğun zihinsel yapısının en derinine/kökenine inerek büyük etkide bulunan kaygı mekanizmasını keşfetmiştir ve buna eş değer saldırganlık eğilimlerini sunmuştur. Bu eğilimlere karşı oluşan savunmaya yönelik erken önlemlerin aslında üst ben gelişiminin temel taşı oluşturduğu yönünde bir görüş ifade etmiştir. Analizlerinden hareketle üst benliğin oluşumunu oral içe alım ile aynı zamanda başladığını belirtmiştir (Klein, 2012: 188-190).

İlkellikten olgunluğa doğru giden bireysel gelişim sürecinde önem teşkil etmesi itibarıyla üst benlik temel mekanizmalardandır. Klein'in var olan kuramdan daha erken dönemde oluştuğuna dair önermesi, yaşamımızın erken dönemlerinden itibaren bizde nüvelenmiş olan ve ilerledikçe gelişen donanımda olduğunu gösterir niteliktedir. Sevginin, onarımın, suçluluğun açığa çıkmasında gereken görevi sağladığı takdirde kişiliğe katsında paha biçilemez yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Paranoid-şizoid konumda içe alınan ideal ve zulmedici nesneler süperego'nun ilk rotasını ifade etmektedir. Zulmedici nesne cezalandırıcı ve katı özellikte deneyimlenmektedir. Aynı şekilde ideal olan nesne de zulmedici olarak deneyimlenmektedir çünkü yenidoğanın ideal nesneden beklentisi çok fazla mükemmeliyetçi yapıdadır. Depresif konumda bu ideal ve zulmedici nesneler yavaş yavaş bir araya geldikçe süperego bütünleşmiş bir hal almaktadır. Sevilen nesneye zarar vermek suçluluk duygularının oluşmasını meydana getirmektedir. Depresif konumun başlarında süper ego hala katı ve zulmedici tavırda hissedilmekteyken, bu olumsuz hisler, bütün nesne ilişkileri kurulmaya başlandıkça törpülenmektedir ve iyi, sevilen bir nesne imgesi belirmeye başlamaktadır (Anlı, 2013: 26).

Tezimizde en başta da belirtildiği üzere üst ben gelişimi, bölünmüş nesne ilişkilerinin giderek bütünleşmesi ve çift değerli bir nitelik kazanarak iyi nesne karşısındaki saldırganlıktan duyulan suçluluk duygusunu uyandırma vazifesi taşımaktadır. (Klein, 2014: 18). Klein, üst benliğin oluşumunda suçluluk hissi üzerinde durmuştur. Ona göre, suçluluk hissi oidipus nitelikli sevgi nesnelerinin içe alımının bir sonucudur yani suçluluk hissinin, üst benliğin oluşumunun bir ürünü olduğunu belirtmiştir (Klein, 2012: 143). Klein'in, sağlıklı olmuş bir üst benliğin, sevgi nesnesinin içe alımının sonucunda suçluluğa götürmesi düşüncesinden hareketle sevgi kavramına açıklık kazandırmamız gerekmektedir. Sevgi mekanizmasının ardından suçluluğa sonra da onarıma geçilecektir. Böylelikle Klein'in teorilerini içeren ilk bölümü bitirilecektir.

1.10.2. Sevgi/Gratitude

Kleinian düşüncesinde merkezi konumda olan sevgi/gratitude kavramı anne bağlamında, nefret ve şükran kavramları temelinde, paranoid-şizoid ve depresif konumda yer verdiği şekliyle aktarılmaya çalışılacaktır.

Klein'in ifadesine göre yenidoğanda ilk ilgi ve sevgi, annesinin memesinin başında ve göğsünde odaklanmakta, açığa çıkmaktadır. Ama çok geçmeden yenidoğanın ihtiyaçlarına katılan, ihtiyaçlarını tatmin eden yüz ve ellere olan ilgisi gelişmektedir. Böylece yenidoğan adım adım anneyi kendisinden ayrı, bir bütün insan olarak algılamaya ve sevmeye başlamaktadır. Klein, anneye olan sevginin bir şekilde yaşamın başlangıcında var olduğunu vurgulamaktadır. O, devamında evrim teorisine ve Freud'un insan doğasındaki filogenetik belirleyiciler üzerine düşünmeye imkan tanıyarak mantığını tamamlamaktadır. Birkaç vesileyle bebeğin annesiyle olan ilişkisinin filogenetik kalıtımı temel aldığına ve ontogenetik olarak tüm insan kalıplarının en temeline dayandırıldığı görüşünü ifade etmiştir. Sadizm ve endişe hakkında çok şey yazan Klein'in son çalışmalarında yer verdiği erken sevgi

düşüncesini “tüm insan kalıplarının en temelini oluşturan yapı” olduğu sonucuna varmaktadır (Likierman, 2005: 92).

Klein sevgi düşüncesini özellikle annenin rolü bağlamında açıklamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla ona göre sevgi mekanizması ebeveynin sunduğu enerjiden, davranışlarından, mimiklerinden, reflekslerinden dalgalanarak en temeldeki sevgi mekanizmasının canlanmasında itici bir gücü ifade etmektedir. Klein, biyolojik yönelimli bir teori yerine yalnızca nesne-ilişkisel bir teori geliştirmesine rağmen teorisinde fiili olarak dış ebeveynlerin kişiliklerini ve davranışlarını teorik sisteminin bir parçasını ele alan kavramsallaştırmalardan uzak durmuştur ve vurgusu bu yönde olmamıştır. O, klinik çalışmalarında çocukların davranış ve fonksiyonlarını ebeveynlerin davranışları ve özellikleriyle ilişkilendirdiğini göstererek sık sık ebeveynlerin önemini vurgulamaktadır. Teorisinde, özellikle erken dönemde, çocuğun kendine özgü sadist fantezilerinden kaynaklanan kaygılar için ebeveynlerin rolünün “düzeltici” olduğunun üzerinde durmuştur. Çalışmalarının sonraki döneminde çalışmalarının ilerlemesi ile birlikte, çevrenin önemini açıkça ifade etmeye başlamıştır (1935: 285, 1952c: 94, 98, 1955b: 141 n3, 1957: 175, 185 n2, 229-30, 1959: 248-9, 1963: 312). Ancak daha sonraki dönemlerde bile Klein’in, çocuğun gelişimini şekillendirmede ebeveynlerin karakteri ve davranışları son derece önemli olmasına rağmen çocuğun yapısının da son derece önemli bir faktör olduğu ve çocuğun çok aktif bir etken olduğunu düşündüğü açıktır. Klein’in bu görüşü, sıklıkla ailelerin/çevrenin önemsiz olduğu düşüncesinden oluşan yanlış bir anlama gelmektedir ve bu yüzden diğer psikanaliz camiasınca eleştirilmiştir (Spillius, 2007: 32).

Melanie Klein, sürekli gelişen bir donanıma sahip olan yenidoğan gözleminden hareketle, her iki konumun kendi içinde farklı sevgi mekanizmasını barındırdığını ve her iki konumda da farklı açılımları açığa çıkardığını ortaya koymuştur. Ona göre, paranoid-şizoid zihnindeki nesne; ideal, sevilen bir nesne ve çok kötü, nefret edilen bir nesne olarak ayrılmaktadır. Sevgi, narsistiktir çünkü nesne iki boyutludur, karmaşık ve kusurlu benlik olarak görülmekten ziyade abartılı yansıtma mekanizmaları ile doludur. İdeal nesne ile sevgi dolu nesne arasındaki ilişki, ahlaki olarak dolu olma eğilimindedir. Şöyle ki; ideal nesneye bağlı olarak kendini doğru olarak hissetmekte ve kötü nesne kötülük olarak inkar etmektedir.

Yansıtımlı özdeşim mekanizması aşırı derecede meydana geldiğinden, benlik tükenmektedir ve nesneye bağımlılık aşırı miktarda olmaktadır. Durum aynı zamanda doğası gereği istikrarsızdır ve hayal kırıklığı meydana geldiğinde artık ideal fantezi olarak sürdürülememektedir. İdeal bir nesnenin hayranlığı, aniden son derece zulüm olarak algılanan, geri dönüşü olmayan kötü bir nesnenin nefretine ve düşmanlığına yol açmaktadır. Klein depresif pozisyondaki sevgi mekanizmasını açıkladığında, oldukça yeni duygusal durumların tanımlarına girmiştir. Depresif pozisyondaki sevgi, ideal olmayan nesneye, aynı zamanda kusursuz ve kusurlu olan iyi nesneye yöneliktir. Bu gerçekleşikçe, sevgi kusurlara rağmen bu nefret onun nazarında şiddetle nefret etmeme eğilimindedir ve bir dereceye kadar duygusal istikrar gelişmeye başlamaktadır. Burada Klein, hoşgörü ve bağışlama kapasitesinin varlığını açığa çıkarmıştır. Depresif pozisyondaki sevgi, kaygı ve affetmeyle silinmeyecek şekilde işaretlenmektedir. Bununla birlikte, kusurlu olan bütün nesne, iyi nesnede saldırıya uğrama endişesi uyandırarak, birisinin saldırıları tarafından kusursuz olduğu, yaralandığı, zarar gördüğü deneyimine yol açtığında ise buna karşılık, bu endişe, geri yükleme ve onarım isteğine yol açtığını öne sürmüştür (Spillius ve diğerleri, 2011: 561-562).

Klein, sevgi mekanizmasını derinlemesine incelerken karşısına sevgi mekanizması ile bağlantılı olan nefret ve şükran kavramları çıkmıştır. Sevgi mekanizmasını anlamak için bütünlük arz ettiğinden kısaca bahsedilecektir. Klein, depresif konumdaki bebeğin zulmedici kaygısının azaldığını ve yitirilen nesnenin hasretini var gücüyle hissettiğini belirtmiştir. O, bu durumun neticesi olarak aslında nefretin geri çekilmesi ile sevgi mekanizması ortaya çıktığını göstermiştir. Nefret, zulmedilme korkusunu körüklemektedir. Zulmetme duygusu da nefreti beslemektedir. Zulmedilme azaldığında nesneye duyulan düşmanca bağlılık nefretle birlikte azalmaktadır ve manik savunmalar hafiflemektedir (Klein, 2012: 270).

Sevgi yetisinin çok önemli bir türevi olan “şükran/gratitude” duygusu iyi nesnenin gelişiminde oldukça elzem bir yapıdır. Bireyin hem başkalarındaki hem de kendisindeki iyiliği görmede bir araç olan şükran duygusunun kökleri bebeklik döneminin ilk evresindeki duygu ve tavırlarda oluşmaktadır. Klein açısından anne ile iyi ve derin bir bağ kurulmasında sevgi yetisi, doğuştan gelen donanımın içerisinde özel bir detaydır. Yıkıcı itkiler ve türevi olan şiddetli haset duygusu ise anne ile

erken ilişki kurulmasında oluşan bağı zedeleyici türdendir. Besleyen meneye duyulan haset güçlüyse doyum ve memnunluk, hasetin nesneyi bozması ve yoksullaştırması hasebiyle engellenmektedir. Bebeğin zevk alması ve memnun olması için sevgi yetisinin yeterince gelişmiş olması gerekmektedir. Şükran duygusunun temelini oluşturan da bu zevk ve memnunluk olmaktadır. Freud açısından süt emmeden duyulan mutluluk cinsel doyumun ilk örneği iken Klein için sadece cinsel doyumun değil daha sonraki bütün mutlulukların da temeli olduğu ve bir başka insanlar ile bütünleşme duygusunu mümkün kılma yönünde ilerletmiştir. Bahsettiği bütünleşme, her türlü aşk ya da dostluk ilişkisinin koşulu vazifesi sunmaktadır. Böylece meme ile ilk ilişkiden tam olarak zevk alma yeteneğini çeşitli kaynaklardan ve çeşitli araçlardan alınacak başka zevklerin temeli olarak öne sürmüştür. Şükran duygusunun temeli; memeden alınan eksiksiz doyum ve memnunluğun anneden alınan eşsiz bir armağan olduğunu bilmek ve onu koruma isteğidir. O, şükran kavramını iyi figürlere duyulan güven ile ilişkilendirmiştir. Bu da ona göre, sevilen nesneyi kabul etme ve özümseme yeteneğini içermektedir. Sevgi ve şükran yetisi üst düzeyde olan bir bebeğin, iyi nesne ile köklü bir ilişkisi olduğunu sevilen ve iyi bakılan çocuklarda bile geçici olarak çıkabilen hasetin, açgözlülüğün, gücenmenin ve türevlerinin fazla yara almadan geçirebileceğini deneyimlemiştir. Klein için, olumsuz duyguların ve ruh hallerin geçici nitelikte olması iyi nesnenin tümüyle kazanıldığını göstermiştir.

Klein, iyi memeye duyulan inancın altında nesneye libido yatırımı yapmasının yattığını öne sürmüştür. Bu bağlamda o, iyi nesnenin kurulmasını bebeğin kendisi ile nesnesi arasında iyi nesnenin bebeği koruyup severken benliğin de iyi nesneyi sevdiği ve koruduğu yönünde karşılıklı ilişkiden oluştuğunu söylemiştir. Bunu kişinin kendi iyiliğine duyduğu güven olarak açıklamaktadır. Memede doyumun ve kabulün yinelenildiği ölçüde haz ve şükran deneyiminin yoğunlaşmasının arttığını gözlemlemiştir. Bunun nihayetinde de karşı nesneye haz verme isteğinin güçlendiğini öne sürmüştür. Yinelenen doyum ve kabul deneyimini şükranın en derin kaynağı olarak açığa çıkartmıştır. Yansıtma ve içe yansıtma süreçlerinin iç zenginliğin dışa verilmesi ve yeniden içe yansıtılmasını benin zenginleşmesinde ve derinleşmesinde önemli bir unsur kabul etmiştir. Bunun sonucunda yardımsever iç nesne sürekli olarak yeniden kurulmaktadır,

yapılanmaktadır ve böylece şükran mekanizması da tam anlamıyla devreye girmektedir (Klein, 2014: 30-32).

Tüm duygusal tepkilerde hakim olan sevgi ve şükran duygusu yaratıcılığı, hoşgörüyü, anlayışlı olmayı, başkalarına güven vermeyi, güvenme kapasitesini ortaya çıkarmaktadır (Anlı, 2013: 29).

Bir açıdan bakıldığında aslında sevgi kavramı, içsel yaşamda denge vazifesi görmek için “bir bütün olarak görme potansiyelini” açığa çıkarmada oldukça önemli bir etken olduğu görülmektedir. Bireyin yaşam tarihinde, dönüşümü ve gelişimi için deyim yerindeyse sihirli bir değneği ifade ettiği anlaşılmaktadır. İçsel dünyanın oluşumunda dönüşümün ateşlenmesinde önemli bir vasıta kaynağını teşkil etmektedir. Olgun bir seviyeye ulaşmak için bireyi daha üst noktalara götürme referansı taşımaktadır. Kanaatimizce bu yapı her olumsuz yapının ve oluşumun onarım noktasına ulaşmasında temel bağ/temel kök olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.10.3. Suçluluk/Guilt

Klein, suçluluk duygusunun temelinin ve dayanağının nefret ve saldırganlık dürtüleri olduğunu söylemiştir. “The Importance of Symbol Formation in the Development of the Ego/Simge Oluşumunun Benlik Gelişimindeki Rolü” adlı makalesinde bu temayı geniş bir şekilde işlemiştir (Klein, 2015: 29). Bebeğin en erken yasını ifade etmek ve depresif kavramını açıklama maksadıyla Klein, ilk model olarak öne sürülen, temel bir yapıyı teşkil ettiğini düşündüğü süttten kesme durumuna dönmüştür. Memenin kaybını derin, yetişkin yas ve melankoli deneyimine benzetmiştir ve bunlar arasında ilişki kurmuştur. Bir nevi yetişkin melankoli deneyiminin kökenine inme maksadıyla süttten kesme durumunu irdelemiştir. Klein, Freud’un (1917) yasin yetişkin için neden bu kadar acı verici olması gerektiği sorusuna bir ipucu vermesinden hareketle çocukluk kaygısını anlamaya çalışmıştır. Bu soruya ilk olarak “weaning/süttten kesme” ile cevaplamaya girişmiştir. Kendisinin bir parçası olarak düşünülen sevilen bir nesnenin kaybının yasını, çalışmalarından hareketle gelişim döneminde daha önce deneyimlendiğini düşünmüştür. Bu düşüncesini harekete geçirerek bu yöndeki çalışmalarında yoğunlaşmış ve çocuğun meme istediğinde onu hiç yokmuş gibi bir hissini hissettiğini görmüştür. O, kendi

deneyimlerinden iyi nesnenin (içselleştirilmiş ve dışsal) tamamen yok olmasından duyulan bu korkunun bebeği yok etmek ile suçluluk duygusunun iç içe geçtiğini fark etmiştir. Sonrasında bebeğin, onun/memenin kaybının bir ceza olduğunu hissettiğini öne sürmüştür. Böylece, en üzücü olan ve çatışan duyguların hayal kırıklığıyla ilişkilendirilmesinin, basit bir o kadarda dokunaklı gibi görünen şeyin acısını oluşturduğunu veri olarak sunmuştur (Britzman, 2016: 60).

Memeden kesme aşamasında Klein, bebeğin memeyi istediği zaman orada olmadığına sonsuza dek kaybolduğu hissini yaşadığını gördüğünde çalışmaları üzerinde biraz daha derine inmiştir. Anladığı üzere meme kavramı, anne kavramını kapsamaktadır ve bu kapsamadan hareketle memenin kaybının sevilen annenin de tamamen kaybedildiği korkusuna yol açtığını öne sürmüştür. Bunu da sadece gerçek annenin kaybedilmesi olarak görmemekte içindeki iyi anneyi içine alan bir kaybı kapsadığını da düşünmektedir. Klein'in bu düşüncesi iyi nesne kaybının ardından oluşan kaybetme korkusunun annesini yok ettiğine/yiyip bitirdiğine dair suçluluk duyguları ile iç içe olması düşüncesine itmiştir. Gerçek memeden kesme deneyimleri acı dolu duyguları pekiştiren, korkuları açığa çıkartan bir durumu ifade etmektedir. Kaybın kesin olmasını gösteren gerçek memeden kesme süreci, memenin veya meme işlevi gören biberonun geri dönülmez şekilde kaybolduğunda ortaya çıktığını öne sürmüştür. Onun bu düşünceyi oluşturmasında önem arz eden verilerin kaynağı olan analizlerinden bir kesit paylaşmanın gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Analize başlandığı sırada Rita, iki yıl dokuz aylıktır. Klein, onu her türlü korkunun kendisinde görüldüğü, ağır nevrotik özelliklere sahip, çarpıcı derecede depresyon geçiren bir çocuk olarak gözlemlemiştir. Klein gözlemlerinde, annesine karşı bazen abartılı derecede sevgi dolu bağlılığın hakim olduğunu bazen de düşmanlığın açığa çıktığını görmüştür. Klein Rita'nın analizine başladığı yaşta bile hala süttten kesilmediğini öğrenmiştir. Ailesinden süte zorunda kalındığı için devam edildiğini aksi takdirde çok huzursuz tavırlar sergilediği bilgilerini almıştır. Oldukça zorlu bir süttten kesilme süreci geçiren Rita, birkaç defa emzirilmiş ardından da önceleri kabul etmediği biberonu verilmiştir. Daha sonra biberona alıştığında bunun yerine normal yiyecekler verildiğinde tekrar büyük iştahsızlık, umutsuzluk, yemeyi reddetme ve benzer sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Bu sürecin devamında Klein, Rita'nın annesine daha çok bağlandığını görmekte hatta annesine kendisini sevip sevmediğini

yaramaz olup olmadığını içeren sorularına rastlamıştır. Klein sorunun sadece besinin kendisinin olmadığını üstelik aynı miktarda süt verildiğini, süt ile beslenmesinin bu sorunun yalnızca bir parçasını içerdiğini öne sürmüştür. O, analiz sürecinde açığa çıkan bu durumu daha iyi anlayabilmek için içine iki üç parça bisküvi eklediği sütü annesinin Rita'nın yanına oturarak veya onu kucaklayarak vermesini önermiştir. Analiz sürecinde Klein'in ulaştığı veri çarpıcı nitelikte olmuştur. Rita'nın umutsuzluğunun aslında annesinin öleceği kaygısından oluştuğunu veya kendisinin kötü olduğu için annesinin kendisini zalim bir şekilde cezalandıracağı korkusundan kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır. Kötülük olarak hissettiği şeyin annesinin ölümüne yönelik şimdiki ve geçmişteki bilinçdışı arzuları olduğunu belirtmiştir. O, annesini yiyip bitirdiği hatta yok ettiği kaygısı ile bunalmakta olan bebeğin biberonun kaybını da bunu yaptığının bir doğrulaması olarak algıladığını belirtmiştir. Bu vakada Klein, zulmedilmeye dair erken kaygıların yeterince üstesinden gelinemediğini, anneyle hiçbir zaman iyi bir kişisel ilişki iyi bir bağ kurulamadığını, bu başarısızlığın bir bakımdan çocuğun içindeki kaygılar ile baş etmekte yetersizlik yaşamasından/işsel çatışmasından kaynaklandığını bir bakıma da fazlasıyla nevrotik biri olan annesinin mevcut davranışlarından kaynaklandığı da eklemiştir (Klein, 2012: 222-223). Bu vaka paylaşımı bir açıdan da annenin bebeğin kaygısına ve işsel çatışmasına karşı yatıştırıcı tavrının bebeğin çatışmasını aşmasında ne kadar önemli bir etken olduğunun anlaşılmasına imkan vermektedir. Aslında içte yaşanan çatışmaların üstesinden gelememe meselesinin de daha önceki süreçte verilen mekanizmaların, yapıların sağlam bir temelde inşa edilememesinden kaynaklandığını bunun da yine ebeveynin tavrının öneminde yattığı düşünülmektedir. Burada yine karşımıza çıkmaktadır ki; çocuğun iyi nesne kaybında, yaşadığı acı ve cezalandırılma korkusunu azaltacak olan her şeyin çocuğun içindeki iyi nesneye duyduğu inancı korumasına bağlı olmaktadır. Klein için yenidoğanın annesi ile mutlu bir ilişki kurması, ebeveyn dışındaki bireylerle de sağlıklı ve tatmin edici ilişkiler kurmasında temel referans olmaktadır. Bunun neticesinde bebek, kaybetmek üzere olduğu en önemli tatminin yerini tutabilecek başka tatminler elde etmeyi başarmış olacaktır. Klein açısından anne en başından itibaren çocuğun kendisi ile iyi bir ilişki kurmasına yardımcı olmak ve imkan vermek için elinden geleni sonuna kadar yapmalıdır. Sadece insandan ziyade değerli bir makine gibi yoğunlaşılacak ve hep fiziksel bir

bakımı gerektiren varlık olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hatta bu vurgusunun fiziksel gelişimi ile ilgilenen duygusal tepkileri ile ancak fiziksel ve zihinsel durumun göstergesi olduğu durumlarda alaka kuran çocuk doktorlarının görevi olduğunu düşünmektedir. O, annelerin bebeğin meme ile kurduğu ilişkinin çok daha ötesinde bir ilişki kurduğunun farkına varmamalarından yakınmıştır. Hatta deneyimlediklerinden gördüğü kadarıyla bebeğin memeyi tutamaması gibi durumlarda zorla tutturulmasının meme ile güçlü bir bağ kurmasından uzak olabileceğinin zor beslenen bir bebek olacağının sinyalini verebileceğini söylemiştir. Birçok defa çalışmalarında anenin bebek üzerindeki her davranışının bebeği ne denli etkilediğini ortaya koymuştur. O, bebeğin meme emmediği zamanlarda, pek çok durumda annesinin sevgisini, sabrını, anlayışını veya bunu zıttı davranışları kendisinin hissetmekte olduğunu bunun bilinçdışına kaydedildiğini öne sürmüştür. En erken duyguların iç ve dış uyaran ile bağlantılı olduğunu fanteziler ile ilişkili olduğunu, doğum sırasında rahimden alınma biçiminin dahi bebeğin zihninde iz bıraktığının altını çizmiştir. Yapılan her müdahalenin bebeğin ilerideki sürecinin bir yansıması olacağı anlaşılmaktadır (Klein, 2012: 224).

Klein Oedipus durumundan, emzirilme durumundan ve diğer kaynaklardan türeyen erken depresif konumun beraberinde kaygı, suçluluk, kayıp duygusu ve kederin tekrar harekete geçtiğini, bu duyguların ötesinde korku duyulan ebeveyn tarafından cezalandırılma, zulmedilme duygusunun zihnin derinliklerinde canlandığını belirtmiştir. Yas durumunda zulmedici duyguların pekişmesinin daha acı verici bir hal aldığını görmüştür. O deneyimlediği kadarıyla yas tutan kişinin, sevilen ve yitirilen kişiye duyduğu nefret ağır bastığında yitirilen kişi zulmedici nesneye dönüşmek ile kalmayıp iyi içsel nesnelere olan inancının da sarstığını belirtmiştir. Yastaki bireyin geçici bir manik depresif durumdan geçtiğini ve bu durumu aştığını böylece erken normal gelişim sürecinde normal olarak geçtiği süreçlerin biraz değiştirilmiş halini farklı koşullarda ve farklı görünümeler altında tekrar yaşadığını dile getirmiştir (Klein, 2012: 265-267).

Bu verilerden hareketle suçluluğun en derin kaynakları, kendisini her zaman besleyen memeye duyulan haset ve onun iyiliğini saldırılarla bozmuş olma duygusu ile bağlantılı olduğu açığa çıkmaktadır. Eğer ilk nesne dengeli bir biçimde yerleştirilmişse bu tür duyguların yol açtığı suçluluk daha kolay başa çıkmayı

sağlamaktadır. Bu durumda haset daha geçici olmaktadır iyi nesne ile ilişkiyi tehlikeye atma olasılığı daha düşük olmaktadır (Klein, 2015: 40). İlk nesnenin dengeli bir biçimde yerleşmesi kadar annenin sunduğu sevgi de yenidoğanın suçluluk duygusu ile başa çıkmasındaki en temel araçlardandır.

1.10.4. Onarım/Reparation

Tezimizin başlangıcında dönemine damgasını vuran teorisyenlerin ortak özelliklerinin, bireysel tarihlerinde ortaya çıkan sorgulamalarının peşine düşmeleri olduğundan bahsetmiştik. Klein'in yaşadığı dönemde ortaya çıkan ve toplumsal yaralara merhem olma çabası taşıyan onarım teorisini daha iyi anlamlandırmak için bu bahsediliş temelinde aktarmaya başlayacağız. Nitekim tarihsel bağlam etrafında oluşan teorilerin anlaşılması gene tarihsel bağlamı içinde bulunduğu döneminin atmosferini içine alınmasıyla bir bütün olarak anlaşılacaktır.

Klein'in yaşamı boyunca yaşanan sosyal uyumun, ikinci dünya savaşının, Nazizm ve Yahudi soykırımının artmasının, ahlaki endişelerin yaşanmasının “onarım/reparation” teorisinin ortaya çıkıp şekillenmesinde merkezi bir rol oynadığı düşünülmektedir. Klein çerçeveli psikanaliz camiasınca, toplumda kadının rolünü daha fazla benimsemiş olan merhametli bir toplumsal düzen getirmeye ve bu düşünceye sahip olan bir görüş geliştirmeye çalıştığı yönünde çeşitli görüşler mevcuttur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemlerde birincil değerlerin araştırılması ve gündeme getirilmesi konusu Orwell, Camus, Sartre, D.H. Lawrence gibi yazarlar tarafından büyük bir kültürel yankı uyandırmıştır. Savaşın sonra usta yazarlar ikonik figürler haline gelmişlerdir. Çünkü hepsi, temel ahlaki değerlerin ve inançların yeniden gündeme getirilmesi ihtiyacına değinmiştir. Halk dini otoritenin zayıflamasıyla, ahlaki örnek için edebi ve kültürel figürlere yönelmiştir. Diğer modernistler gibi yenilikçi ve devrimci bir düşünce biçiminin öncüsü olan Freud, modern hareketin ana itici gücünün geleneksel doğrulara saldırmak ve onları devirmek olduğunu düşünmüştür. Bu süreçte entelektüellerin oluşumu Birinci Dünya Savaşı öncesi Ancien rejiminden (Mayıs 1981) sonra İngiltere gibi liberal toplumlar İkinci Dünya Savaşı, devrim ve faşizm deneyiminden ötürü bakış açıları bakımından daha onarıcı daha yapıcı, farklı ahlaki doğrulamaya istekli, toplumsal açıdan yeniden

yapılanma girişiminde olmuşlardır. Bu kültürel bağlamda Melanie Klein kuramını kendi deneyim alanında, ahlaki olarak bilgili bir insan doğası temasını oluşturmak için ortaya koymuş gibi görünmektedir (Rey, 2006: 38-39).

Onarım kavramı Freud için bilinmeyen bir kavram olup onun onarım konusundaki fikirleri bölünmüştür, kabataslaktır, tam değildir. Melanie Klein'in çalışmalarında ise onarım kavramı teorisinde temel bir rol oynamaktadır (Spillius, 2005: 208). Ona göre onarım kavramı basit bir tepki oluşumundan çok daha fazlasıdır, ötesindedir. Benlik, nesneye yönelik tüm sadist saldırılarının zararını telafi etmeye mecbur olduğunu hissetmektedir. İyi ve kötü nesneler arasında belirgin bir ayırma varıldığında ise özne, sadist saldırılarıyla ilgili her detayı iyiye çevirerek iyi nesneyi onarmaya çalışmaktadır. Ancak benlik henüz nesnenin iyi severliğine ve kendi onarım yapma yetisine yeterince inanmamaktadır. Öte yandan iyi nesneyle özdeşimi ve diğer zihinsel ilerlemeler sayesinde benlik, kendini ruhsal gerçekliği bütünüyle tanımak zorunda kalmış bulmaktadır. Bu da onu şiddetli çatışmalara maruz bırakmaktadır. İç nesnelerinden bazıları ona zulmetmeye, onu yutmaya ve ona şiddet uygulamaya hazır durumdadırlar. Her durumda, bu nesneler hem benliği hem de iyi nesneyi tehlikeye düşürmektedirler. Çocuğun düşleminde ebeveynine verdiği her zarar (birincil sebep nefret, ikincil sebep savunmadır) bir nesnenin diğerine uyguladığı her şiddet eylemi hem dış dünyada hem de benlik içerisinde gerçekleşmektedir (Klein, 2012: 204).

Başka değişle açıklayacak olursak, yenidoğanın depresif konuma girmesiyle birlikte, annesini her şeye kadir/omnipotence bir şekilde yok etmesi kendisini suçluluk ve umutsuzluk hissi ile karşı karşıya getirmektedir. Bunun sonucunda gerek dışarıdan gerek içeriden yeniden kazanmak için onu yeniden kurma, yeniden yaratma isteğiyle baş başa kalması durumunda canlanan bir yapıdır. Aynı telafi istekleri dış ve içteki diğer sevilen nesnelerle ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Sevgi, nefretle daha keskin bir şekilde çatışmaya başlamaktadır. Hem yarattığı tahribatın kontrol altına alınması hem de hasarın onarılması, onarıcı işlemlerinde aktif bir yapıdadır. Onarım mekanizması iyi nesnenin içsel ve dışsal olanın yeniden canlandırılma arzusu ve kapasitesidir; bu, egonun çatışma ve zorluklarla baş etmede sevgi ilişkileri sürdürme kapasitesinin temelini oluşturmaktadır. Aynı zamanda, bebeğin kaybolan mutluluğunu, kayıp iç nesnelerini ve iç dünyasının uyumunu yeniden kurma ve

yeniden yaratma isteğine dayanan yaratıcı aktivitelerin temelini oluşturmaktadır. Onarıcı düşlemler ve faaliyetler depresif durumun kaygılarını gidermektedir. Depresif anksiyetenin yoğunluğu, nesnenin tekrarlanan kaybı ve iyileşme deneyimleriyle hafifletilmektedir (Segal H, 2002: 92).

Onarım kavramı, depresif konum için bir bütünün ayrılmaz parçasını ifade etmektedir. Nesnelerin birbirine olan sevgi ve saygı inşasına dayanmaktadır. Kayıp ve hasarla yüzleşmeyi, kişinin nesnelerini tamir etmek ve yeniden inşa etmek için çaba sarf etmeyi içermektedir. Ancak umut ve endişeye/kaygıya yol açabilir. Etkili bir onarım, umutsuzluğa yol açacak kadar ağır olmayan bir yapıyı ve suçluluk derecesini içermektedir. Onarımın kendisi, depresyon durumlarında kısır döngülerden ziyade erdemli döngüleri teşvik ederek umutsuzluğun bir yolunu sağlamaktadır. Gelişimin merkezi bir parçasını ifade etmektedir. Tüm yaratıcı aktivitelerde önemli bir köktür (<http://www.melanie-klein-trust.org.uk/reparation> 01.05.2018). Yaratıcı aktivitelerin ortaya çıkışı bir nevi şöyledir; saplantılı savunmaları atlatan onarma dürtüleri kadar kaybın acısı, yasın ızdırabı kayıp içsel ve dışsal nesnenin yeniden yapılandırılmasına yani simgeleştirmeye ulaşmaktadır. Acı, ızdırıp, onarım bunun neticesinde yaratıcılığın ve yüceltmenin temelinde yer almaktadırlar. Ona göre eğer benlik kayıp nesneyi onarma konusunda yetiye sahipse sembolün ortaya çıkmasında saplantılı savunma mekanizmaları ile hareket etmektense hüznü ve yas çalışmasını kapsayan yaratıcı eserlerle iç içe geçebilmektedir. Klein özümseven nesnenin benliğin içinde sembol haline geldiğini ve gelişme sürecinde terk edilmesi gereken nesnenin her halinin ve durumunun sembollerin oluşumuna neden olduğunu ortaya çıkarmıştır (Kristeva J, 2015: 101). Depresif konumda hissedilen yasın ve ızdırabın acısı, sevilen içsel ve dışsal nesneleri tekrar inşaaya yönelik oluşum olan onarım yapısının, yaratıcılığın ve yüceleştirmenin temelini oluşturmadaki kaynağı; kısmen suçluluk duygularından, zarar verilen nesneye tekrar yaşam verebilme arzularından kısmen de kendini korumaya yönelik arzularıdır. Yüceltme ve sembol oluşturma süreçleri birbiriyle ilişkili olup her ikisi de depresif konumdaki çatışma ve kaygıların bir sonucunu ifade etmektedir (Anlı, 2013: 27). Sembol oluşumu çalışmasının ilişkisel bir benlik bilincini geliştirmenin aracı olduğu yer burasıdır. Klein'in sembol oluşumu fikri, içsel nesnelerin birbirinden ayrı ve dehşet verici bölünmesinin sembolleştirmeye onarılmasını ifade

etmektedir. Ona göre esas olarak sembol oluşumundan gelen bilgi, aklın yaşamına dayanmanın merkeziliği konusundaki iddiasının yanında okunabilmektedir. Sembol oluşumu ortaya çıkarsa, nesne kaybedilmelidir. Sembol oluşumu aracılığıyla, nesne ilişkilerinin iç dünyası, başkalarının dış dünyasına dağılır ve kaybı, soyut düşünceye dönüştürür. Sembolizasyon, farklı nesneleri yerleştirme kapasitesi ve yeni fikirlerin inşası için gerekli olan nesneler arasındaki ilişkilerin telafisi konusundaki endişesi haline gelmektedir. 1930 yılında Klein, böyle bir açılımı restitution/eski haline getirme dürtüsü olarak formüle etmiştir (Britzman, 2016: 61, 63).

Klein perspektifinde depresyon duygusu, nesneleri onarma arzusunu harekete geçirmede önem arz etmektedir. Anne kaybının sorumlusu olarak kendisini gören bebek, sevgi ve ilgisi ile saldırganlığının olumsuz yanlarını bozguna uğratabileceğini fantezilemektedir. Depresif çatışmayı bebeğin yıkıcılığı ve sevgisi ile onarıcı güdüler arasındaki süregelen kesintisiz şekilde devam eden bir savaş olarak görmektedir. İçsel ve dışsal nesneye zarar vermiş olma duygusuna bağlı olarak ortaya çıkması sonucu oluşan depresif ızdırap ile yüzleşme amacıyla bebek, iyi nesneyi onarmaya ve yeniden kurmaya çabalamaktadır (Kristeva J. 2015: 100).

Klein düşüncesinde bebeğin korkularının hafiflemesi yıkıcı itlerin azalmasında önem arz eder. Çocuğun güçlü bir yapıda olduğundan başa çıkamadığı suçluluk duygularının ve sevilen nesnenin ölümünü içeren kaygıları giderek hafifletmekteyse bu durum çocuğun diğer bireylerle olan ilgisinin artmasına neden olmaktadır. Merhamet duygularının ve onlarla özdeşimin harekete geçmesini sağlamaktadır. Bunun neticesinde sevgi mekanizmasının da arttığını deneyimlemiştir. Sevilene duyulan ilgi ve ölümüne dair kaygı ile bağlantılı olan onarım isteği artık yaratıcı ve yapıcı yollarla ifade edilebilir hale gelmektedir (Klein, 2012: 253).

Klein, suçluluk duygusu ve onarım dürtüsünün, sevgi duygusu ile derin bir bağa sahip olmasını önemle vurgulamaktadır (Klein, 2012: 242). Çocuğun annesinin memesine ve sütüne ilk bağlanışını hayatındaki bütün sevgi ilişkilerinin kaynağı olarak ifade etmiştir (Klein, 2012: 245).

O, bebeğin tekrarlayan şekilde yas ve onarım, kayıp ve iyileşme süreçlerinin yaşamında iz oluşturdukça egosunu kendi içinde tekrar yaratmak durumunda kaldığı, artık kendisinin de parçası olan nesnelerle zenginleştiğini aktarmıştır. Bunun

neticesinde de, iyi nesneleri edinebileceği yönündeki inancı ve bu inanca bağlı olarak kendi potansiyeline ve sevgisine dair inancı kuvvetlenmektedir (Anlı, 2013: 27).

Onarım/reparation mekanizmasını ele alırken diğer bazı mekanizmalar gibi uygun bir savunma olarak kabul edilemediğini de belirtmek gerekmektedir. Çünkü bu, psikik gerçekliğin tanınmasına, bu gerçeğin neden olduğu acıların deneyimlenmesine, onu düşlem ve gerçeklikte rahatlatmak için uygun eylemin alınmasına dayanmaktadır. Aslında, bir savunmanın tam tersidir, hem egonun büyümesi hem de gerçekliğe adaptasyonu için önemli bir mekanizmadır (Segal H, 1988: 95). Onarım, sevilen ama tahrip edilmiş bir nesneyi geri yüklemeye yönelik olan bir ego aktivitesidir (Segal H, 2002: 128).

Sürekli değişen, dönüşen insan yavrusu dinamik bir yapıda olması itibarıyla iç dünyasını sürekli olarak yıkmakta ve yeniden inşa etmektedir. Bu süreçte insan yavrusunun yaşamının ilk evresinden itibaren karşılaştığı temel mekanizmalar devrede olmaktadır. Ve bu mekanizmalar bireyin yaşamında iç dünyasının zeminini, temelini, kişiliğini ve daha sonraki hayatının referansını oluşturmaktadır. Bu kadar önem ifade eden ilk bölüm (yani teori bölümü), Klein'in ve arkasından gelen öğrencilerinin kaynaklarından, Klein çalışan akademisyenlerin mevcut çalışmalarından elde edilen veriler ışığında ele alınmıştır. Hayatımızı her yönüyle kapsayan bu mekanizmaların yaşamdaki ilk deneyimimizden filizlendiğini ve büyümeye devam ettiğini en ince ayrıntılarına kadar Klein bize sunmuştur. Bu teorik zeminden hareketle tezimizde esas mahiyeti oluşturan dindarlık olgusu, teori bölümünün temeli dahilinde ele alınmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KONUMLAR ARASI DİNDARLIK

2.1. BİREYİN DİNİ YAŞAYIŞININ ARAŞTIRILMASINDA ARAÇ OLARAK NESNE İLİŞKİLERİ KURAMI

Nesne ilişkileri kuramı, 1939 yılında savaş yıllarında açığa çıkan ruhi bunalımları anlamaya ve bununla baş etme yollarını bulmaya çalışmak için aralıklı olarak bir araya gelen, çocuklar üzerine çalışmalar yürüten başlıca Melanie Klein, Winnicott, Sullivan, Fairbairn gibi ikinci nesil psikanalistlerin oluşturduğu (İç Nesneler Grubu/Internal Objects Group adıyla da bilinen) İngiliz Psikanaliz Cemiyeti tarafından kurulmuştur. Nesne ilişkileri kuramının/Object-relations theory nasıl oluştuğu hakkında verilere bakıldığında, Freud'un içgüdüsel motivasyon kuramının terapi uygulamalarında yetersiz kaldığını gören, her bebeğin anne ile ilişki kurduğunu düşünen ikinci nesil psikanaliz camiasının etkisinin büyük olduğu aşıkardır. Ortaya koydukları kuramlar, çalışmalar ve araştırmalar Freud'un görüşlerinin detaylandırılmış ve geliştirilmiş yorumlarını içermektedir (Spillius ve diğerleri, 2011: 605; Yıldız, 2007: 18; Scharff, 1996: 3).

Freud tarafından, nesne sözcüğü, (insan yahut eşya, ne olursa olsun) bir dürtünün amacı olan şeyler için kullanılmıştır. Pek çok psikanalist de, bir kimsenin her tür eşya, şart ve toplumla ilişkilerini tespit edebilmenin kısa yolu olduğu için nesne terimini kullanmaya devam etmiştir. Nesne ve nesne ilişkileri, bir sürü teorik yük taşımaktadır yani çeşitli anlam ilişkileri ile beraber kullanılmaktadır. Bir nesne, "diğeri"dir; kişinin dış çevresinde içsel veya psikolojik olarak anlamlı hale gelen, bir insan veya bir şeyi içermektedir. Bu teoriye göre nesne, öncelikle yenidoğana sıcak bir bakım sunan annenin memesi ile kendisini göstermektedir. Yenidoğan başlangıçta annesinin bir kısmıyla daha sonra annesiyle daha sonra da kendisi dışındaki insanlar ve diğer şeylerle ilişki kurmaktadır. Böylece nesnenin ilk anlamı, biyolojik ihtiyaçların hedefidir. Bundan sonra psikolojik ihtiyaçlar gelmektedir. Şöyle ki; yenidoğan, annenin memesi ile biyolojik bakımına bağlı olması vasıtasıyla iç ve dış dünyasıyla ilişkiye başlar/girer. Böylece bireyin yaşamının ilk aylarında ve ilk yıllarında iç psikolojik yapılar inşa olmaya başlamaktadır. Zamanla, erken

dönemde kurulan kişilerarası deneyimler, zihninde psikolojik yapılar olarak işlev gören ve insanların ortaya çıkan kişiliğinin dünyayla nasıl ilişki kurduğunu şekillendiren türden görüntü zenginliğini içermektedir. Bu içerikler bireyin içsel dünyası ve kişiliğinin yapılanması hakkında büyük bir birikim sunmaktadır. Birey için sadece nesne yetmez. Nesne ile ilişki kurmak gerekmektedir.

Bu kuram, insan motivasyonu ve kişiliğinin nesneler ile ilişkilerden doğduğunu kabul eder. “Nesne ilişkileri/Object relations” kavramı, Freud açısından bir nesneyi ya da insanı tatmin edecek bir kişi arayışına dayanmaktadır. Bununla birlikte, bireyin gelişiminin merkezinde başkalarıyla ilişki kurma ihtiyacını ortaya koyma prensibini bulundurmaktadır. Bir psikanalitik terim olarak “nesne ilişkileri” terimi, bir kişinin ilişkili olduğu insanlar, şeyler ve koşulların tümü anlamına gelmektedir. Bu terim, cansız ve durağan anlamları içermeyip bilakis, nesnelerin kişinin benliği üzerindeki dinamik etkisini ifade etmektedir. Örnek ile açıklamak gerekirse, çocuk için nesne bir oyuncak ayıya işaret etse bile nesne çocuğun hayvanlarla ilgili duygusunu da ifade eder. Önemli olan, kişinin nesne ile ilişkisinin bir sonucu olarak yarattığı veya imgelediği şeyleri içeren zihinsel temsildir. Zihinsel temsil dinamik yapı teşkil ettiğinden kişinin algılarını, inançlarını ve davranışını etkilemektedir. Nesne ilişkileri, bu açıdan nesneyi ele almayla ilgili olan zihinsel imagolar ve hisler anlamına gelir. Nesne ilişkileri kuramcılar nesne ilişkileri terimini, bir imge veya temsil formu içinde içselleştirilmiş insanlarla ilişkileri kast etmek için kullanmışlardır. Bu kuram, psikanalitik çalışmalarda, kişilerarası ilişkilerin orijini ve doğası olarak ele alınmasını kapsamaktadır. Bu kuramın ısrarla vurguladığı üzere; bireyin gelişiminde anne ile ilişkisi hayati bir önem arz etmektedir. Bu kurama göre her yenidoğan, anne ile ilişkili bir şekilde doğar ve anne ile yaşanan ilk deneyimlerin içselleştirilmesi sonucunda bireyin içsel yaşamı şekillenmeye başlamaktadır (Nelson, 2009: 222, 227; St.Clair, 2004: 7-8; Hayta, 2010: 43).

Bireyin iç dünyasını algılamada, öteki ile ilişki kurmasında ne gibi mekanizmaların devrede olduğunu ve bu mekanizmaların hangi zihinsel yapıyı oluşturduğunu anlamada ve anlamlandırmada önemli bir araç olan nesne ilişkileri teorisi, bireylerin yaşamında asırlardır önem arzeden ve önemini hala koruyan din fenomenleriyle olan bağlantısının incelenmesinde katkı sağlamaktadır. Bu kuram,

bireyin gelişimi sırasında meydana gelen ilişkiler ve olaylardan hareketle dini deneyimini, Tanrı ve kutsallık arz eden yapılarla olan ilişkilerinin arka planında ne gibi etkenlerin olduğunu ortaya çıkarmada yardımcı olabilir. Psikanalitik düşünce, dini davranışları ve deneyimleri renklendiren psikolojik güçler hakkında gerçek bir anlayışa sahip olmamızı sağlayabilir. Bu anlayışlar, psikolojik insan yaşamı bağlamında meydana gelen dini deneyimleri en ince ayrıntısına kadar nasıl anlayacağımız konusunda bize yardım edebilir ve inancın dini deneyimlerine ışık tutabilir. Deyim yerindeyse kuramın verilerinden yola çıkarak bireyin din ile kurduğu ilişkinin araştırılmasında bir açıdan, (kısmen de olsa) pusula görevi görebilir.

Tez çalışmasının esas kaynağı olan ve nesne ilişkileri ekolünün kurucusu olarak kabul gören Melanie Klein, kendine özgü üzerinde düşündüğü ve büyük emek verdiği formülasyonunda mevcudiyet olarak adlandırdığı “erken nesne” nin varoluşunu sunmuştur. Son yıllarda, bebeğin doğumundan itibaren nesne ilişkisi kurabileceği hipotezini içeren çalışmalar Klein’in bu temel düşüncesini doğrulayan türde olmuştur (Kristeva, 2015: 78-79). Daha çok ilk altı ay çocuğun yaşamındaki anne ile ilişkisindeki yoğun duygusal bağı vurgulamıştır. Ve bu vurgulayışı sosyal ve bilişsel terimlerle ifade etmiştir (Schultz D ve Shultz S, 2007: 639). Yahudi kökenli olup eşinin ısrarıyla Hristiyanlığa geçen Klein kendisini, inançlı olmayan ve dikkatini dinlere adamayan biri olarak tanımlamıştır. Onun kuramını geliştirme yönünde çeşitli girişimlerde bulunan öğrencileri ve çalışmalarından ilham alan psikanalistler ise onun dikkate almadığı bu konuya parmak basmışlardır (Kristeva, 2015: 31; Clair, 2004: 10).

Klein her ne kadar inançlı olmasa ve dine dikkat kesilmese de nesne ilişkilerine olan vurgusu, fantezi hakkındaki görüşleri ve evrelerden/aşamalardan ziyade gelişimsel konum düşüncesini içeren bu üç perspektifi, bireyin din ile ilişkili konuları açıklamada veya dini tecrübenin alternatif bir anlayışının temelini oluşturmasında önemli katkılar sunmaktadır. Klein’in fantezi anlayışı ve nesne ilişkileri üzerine yaptığı vurgu, Tanrı’nın içsel bir nesne olarak anlaşılmasına ya da Rizzuto’nun (1979) çeşitli bulgularıyla incelediği Tanrı tasavvuru gibi dindar bireyin Tanrı ile ilişkili olduğu konuların ele alınmasına izin vermektedir (Forster ve Carveth, 1999: 200-202). Kısaca bahsetmek gerekirse; Nesne ilişkilerinin dine

yönelik temel uygulamalarından biri, Tanrı imgelerinin oluşumunun incelenmesidir. Benzer şekilde, insanlar arasındaki ilişkilerin ne olduğunu bildiklerimiz, Tanrı'nın ve kutsal olanın, lütuf ve farklı varlık düzeni teolojik sorularının yanı sıra kutsal ilişkilerimizi nasıl şekillendirdiğimiz hakkında bilgi sağlayabilmektedir. Kendiliğe dönüşme süreci ailede başlar. Çocuğun ailesi ile ilişkileri, sadece çocuktaki benlik duygusunu beslemekle kalmaz, çok erken dönemde insan ilişkilerinin kişilerarası dünyasında olduğu kadar Tanrı ile bağ kurmak için de zemin hazırlanmaktadır. Aile ilişkileri Tanrı imajının temelini oluşmasında oldukça etkilidir. Bu etki, Tanrı imgesinin çocuğun kendi ebeveynleri ile bağlantılı olduğu özel bir nesne temsili türünü açığa çıkarmaktadır. Konuyu biraz daha ayrıntılı anlatmak gerekirse; çocuk gençliğe daha sonrasında yetişkinliğe doğru olgunlaştıkça, Tanrı'nın görüntüsü (normal durumda) evrim geçirir ve genellikle ebeveyn imgesinden ayrılır, daha evrensel hale gelir. Çocuk fantezi dışında, bilinçli olarak Tanrı'nın imajını yaratmaz. Bu imaj aksine aile duaları, öyküler, ebeveynlere sorulan soruların cevaplarından oluşan somut deneyimlerden uzaktır. Daha sonra Yavaş yavaş çocuk resmi ve kurumsal dine yönelir ve zorunlu olarak Tanrı imgesini yeniden düşünür ve bunun sonucunda Tanrı imgesi yeniden şekillendirir. Bağlantı kurulduğunda erken dönem din eğitiminin bu durumu etkilediği görülmektedir. Tanrı'nın imajı veya temsili, yaşayan bir kişinin tüm psişik enerjisine ve dinamiğine sahiptir. Nesne ilişkileri kuramı bakış açısıyla dini fenomenleri açıklama girişimi, dine yansıyan, Freud'un, üzerinde yeterince düşünmediği dine yönelik düşüncesini, yetişkinlerin takıntılı/saplantılı ve ritüel uygulamalara yol açan düşüncesinden daha zengin bir model gelişimini öne sürebileceği gibi Freud'un ötesinde olan bir ilerlemeyi de açığa çıkarabilir (St. Clair, 2004: 11-13).

Klein'in psikanaliz camiasına sunduğu değerli teorileri dini yaşam açısından ele alınan konulara temel olacak türdendir. Nitekim, dindar bireyi, dini deneyimlerine bağlı olarak ele aldığımızda içsel yaşantısının, iç dünyasının, iç nesnelerinin birey üzerinde baskın rol oynadığı bilinmektedir. Klein'in sunduğu yapıların ve mekanizmaların, dindar bireyi anlama ve araştırma konusu çerçevesinde ele alındığında ne tür katkılar sağladığı tez çalışmasının önem ifade ettiği noktayı içermektedir. Önceki bölümde ele alınan Klein perspektifli iç dünyanın oluşmasında kurulan temel yapılar, mekanizmalar ve savunma mekanizmaları, bireyin din ile

bağlantılı yaşayışını anlamada ve araştırmada yardımcı olabileceği gibi din ile ilişkisinin kaynağını, referansını, temelini ve bağlantısını belirlemede kolaylık sağlayabilir. Onun sunduğu konum fikri, bireyin yaşadığı dini, din algısını ve Tanrı tasavvurunu açıklama imkanı sunabilir. Bu teori, ilkel düzeyde yaşayan bireyin dış dünyasına ne tür içerikler yansıtacağı veya dini gelişmiş bir düzeyde yaşayan bireyin hangi deneyimler yaşayabileceği hakkında çıkarım yapılmasında veya analiz edilmesinde yol gösterebilir. Tez çalışmasının bu bölümünde, Klein'in oluşturduğu teorilerin bireyin dini yaşamında ne gibi karşılıklarının olabileceği, PS (Paranoid-Schizoid) ve D (Depressive) konumunda olan bireyin dini yaşantısında, din algısında ve Tanrı tasavvurunda hangi semptomların oluşabileceğine dair içerikler saptanmaya çalışılacaktır.

2.2. PARANOİD-ŞİZOID KONUMDA OLAN BİREYİN DİN ALGISI

Paranoid-şizoid konumun yaşamın ilk aylarında ortaya çıktığını gözlemleyen Klein, bu konumdaki içeriklerin kimlik oluşumunda, birey olma yolundaki yolculukta oldukça gerekli mekanizmalar olduğunu belirtmiştir. Bu mekanizmalar kişiliğin bütünlük kazanmasında önemli rolü bulunan temel yapılardır. Kişiliğin bütüncül olmasında payına düşen görevi tamamladıktan sonra bu yapı ve mekanizmaların geri çekilmeleri gerekir çünkü onlar kişiliğin oluşmasında araç niteliğindedir. Aksi takdirde, bireyde sağlıklı bir kişilik oluşumuna zemin hazırlayan yapı ve mekanizmalar yeteri kadar oluşmadığından bölünmüş, sorunlu ve ilkel yapıda olan kişilik oluşumuna sebep olabilmektedir. Kısaca patolojik oluşumlar, bu konumdaki içeriklerin yaşamın ilk yıllarında birey olma yolundaki yolculuğa gereğinden fazla bir şekilde eşlik etmeleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu, bir nevi görev aşımı olarak görülmektedir. Belirtilmelidir ki, kişilik oluşumunda görev süresi fazlasıyla dolduran veya görev aşımına uğrayan bu konumdaki mekanizmaların patolojiye zemin hazırlaması bireyi her alanda kaçınılmaz olarak kuşatacaktır. Şüphesiz bu patolojik oluşum, dini yaşamda da kendisini açığa çıkartacaktır.

Dinin kendini öne sürdüğü biçimde, insanlık üzerindeki amacının dâhilinde kalan her belirtisi sağlıklı bir dini yaşantıyı beraberinde getirmektedir. Fakat dinin insanlığa sunduğu amaca ulaşmayan, öne sürdüğü görevi aşan, başka frekanslara

dallanıp budaklanan her belirtisi de gelişmemiş, sorunlu, ilkel düzeyde olan dini hayatın yaşanmasında baskın bir rol oynamaktadır (Armaner, 1973: 100). Klein'in sunmuş olduğu teoriden hareketle, bireyin dini yaşantısının sağlıklı olup olmamasında, gelişmiş veya gelişmemiş bir düzeyde olmasında; yaşamının erken döneminde atılan tohumların, iç dünyasındaki temel mekanizmaların, iç dünyası ve dış dünyası ile mücadelesinin temel unsurlardan olduğu görülecektir. Bireyin dini yaşantısı, sadece yaşanan iç dünya-dış dünya mücadelesinden ibaret değildir. Diğer bir önemli etken ise yenidoğanın deneyimlediği bir dizi içsel heyecan durumlarında, ebeveynin yenidoğana sunduğu tutum ve bakımlardır. Hüsran, hayal kırıklığı veya mutsuzluğu açığa çıkaran olaylar muhakkak her bireyin hayatında tecrübe ettiği, olağan duygu durumlarıdır. Bu olaylar her ne kadar insanlığın ortak yaşantıları olsa da (özellikle annenin sunduğu bakımdan dolayı) bu yaşantıların her bireyde bıraktığı etki ya da izlenim farklılık arz eder. Bu etki ve izlenimler, psikologların ya da psikanalistlerin bireylerin kişiliğini anlaması ve var olan patolojileri teşhis etmesinde önemli bir araç olmaktadır. Herkeste farklı etkiler gösteren olumsuz içerikli duygu durumları, haz ve memnuniyet duygusu vermediği için birey onlardan kurtulmaya yönelecek, onlarla baş etme yollarını arayacaktır. Her birey için yaşadığı deneyimin baş etme yolları/yöntemleri mevcut olmakla beraber travmanın şiddeti de bireysel farklılıklara yol açmaktadır. Nasıl ki iyiliğe karşı duyulan, şükranla bağlantılı olan, haz ve memnuniyet derecesi her bireyde farklılık arz ediyorsa aynı şekilde, tersi durumlarda farklılık gösterecektir (Klein, 2014: 34). Buradan hareketle Klein'in ısrarla vurguladığı konuyu tekrar vurgulamak gerekmektedir ki O, erken dönemde ebeveynlerin ve dış çevrenin bebeğin kaygısını hafifletmesindeki rolünün bebeğin ileriki yaşamında olumsuzluklarla mücadele etmesinde ve üstesinden gelmesinde belirleyici unsur olduğunu açıklamıştır. Bu belirleyici unsur, bireyin tüm yaşantısında etkili olduğu gibi dini yaşantısında, Tanrı tasavvurunun oluşmasında, dini fenomenlerin algılanmasında da muhakkak kendisini göstermektedir.

2.2.1. Paranoid-Şizoid Konumda Olan Bireyin Tanrı Tasavvuru

Etimolojik olarak ele alındığında, tasavvur kelimesi “bir önceki durum ya da olaya dönme, onu yeniden açığa çıkarma çabası” anlamına gelmektedir. Bir başka

ifadeyle tasavvur, bir şeyi sunma halini ifade eder. Fakat bu sunum, eski durum ya da olayın aynı şekilde tekrarlanması değildir bilakis kendisini sunan şey bu kez farklı bir tekrar, farklı bir geri dönüş ile açığa çıkmak için çabalamaktadır (Kısa, 2013: 64). Yeni bir oluşumun varlığı söz konusudur. Kavramı biraz daha açmak gerekirse, düşüncenin bir çeşidi olarak kabul edilen tasavvur kavramı psişik güçler veya duygusal uyarılarla zihinde önceden oluşan herhangi bir nesnenin, olayın, eylemin ya da bir kavramın istekli olarak yeniden özel bir şekilde şekillenmesi, canlanması, anlam kazanması veya hatırlanmasıdır. Zihinde olayları, olguları ve nesneleri temsil eden, sembolleştiren veya onların yerini alan kavram, imaj veya düşünceye ilişkin bellek izlerini çağrıştırmaktadır (Yıldız, 2007: 7-8). O halde tasavvur, zihinde daha önceden olduğu bilinen objelerin, olay veya kavramların zihinde tekrar canlanmasıdır. Nesne görülme bile, onunla ilgili bilgilerden hareketle, birey o nesneyi tasavvur edebilmektedir (Peker, 2014: 97). Tam da bu noktada Tanrı tasavvurundan söz edilebilmektedir.

Kişilikte Tanrı tasavvurunun oluşumu ve şekillenmesinde, filogenetik ve ontogenetik faktörler etkindir. Bu faktörlerle birlikte en etkili unsurun anne ve anneye yaşanan deneyimlerin başı çekmesi kaçınılmazdır. Bunun sebebi, özellikle yaşamın ilk evrelerinde, annenin bebeğine sunmuş olduğu bakımla birlikte kişilik merkezinin oluşum sürecine aktif olarak katılmasıdır. Oluşan bu durum bir bakıma annenin, bebeğin gelecekte Tanrı da dâhil olmak üzere kuracağı tüm ilişkilerde ona eşlik etmesini ifade etmektedir (Kısa, 2015: 651).

Birey için Tanrı, ilişki kurduğu diğer nesneler ile aynı nitelik arzetmese de bireyin geçmişteki ilişkilerine göre şekillenen bir varlıktır. Onun nesne ile ilişki kurması için, zihinde ilişki kuracağı nesnelerin tasavvurlarını oluşturması gerekmektedir. İlişki kurarken oluşturduğu diğer tüm zihinsel tasavvurlar gibi Tanrı tasavvuru da birey tarafından ilişki sürecinin bir parçası olarak içselleştirilmektedir. Tanrı'nın var olduğuna inanan tüm bireyler Tanrı ile ilişki kurabilmek için onun zihinsel bir tasavvurunu oluşturmak zorundadır (Yıldız, 2007: 19).

Tanrı tasavvurunun oluşmasında pek çok faktörün ve pek çok kuramın devrede olmasıyla birlikte burada sadece nesne ilişkileri kuramı açısından ele alınacaktır. Nesne ilişkileri kuramının önde gelen savunucularına göre Tanrı tasavvuru, bireyin diğer tasavvurlarının ve tecrübelerinin sentezinden oluşmaktadır.

Bireyin ilk çocukluk yıllarına ait tecrübeleri oldukça ön plana çıkmaktadır (Yıldız, 2007: 19). Ebeveynler nasıl ki bireyin diğer insanlarla/nesneler ile ilişkiler kurmasında prototip teşkil ediyorsa Tanrı tasavvurunun oluşmasında da prototip teşkil ettiği ortadadır. Kendisini güvende hissetmediği durumda kaygısını uç noktalarda yaşayan ve iç kaygısını, yıkıcılığını dış dünyaya yansıtan yenidoğanın, bu yıkıcı ve saldırgan durumunu dışa yansıttığı/projection ilk bölümde ele alınmıştı. Bu durum bireyin Tanrı tasavvuruna nakledildiğinde o, kendi yıkıcı ve saldırganlığını dışa yansıtacağından Tanrısını yıkıcı ve saldırgan olarak addedecektir. İç dünyasındaki bu zulmedici nesneler tarafından kuşatılma hissi, kendi Tanrısı tarafından zulme uğradığı yönünde fanteziler üretmesine neden olacaktır. Katı bir bölme mekanizması bu konumdaki bireyin yaşadığı savunma mekanizmalarıdır. Klein bölmeyi, paranoid kaygıyı, şizoid savunma mekanizmasının yönelmesiyle gerçekleştiği önemli bir mekanizma olarak öne sürmüştür. Kaygıyla uğraşan bebek keskin ayrımlarla mücadelededir. Onun bu mücadelesi, tıpkı annesini böldüğü gibi dini yaşamında Tanrı tasavvuruna da yansıyacaktır. Onun Tanrı tasavvuru “iyi Tanrı”-“kötü Tanrı” diye bölünmeye maruz kalacaktır. İyi içerisine alıp/introjection kötü olanı dışa püskürtecektir/projection. Tanrı ona göre kötülükler yükleyen, sürekli ceza veren, kendisini iyiliklerden mahrum eden, daraltan, bunaltan, zulmedici bir nesne olarak tasavvur edilebilir. Bunun sonucunda bu konumdaki bireyde, olumsuz içeriklerden oluşan Tanrı tasavvuru açığa çıkmaktadır.

Oluşan paranoid-şizoid nitelikli Tanrı tasavvurundan hareketle ayrı bir parantez açmak gerekirse, bireyin Tanrı tasavvuru olumsuz içeriklerle dolu olduğundan ölüm içgüdüğü ve türevleriyle başa çıkması onun için oldukça zor olacaktır. Yaşamın başlangıcında en temel kaygısı olan yok olma kaygısı, onun tüm hayatına hâkim ve tüm hayatında etkindir. Freud, insanın bilinçaltında varlığını kuvvetle hissettiren ölüm isteği ve özlemini, ana rahmindeki rahat ve huzurlu hayata dönüşün bir arzusu olarak yorumlar (Karakuş ve ark, 2012: 47). Ölüm kimi için bir stres kaynağı iken, kimi için stresten kurtulma yolu; kimine göre bir yok oluş iken, kimine göre de ölümsüz bir hayatın başlangıcıdır. Bu konumdaki bireyin ölüm ile mücadelesi varoluşsal kaygısını doruklarda yaşadığındandır ki, ona göre ölüm; kurtulma yolu ve ölümsüz hayatın başlangıcından ziyade stres kaynağı olarak görülen, kişiliğin sona ermesine neden olan, yaşamı ve ilişkileri kesen, bozan, sona

erdiren bir düşman anlamına gelmektedir (Çınar, 2016: 320). Hayat mücadelesinde insanın düşmanı kendi dışında değil, kendi içindedir ve her an yanında, beraberinde taşımaktadır (Karakuş ve ark, 2012: 47). Onun içinde varolan Tanrısı, fantezilerinde ona sürekli tehlikeler saçmakta, onu yok etmek için her türlü musibeti üzerine salmaktadır. Tanrı tasavvuru, trajik olayları değerlendirmede kişinin olumlu ve iyimser olmasına yardım ettiğinden oldukça önemli bir etkidir (Yıldız, 2013: 2). Bu konumdaki bireyin Tanrı tasavvuru bir dizi olumsuz içerikten oluştuğu için kaygısının yatışmasındaki etkisi de olumsuz bir yapıda olabilir.

Paranoid-şizoid konumda olan bireyin, din anlayışı ilkel bir benliği sunmasından hareketle, gelişmemiş/ilkel bir Tanrı tasavvurunun oluştuğu/oluşmuş bulunduğu düşünülmektedir. Çünkü o, bütüncül nitelikte olan zihinsel yapıya sahip değildir. Bu yüzden zihinsel üretim olan tasavvur mekanizması bütüncül/holistic yönde olmayacaktır. Kendisini her şeye gücü yeten/omnipotence, her şeye kâdir olarak gören yenidoğan bu narsistik algılamayı ilkel olan egosuna borçludur. Onun tüm hâkimiyeti kendisinde görmesi; yemek istediğinde çılgılığı, istemediğinde ise reddi ile devrededir. Bu konumda olan yenidoğan, günümüzde kendisini peygamber ilan eden, vahiy aldığını söyleyen, kendisini Tanrı olarak kabullendirme girişiminde bulunan bireylerin oluşmasında temel bir yapı sunar denilebilir. Paranoid konumda olduğundan birey, narsistliğini bu yönde ifade edebilir. Tabiatüstü güçlere sahip olduğunu düşünerek, Tanrı veya Mesih olarak, Peygamber olarak addetmesinde önem taşıdığı düşünülmektedir. Fantezi içerikleri narsistik gölgenin altında kalacaktır bu da onları muhtemelen uç düzeydeki tasavvur oluşumuna itecektir. Örnek olarak, kendilerinin vahiy aldıklarını, kendilerine inanılması gerektiğini, hatta bu konumun sunduğu özellikleri taşıyan bireyler hakkında yapılan araştırmalarda Tanrı'ların en güçlüsü olduğunu iddia eden vakalar da mevcuttur (Armaner, 1973: 127). Görülmektedir ki bu konumdaki bireyler fantezilerini gerçeklikten ayıramamaktadır. Bu da onları bu tür semptomların, halüsinasyonların görülmesine itmektedir. Bu konumdakiler her şeye gücü yeten/omnipotence türde fantezileri ile özdeşleşmektedir ve patolojileri, sağlıklı olmayan Tanrı tasavvurları ve dini fenomenlerdeki algısı tam da bu noktada başlamaktadır.

2.2.2. Paranoid-Şizoid Konumda Olan Bireyin Dini Fenomenlere Yönelik Algısı

Çalışmamızın teorik kısmında, Klein'in çocukların güçlü bir duygusal bağlanmayla algıladıkları bakım vereni (bakıcıyı) , görüntüsü ve değerleriyle birlikte içselleştirdiğini içeren süreçler belirtilmiştir. Konunun bütüncül olarak anlatılması önemli olduğundan, dini fenomenler ile ilgili boyutunu aktarmadan önce, bahsedilen süreci tekrar vurgulamak gerekmektedir. Bebeğin, kendi geçmişindeki bakım veren (bakıcı) kişiye, çevreyi algılamasına ve ebeveynlerinin tepkisine, müdahalesine karşılık oluşan egosu nesne temsilleri vasıtasıyla içselleştirilmektedir. Onun bu konumdayken, kendi düşünceleri ve istekleriyle annesinin düşüncesini, arzu ve isteklerini ayırt etmesi oldukça zordur. Ebeveynlerin tutarsız davranışlarını ve müdahalelerini, mesajlarını içeren ilk dönem deneyimleri, çocuğun güvensiz bir ego geliştirmesine neden olmaktadır. Kişi, nesne temsillerini tam olarak birleştirememekte, bunun yerine nesneleri ya hepsi iyi ya da hepsi kötü şeklinde ayırdığı bölme/yarma savunma mekanizmasını kullanmaktadır. Karmaşık olan duygusal dinamiklerin “kötü” ve “iyiye” doğru bilinçdışı içerikli iç bölünmesi, özne ile nesne ilişkileri arasındaki dış ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Hem normal gelişim süreci hem de sorunlu nesne ilişkileri için hayati öneme sahip olan bu savunma mekanizması eğer yetişkinliğe kadarki sürede etkin şekilde kullanılan bir mekanizma olmayı sürdürürse, bu kişi yetişkinlikte doğruların ve yanlışların kesin çizgilerle ayrıştığı, siyah-beyaz düşünme eğiliminde olan, kesinlik ve mükemmellik ihtiyacında olan, dolayısıyla kendisini oluşturduğu/oluşturulan kurallara katı surette uymak zorunda hisseden, fikirlerinin ve davranışlarının esnemediği bir kişilik tipi sergileyebilir (Eryılmaz ve Tosun, 2013: 125; Stromberg, 2018: 160-161). Paranoid-şizoid konumun işleyişi, içsel fantezi ile dışsal gerçeklik arasındaki ayrımı yapamayacağından dolayı literalleştirilme eğilimi oldukça yoğun olarak gözlemlenir. Bu nedenledir ki, bu düzeyde gözlemlenen din, Freud'un çalışmalarında konu edildiği fundamentalizm/fundamentalism/köktendincilik biçimini almaktadır

(Forster ve Carveth, 1999: 202). Freud'un köktencilik¹¹ yaklaşımı ve onun üzerinde durduğu nokta; kendi biliminin dışsallığı üzerinde, akıl almaz ve dogmatik olduğunu düşündüğü inançlara dayalıdır. Freud'un dinsel yanılsama eleştirisi: “Din, insanlığın evrensel saplantılı nevrozudur; çocukların takıntılı nevrozları gibi, Oedipus kompleksinden, baba ile olan ilişkiden ortaya çıkmıştır” şeklinde olmuştur. Freud'un genel olarak din hakkında söylediği şey, daha çok, her şeyden önce, tartışılan argüman olan özel bir köktencilik durumunda uygulanacaktır (Parker, 2010: 17, 22).

Paranoid-şizoid konumdaki bireyin sahip olduğu kesin çizgilerle ayrılan mutlakçı bir zihniyet yapısı, fundamentalizmi psikolojik olarak ele aldığımızda, en temel yapıyı oluşturmaktadır. Bu şekilde ya hep ya hiç tarzı ya da “siyah-beyaz” düşünce yapısıyla onlar kendilerini de, dünyayı da bölmektedir. Bu durum bir nevi paranoid-şizoid konumdaki ilkel kaygılara karşı koruyucu bir işlevi olan bölme mekanizmasının etkin olmasındandır. Bunun sonucunda karşılarında karşıt düşüncede olanları ya da karşılarında yer aldıklarını düşündükleri “ötekileri”; “şeytan” olarak değerlendirme eğilimi gösterebilirler ve dış dünyada düşmanlar belirleyebilirler. Bu belirleme sonucunda onlarla sonuna kadar savaşmalarını içeren bir dizi fanteziler üretmektedirler. Buradaki algılama da idealleştirmede olduğu gibi rasyonellikten, gerçek bir dünyadan tamamen koparılmış durumdadır. Kesin ve keskin çizgileri oluşmaktadır. Dolayısıyla onlar dünyanın iyiler ve kötüler ayrımından oluştuğuna sarsılmaz bir şekilde inanmaktadırlar. Çünkü ilkel olan, gelişmemiş iç dünyaları, egolarının belirsizliğe karşı tahammül gösteremediğinden dolayı onlar kesin ve belirli olan olguları aramaya yönelmektedir. Dışarıdan gelecek kötülüğe karşı kendi gruplarını koruyabilmekle aşırı derecede meşgul olduklarından ki, yoğun bir şekilde kendi kimliklerinde istemedikleri parçalarını dışarıya yansıtırlar/projection. Kendinden olmayanı ayıklamakla ve temiz kalmakla olması gerekenden daha fazla meşgul olduklarından ki, bu özelliklere sahip olan

¹¹ Oxford İngilizce sözlüğünde köktendincilik, bazı inançlara sıkı sıkıya bağlı kalmayı anlatır. Hristiyanlığın temelini oluşturur. İkinci tanımında, diğer dinlerde köktendincilik, düşünce ve geleneklerdeki modern gelişmelere hiçbir taviz verilmeden, eski ve temel doktrinlere sıkı sıkıya bağlılığı ifade etmektedir (Parker, 2010: 24). Psikoloji ve psikanaliz içinde fundamentalizmin tanımı daha da geniş bi- çimde yapılmaktadır. Bu tanım yalnızca din temelli grup yapılanması ve ideolojik yanlılıkları değil, bir gruba katı bir şekilde bağımlı olma ile tanımlanabilecek aidiyet biçimlerini kapsar. Çünkü fundamentalizmlerin hepsi din temelli değildir (Beyazyüz ve diğerleri, 2007: 368).

paranoid-şizoid konumdaki dindarlar, grup içinde kurban vermek, saldırgan eylemler yapmak gibi normdan farklı ritüeller ortaya çıkarabilme potansiyeli taşıyabilirler.

Fundamentalistin dünyayı mutlak ve katı bir şekilde “siyah-beyaz” olarak algılamasının paranoid-şizoid konumdaki göstergelerin ortaya çıkmasındaki nedenlerinden en önemlisi, psikolojik gelişim sürecinde bireyin kendiliğini “öteki”den ayıramaması ve bireysel sınırını belirleyememiş olmasıdır. Bu konumdaki yenidoğan, anne ve memesini kendisinden ayrı birey olarak görmez. O, sağlam bir benlik geliştirirken, kendi benliklerini anneyle bir bütün olarak algılar ve çevredeki her şeyi kontrol edebildiğine dair tümgüçlülük algılamasının ve fantezi dünyasının içine girer. Bu narsistik algılama, bebekliğin acizliğinden gelen ilkel kaygılarla baş edilebilmesini sağlar. Bu sürecin olumlu tamamlanması için annenin sunduğu iletişim oldukça önemlidir. Annesinin bu tümgüçlü algıyı travmatik bir iz bırakacak şekilde keskin müdahaleler ile yok etmemesi gerekmektedir. Klein’in düşüncesinde sevgi ile karşılık vermesi ve bebeğe sadece dozunda ve ufak yoksunluklar yaşatması gerekir ki yenidoğan kendiliğini algılayabilsin. Annesinin iyi bir bakım vermesi ve sevgisini sunması bebeğe zarar gelmesini engellemesi, onun hayatta kalması için asgari koşulları oluşturmakla birlikte bebeğin psikolojik bütünlüğü için de oldukça önemlidir. Aynı zamanda, bebeğin, doğal olarak ortaya çıkan, bir takım küçük hayal kırıklıkları ve yoksunlukları da yaşaması bu tümgüçlü olan algılamasının yumuşak bir şekilde gerçeğe dönmesine hizmet eder ve anneden sağlıklı bir şekilde ayrılmasını sağlar. Klein, aşırıya kaçmayan bir engellemenin aynı zamanda bebeğin dış dünyaya uyarlanmasını ve gerçeklik duygusunun gelişmesini sağlamada itici bir kuvvet, güç oluşturduğunu ve kendi kaygısıyla başa çıkabildiği duygusunu verdiğini ifade etmiştir. Ters durumlar, yani annenin bebeğin tümgüçlülüğünü travmatik bir şekilde yok ettiği ve kendisinden ayrılmasına izin vermeyen şekilde ya fazla yakın ya da fazla uzak davrandığında, bir başka deyişle, sunulan bakım dozunun fazla veya az gelmesi neticesinde, bebek ayrılma-bireyleşme sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlayamayarak annenin kimliğine karışmış bir benlikle yaşamına devam etmektedir. Bebeğe hiçbir çatışmanın olmaması bebeğin kişilik gelişiminden alıkoyar, onu benliğini güçlendirecek kaynaktan yoksun bırakır. Ve kendisine ait duygusal bir alan üretemeyip bebek öznelleşemez. Bunun sonucunda kendini var etmek için hep başkasına bağımlı olduğu bir varoluş halinde

kalır. Kendi varlığını ya hep bir ötekine “göre” ya da ötekine “rağmen” kurar. Ötekileri, kendi başlarına farklı bireyler olarak görmek yerine, ya kendini mutlu eden bağımlı tarzda ilişkileri olduğu “iyiler” ya da kendini mutluluktan mahrum eden düşmanlar ya da “kötüler” olarak görür. Ötekilerle ya sevgi ya nefret ilişkisi geliştirmektedir. Keskin uçlarda yaşayan bireyler, annenin duruma yeteri kadar müdahil olmaması ve sunulmayan sevgi neticesinde yatıştırılmayan yenidoğan, elbette sosyal ve bireysel yaşantısında uçlarda yaşadığı gibi (aynı zamanda kendi başlarına kaldıklarında varoluş kaygısı ve izolasyon, yabancılaşma duygusu yaşarlar) dini yaşantısını da uçlarda yaşayacaktır. Fundamentalist gruplar içerisinde bu durumu yaşayan bireyler bir araya gelerek temel varoluş kaygılarını gidermektedir. Birey olarak varolamayanlar grup içinde bireyselliklerini yitirerek dünyayla daha iyi baş eder hale gelirler. Bu gruplar onlar için bir açıdan, annenin sunamadığı eksikliği tamamlama hizmeti görmektedir. Oluşan durumu dini yaşama yansıttığımızda, bu bireyler oluşan bağımlılık ve bir başkasıyla bütünleşme ihtiyaçlarını fundamental düzeyde lider ile ya da dini gruplarda, cemaatlerde birleşerek giderirler. Bunun karşılığında gruptan onay ve kabul görürler. Bir nevi paranoid-şizoid konumdaki kaygı ve mücadelesini yaşamının ilerleyen zamanlarında yer verdiği dini yaşantısında kendi eksikliğini giderme amaçlı savunma mekanizmaları kullanmaktadırlar. Savunma mekanizması olarak da yansıtma, yansıtımlı özdeşim ve özdeşleşmeyi kullanarak bu eksikliğin üstesinden gelmeye çalıştıkları düşünülmektedir. İdeolojinin kesinliği ve mutlaklığı; grubun kendisi ile dış dünya arasına bazen fiziksel bazen de psikolojik sınırlar kurması ve bireyin kendini var edebildiği bağımlı tarzda ilişkinin grup için bir norm olması, onların hayatın içindeki doğal belirsizlikten duydukları temel varoluş kaygısını yok edecektir. Aynı zamanda bu bireyler bebeklik dönemindeki paranoid-şizoid konumun hâkim olduğu tümgüçlülüğü yeniden, tekrar tekrar yaşamaktadır (Yaparel, 2007: 140, Klein, 2014: 29; Beyazyüz ve diğerleri, 2007: 369-372). Ta ki ilkel dindarlıktan/paranoid-şizoid konumdaki dindarlıktan sıyrılıp olgun dindarlığa/depresif konumdaki dindarlık düzeyine erişene kadar. Paranoid-şizoid konumun en ucunda, zirvesinde olan birey, dini bu derecede ideolojik bir şekilde yaşayabilmekte ve bu tür gruplarda kendisini bulabilmektedir.

Paranoid-şizoid konumda bölme mekanizmasının getirmiş olduğu ben-öteki ayrımı din-din dışı olan bir ayrım etrafında da çerçevelenmektedir. Dindarlık algısının ilk tezahürü, dinsel alan ile dünyasal alan diye iki alanın varlığının kabulünde ortaya çıkmaktadır. Hayat dini ve dünyevi olmak üzere iki alana bölündüğünde algı problemi ile karşı karşıya kalmanın başka versiyonunu görmek kaçınılmaz olmaktadır. Bu yaklaşım, din ve din dışı olmak üzere iki alanı katı bir şekilde ayırarak, dünyadan ve maddi olandan uzaklaşmayı dindarlığın ölçüsü olarak ortaya koymayı ifade etmektedir. Oysa din ve dışı diye nitelenen maddi dünya ve bu dünyayla kurulan fizyolojik ilişkiler dinkarşıtı bir alan ve dinkarşıtı ilişkiler olarak ele alınamaz. Maddi ve fizyolojik boyutun kötü sayılarak din karşıtı ilan edilmesi tamamen fantezi içerikli bir durumdur. Halbuki maddi ve fizyolojik boyut ne din dışı ne de din karşıtıdır (Sönmez, 2017: 280). Bireyler fantezilerini gerçeklikten ayıramadığından durumu bu bakış açısıyla görmektedirler.

Paranoid-şizoid konumda hâkim olan literalleştirme eğilimi, bireyin “kutsal metin” anlayışını da etkileyecektir. O, gelişmemiş bir yapıda olan ilkel egosu nedeniyle kutsal metinlerin sunduğu manayı literal olarak anlayacaktır. Kutsal metinlerin kelime/sözlük anlamının dikkate alınması gerektiğini kuvvetle vurgulayacaktır. Bu konudaki literal anlamdan kasıt; tek anlamlılıktır, tek tek lafızların ele alınması, özneliğin değil nesneliğin ve metnin zahir yapısının dikkate alınmasıdır. Dolayısıyla literal okuma deyimi, geleneksel okuma deyiminin eş anlamlısı olarak karşımıza çıkar. Bu durumda literal okumaya göre, kutsal metin değişime uyum sağlamak amacıyla okunmaz. Onlara göre çağı kutsal metne değil de, kutsal metni çağa uydurma amacı ön plandadır. Örnek olarak; Kur'an'da hırsızlığa verilen el kesme cezası açık/lâfzî ayet buluna bir meseledir ve bu cezanın örfî bir uygulama olarak görülmesi; zaman ve mekâna göre farklılık arz eden örfî cezalarla değiştirilmesi mümkün değildir. Onlara göre, el kesme cezası hapis cezası olarak yorumlanamaz bilakis düpedüz beyan edildiği üzere anlaşılması gerekmektedir. Kutsal metnin ne demek istediğine değil de, lâfzen ne dediğine bakılması onlar için ön plandadır. Bu durum Paranoid-şizoid konumun ortaya çıkardığı semptomlara bağlı kalarak açıklamaya çalışıldığında, onların kutsal metni anlamına ve hakikatine bakmaksızın metni yazıldığı gibi anlamaya çalışıp verdiği mesaja odaklanmamalarının mutlakçı zihniyet yapısına sahip olmalarından kaynaklandığı

görülmektedir. Ben ve öteki ayrımı bu konuda da devrededir. Onlar karşıt görüşteki kutsal metin algısını tamamen reddetmesiyle; kendi anlayışı dışındaki kutsal metin algısının esas anlamını taşımadığını, metnin zahir yapısına uygun olmadığını kişisel algı ve amaçlara göre değiştirildiğini bunun da keyfî uygulamalara yol açtığını öne sürebilirler. Ve hatta kendisinden olmayan bu anlayışın, kutsal metin ile alakası olmadığı yönünde değerlendirme yapabilirler (Eyüpoğlu ve Yıldız, 2016: 172-173). Paranoid-şizoid konumda sembolik düşünce süreci yaşanmadığı için bireyde sembolik anlama potansiyeli yoktur, bu nedenle dini metinleri algılamak için gerekli olan temel bağlantıları kuramaz. O, metni düpedüz yazıldığı üzere hayatına yansıtmaktadır ve yansıttığı gibi de özdeşleşmektedir. Aslında bu konumdaki bireyin “peygamber tasavvuru” da benzer bir şekildedir. Özellikle kutsal metinlerin kıssalarında peygamberlerden bahsedilmesi, peygamberin söylemleri bireyin peygamber tasavvurunun oluşmasında temel kaynaklardır. Bu konumda birey sembolik düşünemediğinden kıssaları ve söylemleri esas anlamından kopararak ele alıp sadece lafızlara odaklanacağından peygamber tasavvuru da sıkıntılı olacaktır. Bu durumda o, peygamberi olağanüstü bir insan olarak tasavvur etmeye yönelecektir. Bu tasavvur peygamberin rol model özelliğini perdeleyecek, onun hayattan tecrit edilmesine neden olacaktır. Yani dini uygulamak için peygamberi örnek alan bireyin, beşeri hayatı itibarıyla neredeyse ilahlaştırdığı peygamber tasavvuru mevcut ihtiyaçlarına cevap veremeyecek ve hayatına yansıtması mümkün olamayacaktır (Bağcı, 2004: 103).

Paranoid-şizoid konumdaki birey, kutsal metni gerektiği gibi anlayamaması, Tanrı tasavvurunun kâmil bir düzeyde olmaması ve dini yaşantısında pusula vazifesi gören peygamber tasavvurunun yaşanacak düzeyde görülmemesi gibi sebeplerden dolayı kendisini “batıl inançların” içerisinde bulabilmektedir. Dini, daha ilkel düzeyde yaşama şeklini ifade eden batıl inançlar, daha çok içsel fantezileri yansıtarak ve yansıtımlı özdeşim mekanizmasını kullanarak kendisini ifade edecektir. Batıl inançların oluşmasında temel niteliği; bireylerin yaşamın var oluş nedeninin niçin bu biçimiyle var olduğuna ilişkin nesiller boyu süregelen merak dürtüsü, her an iç içe oldukları tehlikelerle dolu yaşamında meydana gelen talihsizlikleri yenme isteği, hastalıklara karşı çaresizlikler, tedavi ihtiyacının görülmesi ve yaşam boyu karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek durumlar oluşturmaktadır (Özgüven, 2013: 111).

Bâtıl inançlar tamamen din olmayan ancak bütünüyle dinin dışında da kalmayan inançları kapsamaktadır. Esasen onlar, dinin bireylere göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimlerini ifade etmektedir (Kandemir, 2015: 2). Batıl inançlar sadece içsel faktörlerden ortaya çıkmaz, atalar ve kültürel ortamlar gibi dışsal faktörlerden de kaynaklanır. Fakat konumuz gereği içsel dünya baz alınarak bu konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Paranoid-şizoid konum açısından bakıldığında, bu bireyler kendi iç dünyalarını dış dünyaya yansıtmaktadırlar. Daha net açıklamak gerekirse, birey tıpkı yaşamının ilk dönemlerinde yaptığı gibi, sahip olduğu fantezi içerikli kötü nesnesini dışa yansıtır ve ona göre savunmalar geliştirir. Örneğin; insanoğlu Ay ve Güneş tutulmasının nedenini bulmaya çalışırken, bunların kötü ruhların savaşı, mücadele etmesi sonucunda savaşı kaybetmesini, karanlıklar dünyasına sürüklenmesini içeren bir dizi fantezi üretmişlerdir. Bu duruma çare olarak da, Ay ve Güneş tutulduğu zaman kötü ruhların elinden kurtarılması için bağırıp-çağırarak ve davul çalmak gerektiği düşünülmüşlerdir (Kandemir, 2015: 2). Burada bireyin kendi yıkıcılığını, kendisinden olmayan şekilde ayırıp, kötü nesnesini doğa olayına aktardığı düşünülmektedir. Birey tıpkı yaşamının ilk evresinde kaygısına karşı oluşan yıkıcı ve saldırgan içerikli fanteziler ile savaştığı gibi savaşır. Ve bunu yansıtmak mekanizmasını kullanarak ifade etmektedir. Kötü ruhlardan kurtulma fantezisini bağırıp-çağırarak, davul çalarak başvurduğu yansıtma özdeşim mekanizması ile kontrol altına aldığı ve nesneye hükmettiği görülmektedir. Kontrol altına alma konusuna girmişken, ilkel insanlar olayları kontrol edemedikleri ve gerçek sebepleri bilemedikleri zaman, doğadaki cansız nesnelere gizem ve güç atfederek büyü, sihir vb. bâtıl inançlara eğilim gösterdiklerinden bahsetmek gerekmektedir. Kendi büyü gücünün sınırlarını öğrendiği zaman kötü ruhlara, daha yüksek makamdaki ataların ve Tanrıların ruhuna, umut ve kaygı dolu bir hisle yakarak, meydan okuyarak seslenmektedir (Eroğlu ve Kılıç, 2005: 751).

İlkel yapıdaki insan günlük hayatta kullandığı eşyalara çeşitli güçler atfetmektedir. Eşyalara ancak böyle bir güç atfetmesi halinde kendi isteği doğrultusunda kullanabileceğini düşünmüştür (Köse ve Ayten, 2009: 54). Büyünün en temel özelliği, kutsalla ilişkisinin bulunmaması, ahlakî olarak bir amaç taşımaması ve dindışı dualar, hareketlerle ruha etkiye bulunmaktır. Büyücü olan ve büyüye başvuranların amaçları genel itibariyle; başkalarını etki altına almak, yenmek

ve yok etmek suretiyle rakipsiz kalmak, başkalarının hayatını zorlaştırma, onları öldürme gibi insan hayatını kontrol etmeye veya yok etmeye dayalı sergilenen güç gösterileri olmuştur. Yapılan araştırmalar ve tarih içerisindeki izlenim, büyücülerin, başkalarının hayatını ya da varlığını hiçe sayan, şahsi çıkar ve güç peşinde koşan bencil yapıda kişilikler olduklarını ortaya koymuştur (Karadaş, 2004: 116, 121). Narsistik güçlerin kendilerine hâkim olmasıyla birey, Tanrı özelliklerini hayatında deneyimlemeye çalışmaktadır. Adeta narsistik yapılar kendisini kullanmaktadır, ve onlar bu eğilimlerin esiri olmuşlardır. Bu durum, onları büyü yapmaya itmiştir. Bu konumdaki birey için kötü nesneye ancak böyle bir cevap verilmesi gerekir. Güvendiği nesnesi olmadığından ve yeteri kadar iyi nesne biriktirememesinden olsa gerek, nesneye hâkim olacağına ve egemenliğinde tutacağına inanarak kaygısını hafifletir. Büyüler, bu konuda bireyin tatmin olmasında araç niteliğindedirler.

Büyü yapan veya yaptıran insan kendisini görünen ve görünmeyen düşmanlarına karşı korumak amaçlı da büyüye başvurabilmektedirler. İnsanlar korkuya kapıldıklarında inanacakları ya da dayanacakları bir güç arayışı içerisine girmektedir. Özellikle, şansa bağlı, güvencesi olmayan işlerde çalışan kişiler pek çok boş inanca sahip olmaktadır (Karadaş, 2004: 117). Birey kendini koruma içgüdüsünün devrede olmasıyla yıkıcı ve saldırgan duygularını güvensiz bulunduğu çevreye yansıtmaktadır. Birey için nesnesi değil, kendisi tehlikededir. Bunu da bahsedildiği üzere büyü aracılığıyla tolere etmeye çalışırlar. Aslında bebeklik dönemindeki gibi, savunma mekanizmaları aynı olup sadece fantezi içerikleri farklı versiyonda belirmiştir. Temelde aynı tip fanteziler ile kendilerini korumak için mücadele verirler. İç dünyasında yaşadığı, zulmedici nesneler tarafından yiyip bitirileceği korkusunu bu tür ilkel düşüncelere, inançlara sahip olarak bu kötücül ruhlara yansıtmaktadır.

Büyüye başvurmaya iten sebepler arasında insanoğlunun bilme merakının etkin olması da vardır. Bilme merakının etkin olma durumu Klein'in ele aldığı şekliyle epistomifilik içgüdünün mevcut olmasındandır. Bilme arzusunu içerdiğinden, bazı kaynaklar büyüü metot, amaç ve yöntem farklılığı bulunmasına rağmen bilimin gelişmesine yardım eden faktörlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Simyanın kimyayı, astrolojinin ise astronomiyi hazırladığı ve insanın tabiata hükmetme arzusunu tetiklemede ve bugünkü teknolojinin ilerlemesinde rolünün

büyük olduğu öne sürülmüştür (Karadaş, 2004: 11). Omnipotence/her şeye gücü yetme/kadiri mutlak duygusunu epistomifilik içgüdüsüne yönlendirmesini, büyü aracılığı ile yaptığı düşünülmektedir. Kendisinde mündemiç olan bilme arzusunu, bu konumda, kendi çıkarlarına hizmet etmesi için kullanmaktadır. Eğer ki çıkarlarına hizmet etmezse bu durumu büyü ile kontrol altına almasıyla bir nevi kötülüğe alet etmektedir.

Batıl inanç eğilimine sahip olan insanlar, birtakım doğa üstü (cin, şeytan vb) varlıkların davranışlarımıza ve çevremizdeki olaylara etki edebileceği inancını bilinç altlarında taşımaktadırlar (Arslan, 2004: 12).

Tarihin çok eski dönemlerinden itibaren cin ve kötü ruh kavramı, sürekli olarak insanları meşgul etmiş ve görülmeyen bir varlık olduğu için de hayalî hikâyelerle büsbütün cazibesini sürdürmüştür. Özellikle görünmeyen varlıklar, hayvan ve insan ruhları, hortlaklar, hayaletler ve cinlerle ilgili inançlar çokça bulunmaktadır. Eski uygarlıklarda, kavimlerde yaşayan insanlar tarafından cin kavramı oldukça canlıdır ve inançlarına göre cinler değişik sınıflara ayrılmaktadır. Bunlardan bir kısmı, insanlara tuzaklar kurup onları takip eden, dağlarda, denizlerde ve özellikle de mezarlıklarda yaşayan kötü ruhlardan oluşmaktadır. Her şeyden önce küçük çocukları bu tür cinlerin kötülüğünden korumak için, boyunlarına afsunlu tabletlerden muskalar asılarak önlemler almaya çalışılmaktadır. Cinler, genellikle yabanî hayvan, yılan, timsah ve kertenkele gibi sürüngenler şeklinde kabul edilir ve cinlerin delilik, sâra gibi hastalıklara sebep olduklarına, büyücülerin ise cinleri kullanarak insanlara zarar verebileceklerine inanılmaktadır. Cinler, insanları tâciz eden, onların akıllarına ve bedenlerine zarar veren ve insanları kötülüğe iten varlıklar olarak kabul edilmişlerdir. Dini önderler, cinlerin kötü etkilerinden korunmak için muskalar, tılsımlar, afsunlar, tütsü, okuma ve üfleme gibi yöntemler ile önlem almaktadır (Kandemir, 2015: 6) Burada tekrardan karşımıza çıkmaktadır ki kötü nesneleri fantezi dünyası ile dış dünyaya yansıtmak, yansıtımlı özdeşim mekanizmasıyla da bu kötücül güçlere meydan okumak, tarihin derinliklerinde yaşandığı gibi olmasa da günümüzde benzer bir şekilde bu deneyimler yaşanmaktadır. Bu da demek oluyor ki, insan yavrusu iç dünyasındaki kötü içeriklerle savaşmakta, yaşamının erken döneminin izlerini ve mücadelesini

paranoid-şizoid konumdaysa hala devam ettirmektedir. Yıkıcı olan bilinçdışı fantezi ögeleri kendisini böyle açığa çıkarmaktadır.

Bilinçdışındaki kötücül içeriklerin bahsedilen türde prototipler ile batıl inançlara sızdığı görülmektedir. İstemediği kötü bir durumla karşılaşınca iç dünyasında yeteri kadar iyi nesne biriktiremediğindendir ki kaygı yüklü dünyasını hafifletmek için kaygısını batıl yönde olan uygulamalara yansıtmakta ve mevcut inançlardan, din düzeninden, Tanrı'sından uzaklaşmaktadır. Tanrı'sı ile arasına mesafe koymakta onunla yatıştırması gereken kaygısını onun yerine koyduğu nesnelerle yatıştırmaya çalışmaktadır. Klein'in iyi nesnelerin çokluğunun sağlıklı nesne ilişkileri kurulmasında önem arz ettiği yönündeki görüşlerinin sağlıklı bir dini yaşantı için de ne kadar önem ifade ettiğini ortaya çıkan olgular ve yapılar göstermektedir.

Paranoid-şizoid konumdaki dindar bireyin dini fenomenleri uç noktalarda yaşaması, hayatın renklerinden olan “sanat, resim, heykeltçilik, müzik” anlayışının da, siyah-beyaz gibi keskin çizgiler ile ayrılmış halde olmasına yol açacaktır.

Sanat, bir yönüyle dini hakikatlerin estetik olarak ifade edilmesi anlamına gelmektedir. İnanan birey inancını, hayata bakışını, olayları yorumlamasını sanatla ifadelendirebilir. Çünkü ilahî öğretilerde doğruların ve güzelliklerin kişisel olarak benimsenip yaşanması yeterli görülmeyp. onların başkalarına da sunulması gerekir. Bundan dolayı gerçek sanat ve güzellik unsurlarını, bozulmamış ilahî dinden ayırmak mümkün olamayacağı gibi, din de sanatsız ve güzelliksiz düşünülemede, din ile sanat ayrılmaz bir yapıyı teşkil etmektedir (Pişgin, 2015: 47). Nitekim Tanrı'nın sanatı, var ettikleri, yarattıkları ancak sanatsal bakış açısına sahip olan bireyler tarafından idrak edilecektir.

Genel itibariyle Paranoid-şizoid konumdaki bireylerin sanata bakışı oldukça sınırlıdır. Onlar sanatı, dini uygulama ve ibadetleri engelleyen bir araç olarak görülmesinden sanat icra edenlerin en kötü şekilde cezalandırılacağı yönündeki katı tutuma kadar gitmişlerdir.

Tek tanrılı dinlerin puta tapınma ve put yapımını kesin olarak yasakladığı açıktır. Resim ve heykel konusunu ele alırken, tapmak için yapılan put ile tapma söz konusu olmaksızın, sadece sanat amacı ile yapılan heykeli birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bu ayrımı doğru bir şekilde yapamayınca olayın mahiyeti, anlamı,

nedeni niçini, özü ve hakikati bilinmemektedir. Mahiyetini bilemeyince de bu konumdaki birey, sanatın direkt olarak yasak olduğunu savunup yasak olmadığı yönündeki inancı yok sayacaktır. Bu konudaki keskin düşünceleri, onların dinin sunduğu içeriklerin dışında kalmasına sebep olacaktır. Örnek olarak, bu konuda Muhammed peygamberin “Allah katında, kıyamet günü, azabı en şiddetli olanlar musavvirlerdir” hadisi mevcuttur. Burada teologlar musavvirden kastın “put yapıcılığı” olduğunu, “heykeltıraş” olmadığını vurgulamışlardır (Yaşaroğlu, 2016: 85-86). Sürekli mucize gösteren, savaşı, kesen, biçen bir peygamber tasavvuruna sahip paranoid-şizoid konumdaki dindar bireyin, mevcut resim yasağının tamamen tapınma ile alakalı olduğunu ve geçici bir durumdan ibaret olduğunu anlaması zor görünmektedir. Meseleye bir diğer açıdan bakıldığında, birey bu hadisi literal olarak okuduğundan direk olarak resim ve heykeltıraşlığın yasak olduğunu beyan edecek, karşıt görüşleri men edecek ve bu hadisi karşıt görüşten olanlara dayanak olarak sunacaktır. Birey literal düşünceyi hayatının her alanına taşıdığından, bu yıkıcı düşünce tarzı sanat anlayışında da etkindir. Kültürümüzde resimlerin bulunduğu mekandan meleğin uzaklaştığına dair batıl bir inanç vardır. Bu durumu teologlar, Tanrı’nın resim bulunan evde dahi her zaman gözettiğini, insanoğluyla her zaman iletişimde olduğunu göz ardı etme durumuna kadar gittiğini belirtmişlerdir. Meleğin resim bulduğu için o eve girmemesi teologlarca eleştirilmiştir (Şekerci, 1974: 30). Kutsal metinlerde resim ve heykelciliğin yasaklanmamasına rağmen birey ısrarla iyi-kötü ayrımını korumaktadır. Kendi dinine zarar verdiği düşüncesi ile doğru bulmadığı bilgilere de şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu durum müzik anlayışlarında da görülmektedir.

Müzik, genelde teologlar tarafından dinlenilmesi uygun olarak görülmesine ve teoloji fakültelerde dini mûsiki dersleri verilmesine -özellikle cinselliği dışa vurucu ve dinin söylemine aykırı örnekler dışında- rağmen bu konumdaki bireylere göre gerek kendi dini gruplarının bilgi kaynağı ile çatışmasından gerek kendi keskin ve uç olan sınırları gereği müziği kabul görmemişler ve dinlenilmesini şiddetle reddetmişlerdir. Onlar için müzik, sadece Kutsal kitabın tilavetinden ve defin eşlik ettiği ilahilerden oluşmaktadır. Özellikle keyf için, eğlence için her çalgıyı çalmayı ve dinlemeyi yok saymışlardır (Bilgin, 2003: 200-202). Bu konumdaki bireylerin müzik anlayışlarında fundamentalist izler görülmektedir. Yapılması yasak veya

zorunlu ayrımı yapılarak, dinin mevcut çizgisine yeni bir çizgi eklemişlerdir. İdeolojik bir ürün olan bu düşünce tarzı, dini olguların bir bütün olarak görülememesinden dolayı var olan keskin çizgilerini korumaktadırlar.

Bahsedilen veriler üzerine düşünüldüğünde, paranoid-şizoid konumdaki dindarlığın Allport'un öne sürmüş olduğu; dışgüdümlü/extrinsic dindarlıkla, bir yönüyle, benzer bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. Bireyin dışgüdümlü yapıya sahip dindar olmasından kasıt, dinin kendisinin istek ve arzularına, ihtiyaçlarına hizmet veriyor olmasıdır. Bireyin, kendi temel ihtiyaçlarına uyan ve kendilerinden bir şey vermeden, fedakarlıkta bulunmadan Tanrı'ya yönelen bir tarzda dini fonksiyonel/faydacı olarak yaşadığı görülmüştür. Tanrı'nın gücünü kendi yararları için kullanmakta ve bunu da başları sıkıştığında yapmaktadırlar. Eğer ki, Tanrı'nın sunduğu emirler onlara statü sağlıyorsa, kendini haklı göstertiyorsa, çıkarlarına uygun bir şekildeyse, onları yaptığında toplumda artı konumda olacaksa ve kişisel bir tatmin sağlayacaksa, bu emir onlar için yapılması gereken bir emirdir.

Bu da onları, dinlerini araç olarak kullanmalarına yöneltmiştir (Gürses, 2010: 27-29). Bu durum, kendini koruma kaygısının hâkim olmasıyla yenidoğanın bakımının o an karşılanma isteği ile benzer bir durum teşkil etmektedir. Eğer annesi o an bu isteğine cevap verirse iyidir, bakım sunmayı ertelerse kötüdür. Kötü olduğunda artık o nesne kendisine zulüm edici olur ve derhal nesnesinden uzaklaşır. Faydacı olmakla beraber bu konumdaki bebek, kendisini öncelemekte ve kendi çıkarları dâhilinde hareket etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Klein çerçevesinde, yaşamın ilk evresindeki ilkel konum ile dışgüdümlü dindarlığın benzerlik arz ettiği düşünülmektedir.

Dışgüdümlü dindarlık türünde, din içten motive değildir. Bu durum bireylerin dini değerleri içselleştirmediklerinden kaynaklanmaktadır. Bunun neticesinde eğer ki bazı istek ve arzuları din harici de elde ediliyorsa, din ile kurduğu bağdan vazgeçebilmektedirler (Karaca, 2011: 97). Onlar, Tanrı'ya şükran ve minnettarlık duygularını yaşamamaktadırlar. (Gürses, 2010: 55). Bebeğin bulunduğu bu ilkel konumda, daha nesnesini bir bütün olarak görmemekte ve onunla bütünsel/tam/kâmil bir bağ kuramamaktadır. Bu konumda bebek ayrıca baskın şekilde haset duygusunu yaşadığından şükran duygusu oluşmamıştır. Bu durum Tanrı ile ilişki bağlamında ele alındığında, bir bütün olarak görmediği Tanrı'sı ile arasında sağlıklı bir bağ

olmadığındandır ki şükran duysun. Tanrı onun için içselleşmememiştir, içine yerleştirememiştir ki şükran duygusuna yönelsin. Haset, onu çepeçevre sardığı için iyi nitelikteki duygularını emecektir. Bu bakımdan kurduğu bağ sağlam yapıda olmayacaktır.

Konuya genel açıdan bakıldığında görülecektir ki, Tanrı tasavvuru, Peygamber tasavvuru, kutsal metin ve dini fenomenlerin algılanması dini yaşamda birbirleriyle ilişkili ve bir bütündür, birbirine sımsıkı bağlıdır. Eğer ki bu içeriklerin birinde parçalanma söz konusu ise, muhtemelen diğerleri de etkilenecektir. Dini yaşantıda temel olan yapılar ne kadar bütünlükten uzak olursa bireyin dini yaşantısının da o kadar sorunlu olacağı öngörülebilir. Böylece dinin algılanması da sağlıklı bir şekilde olmayacağı görülecektir.

Paranoid-şizoid konumda olan dindar temel hatlarıyla, keskin sınırlarda olup bu sınırdan olmayanları dışlamaktadır. Hayat mücadelesinde oluşan kaygılara karşı saldırgan, yıkıcı düşmanca fanteziler üretmektedir. Onun bencilliği, narsizmi, kendini koruma kaygısı, tümgüçlülük duyguları keskin bir şekilde ön plandadır. O, kaçınılmaz olarak önce kendisine karşı yabancılaşmaktadır. Bu özelliklerin dini yaşantıya sızmasında oluşabilecek bir diğer yapı ise; bu konumdaki bebeğin haset duygusunun baskın olmasıdır.

2.2.3. Haset ve Din

Klein hasetin kelime analizini yaptığında; envy kökünün Latince Invidia sözcüğünden geldiği bunun da invideo fiiliyle ilişkili olduğunu ve “herhangi bir şeye ters bakmak, hınçla veya kötü niyetle bakmak, kem gözle bakmak, dış bileyerek bakmak” anlamlarına geldiği sonucuna ulaşmıştır (Klein, 2014: 23). Klein’in öne sürdüğü üzere, sevgi ve nefret duyguları yaşamın başlangıcından beri devrededir ve yaşamda sürekli aktif olan mekanizmalardır. Bu mekanizmalar, gerek içsel gerek dışsal olarak bir yandan yiyici, tüketici (haset ve türevleri) diğer yandan da can verici

(sevgi, şükran ve türevleri) yapılar şeklinde hayatımızda açılımlanır. Bu yapılar yaşam mücadelesinde, öyle ya da böyle insan yavrusunun karşısında dimdik, kaçınılmaz bir gerçeklik olarak durmaktadır.

Klein'e göre haset mekanizması, bebeğin nefret duygularını kötü memeye yönlendirmesiyle, bebeğin emici ve yıkıcı olan hissiyatını kötü memede deneyimlemesiyle oluşmaktadır. Bebek yeterli beslenemediğinde veya tatmin olamadığında haset ortaya çıkmaktadır. O, doyum aldığı zaman, memenin sınırsız süt ve sevgi verebileceğine inanmaktaysa da memeye ihtiyacı olduğu sırada acil olarak verilmediğinde kendisinden saklanmasını içeren fanteziler üretir. Aslında bebeğin istediği ve sahip olduğu fantezi tükenmeyen, fütursuzca akan bir memedir. Ayrıca tükenmez meme fantezisinin bulunması, bebeğin açgözlü bir yapıda olmasını ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle haset mekanizması, yıkıcılığın oral sadistik ve anal sadistik halidir. Bu hal, ilk olarak deneyimlenen ilksel nesneleri bozmaktadır ve bu ilksel nesnelere yönelik sadistik hamleleri kuvvetlendirmektedir. Sadistik hamlelere maruz kalan meme, değersiz hale gelmektedir. Meme süt, besin ve sevgi sağladığı takdirde iyi diye nitelendirilmesine rağmen uçsuz bucaksız akan memenin kendisini bu bolluktan yoksun bırakıldığı takdirde; ısırlan, idrar ve dışkı ile zehirlenen içeriklerle dolu fantezilerinden dolayı kötü meme haline dönüşmektedir. İyi olan meme kötü meme haline geldiğinden memeye yönelik haset, memnuniyetin ve doyumun alınmasını, iyi nesne kurulumunu engellemektedir hatta bebek tarafından içsel iyi nesnelere duyulan güveni azaltmaktadır. Bunlara ek olarak hasetin oluşması, şükran duygusunun oluşmasını engellemektedir ve kişinin tatmin edilmesini, zevk ve doyum almasını imkânsız hale gelmektedir. (Yerli, 2018: 24). Klein'in haset ile ilgili düşüncelerini öne sürmesinden hareketle, ondan aktarılan bilgiler dâhilinde, paranoid-şizoid konumdaki bireyde haset mekanizmasının devrede olması Tanrı'sını bir bütün halinde görmesine engeldir. Haset, kötücül içerikleri, nefreti ve yıkıcılığı içerisinde barındırmaktadır. Aslında Tanrı tasavvurunda olsun dini fenomenlerde olsun tüm bahsedilen bu kötücül yapılar, hasedin olaya karışmasıyla kendisini açığa çıkarmaktadır. Diğer bir deyişle, açığa çıkan her kötücül duygu, his ve davranışın gerisinde haset mekanizması vardır. Haset, bireyi iyi nesnesinden uzaklaştırdığına göre Tanrı'sından da uzaklaştırması mümkün görünmektedir. Buradaki anlam betimlenecek olunursa, Paranoid-şizoid nitelikli din algısında, haset mekanizması

arka fonda sürekli çalmaktadır. Dini fenomenlere yönelik içerikler ise bu fon dâhilinde sözlere (davranışlara) yansımaktadır.

Haset her ne kadar kıskançlık ile aynı anlamlarda kullanılsa da Klein bu iki kavramın farklılığını “Haset ve Şükran” adlı eserinde belirtmiştir. Sözlüklerden de referans göstererek o, kıskançlığın elinde olanı yitirme korkusunu barındırdığını, hasetin ise bireyin kendi isteğini bir başkasında gördüğünden dolayı acı duyduğunu bildirir. İçerisinde yıkıcılığı barındırmayan, imrenme halini içeren kıskançlık duygusu ile aynı duygu türü olmayıp, içinde yıkıcılığın baskın olmasıyla ortadan kaldırma veya yok etme girişimini barındıran haset mekanizması, birçok mitte kendisini açığa çıkarmıştır. Örneğin; “Kabil ve Habil” mitinde hasetin kendisini bürümesi sonucu kardeşini kendi çıkarlarına uymadığı için katleden/ortadan kaldıran Kabil’in paranoid-şizoid konumu yaşadığı gözlemlenmektedir/görülmektedir. Nitekim “Yakup ve Esav” mitinde annesi ile işbirliği yapan ve Esav’ın yerine türlü oyunlar ile geçen Yakup’un haset duygusu işlenmiştir. Bir başka örnek olarak “Yusuf” peygamberin anlatıldığı mitte ise, babası tarafından çok sevilmesi sebebiyle kardeşlerinin hasetlenmesi sonucu kuyuya atılması, kardeşleri tarafından ortadan kaldırılma teşebbüsü ve Yusuf’un bu hasetçiler ile mücadelesi aktarılmıştır.

Psikanalitik literatüre bakıldığında, üzerinde en çok konuşulan ve hakkında en fazla yorum yapılan mitin, insanlığın yaratılma süreci olduğu görülecektir. Anlam açısından oldukça zengin ve derin olduğundandır ki, Âdem ve Havva’nın Tanrı tarafından yaratılması ve sonrasında gerçekleşen olaylar, başta bireysel gelişim süreci olmak üzere birçok konuya ışık tutmak için ele alınmıştır. Bu mitler sadece psikanalistler tarafından kullanılmamaktadır. Gerçekte her bilim insanı, bu ve diğer mitlerden hem kendi öznel bakış açısına hem de almış olduğu formasyona bağlı olarak bir takım anlamlar çıkarmaktadır (Kısa, 2013: 10). Yaratılış mitine Klein’in sunduğu veriler ışığında bakıldığında, diğer teoriler ve sunulan öznel bakışı açıları gibi, anlam çeşitliliği ve zenginliği ile karşılaşılacaktır. Mitin kutsal metinlerde yer alması, farklı alanlardaki araştırmacıların farklı perspektifler ile anlamaya çalışması ve mitin sembolik içerikleri bünyesinde bulundurması geniş bir konu olduğunu açıklamaya delil olmaktadır. Bu yüzden tarafımızca yaratılış miti sadece Klein açısından, tezin sınırları dâhilinde, gerekli görülen içeriklere yer verilerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Yaratılış mitine psikolojik bakış açısıyla bakıldığında, ilk olarak birey ve kendi olma mücadelesinin gözler önüne serildiği görülecektir. Bunun yanında insanlığın karşılaştığı bir dizi tecrübenin sembolik anlatımı göze çarpacaktır. Yaşanan tecrübeler, ilk olduğu düşünülen insan için de günümüz insanı için de benzer ya da aynı zorlukları bünyesinde taşımaktadır (Kısa, 2013: 10). Bu mitin içeriği; insanın yaratılışı ve meleklerin ona secde etmesi, şeytanın büyülenmesi sonucu lanetlenmesi ve cennete yerleştirilen Âdem'in ve eşinin şeytanın kandırmasıyla yasak meyveden yemeleri, bunun neticesinde de bulundukları cennet konumundan indirilmelerinden oluşmaktadır. Tanrı, yeryüzünde topraktan/balçıktan insan yaratmış ve ona her varlığın ismini öğretmiştir. O, bundandır ki, diğer varlıklardan/meleklerden yarattığı insana/Âdem'e saygıyla eğilmelerini istemiştir. Şeytanın, Tanrı'nın bu isteğine karşı tepkisi gecikmemiş ve yarattığı insana eğilmeyeceğini ifade etmiştir. Bu davranışına delil olarak da, kendisinin daha üst düzey malzemedan, ateşten yaratıldığını Âdem'in ise topraktan yaratılmış olmasını göstermiştir. Bu tavrından dolayı Tanrı, şeytanı huzurundan kovmuştur. Tanrı, Âdem ve eşine bir yandan "Bu cennette dilediğiniz gibi yiyip için" diğer taraftan da "Ama sakın şu ağaca yaklaşmayın" diye bir yasak getirmiştir. Şeytan, Âdem'i kandırma girişiminde bulunmuş, ona ebedi saltanatın yolunu göstereceğini¹² bunun için de sonsuzluk ağacındaki yasak meyveden yemeleri gerektiğini söylemiştir. Tanrı'nın şeytanın kendilerinin düşmanları olduğu yönündeki uyarılarına rağmen Âdem ve eşi o ağacın meyvesinden yemişlerdir. Bunun üzerine çıplaklıklarının farkına varıp bahçeden devşirdikleri yapraklarla üzerlerini örtmeye çalışmışlardır. Ve böylece Âdem Tanrı'sına karşı gelmesiyle ciddi bir hataya düşmüştür. Ama sonra Tanrı'dan özür dilemiş. tevbe etmiştir. Tanrı, onun tövbesini kabul etse de onlar cennetinden/gözünden düşmüşlerdir. Daha sonra, insanlığa kendisinden hak ve hakikat yolunun öğretisinin geleceğini kim kendisinin rehberini izlerse, yoldan/dinden sapmayacağını ve bedbaht olmayacağını söylemiştir (Öztürk, 2004; Öztürk, 2010; Gürkan, 2003; Batuk, 2006). Bu mitte Tanrı'nın esas mesajı, insan yavrusunun dürtülerinin esiri olmaması ve O'nun gösterdiği yolda yürümesidir. Nitekim O, insanlığın enerjisini doğru kullanmaya yöneltmektedir. İnsan yavrusu

¹² Bu hayat ağacında yasaklanan meyvenin aslında ebedilik meyvesi olduğu yönünde teologlar görüş bildirmiştir.

kendisinin ürettiği kötücül içeriklerle, fantezilerle, cin, şeytan, haset ve benzeri olgularla mücadeledeyken çok fazla enerji harcamaktadır bunun sonucunda da kendisini tüketmektedir. Tanrı, insanlığı iyi nesnelere ve mekanizmalara yönlendirerek enerjisini verimli bir şekilde kullanmasının yolunu göstermektedir.

Yaratılış mitine Klein'in sunmuş olduğu veriler perspektifinden bakıldığında şu şekilde ele alınabilir; anne, yavrusuna sınırsız şekilde oldukça verimli olan yaşam pınarı/süt sunmaktadır. Ta ki süttten kesme dönemine kadar. Bu dönemde sunduğu bu yaşam pınarını yasaklar. Herşeye sahip olan Tanrı'nın Âdem'e yasakladığı meyve misali gibi. Bebek sınırsız yaşam pınarı sunan anneyi; meme veren/iyi nesne, memeyi saklayan/gizleyen/kötü nesne diye sınıflandırarak böler. Burada Tanrı'nın sınırsız nimetini insanoğluna sunduğu veya sunmadığı zamanlarda bireyde ona karşı açığa çıkan durum zihinde belirivermektedir. Birey bu sefer, Tanrı'yı iyi-kötü olarak böler. Kötü nesne, Tanrı'nın iyi-kötü diye sunduğu kozmozun, kötüyü yansıtan tarafını yani şeytanı ifade eder. İyi nesne ise Tanrı'dır. Şeytan da, Tanrı'nın yarattığı bir varlık olmasından dolayı Tanrı'nın birbirinden farklı iki vechesinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2010: 123). Birey, iyi nesneyi içine alır, kötü nesneyi dışa yansıtır. Haset duygusunda iyi nesne kötü nesneden daha az olduğundan iyi nesnenin sunduğu güven açığa çıkmaz. Bundan dolayı birey, kötü nesnelere karşı bir dizi fanteziler kurarak kendisini korumaya çalışmaktadır.

Burada ek olarak, şeytanın Âdem'i ölümsüzlüğü, ebedi yaşamı öne sürerek kandırma girişimi aslında yaşam içgüdüsünün tezahürünü bir kez daha gözler önüne serer. Şeytanın Âdem'in önünde eğilmeyip onu saymaması narsistliğin açığa çıkması olduğu kadar, onun kendisinden daha alt malzemeden yapılmasına karşın cennette ağırlandığını hazmedememesi neticesinde Âdem'in aklını çelmesi, haset (bende yok onda da olmasın) duygusunun bir göstergesidir. Şeytan, mevcut durumundan daha iyi olma istediği düşünüldüğünde ise hasetin içinde bulunan açgözlülük mekanizmasının izleri ortaya çıkmaktadır. Klein "Haset ve Şükran" da hasetin yaratıcılığı hedef alan bozucu etkisine Milton'un Yitik Cennet'inden örnek vermiştir. Tanrı'ya haset duyan şeytan cenneti gaspetmek istemiştir. Cennet yaşamı bozmak ve kirletmek üzere Tanrı'ya savaş açmaktadır. Bunun neticesinde cennetten atılır. O da düşmüş melekleriyle birleşip cennete rakip olarak cehennemi kurar. O, artık Tanrı'nın

yarattığı her şeyi tahrip etmeye, bozmaya ve kirletmeye yönelmiş yıkıcı bir güç haline gelmiştir.

Genel bir perspektiften bakıldığında, bu metaforik anlatımda, insanoğlunun iyi nesne-kötü nesne (hayır-şer) arasında süreklilik arzeden dalgalanma karşısında (Klein'in konum fikri gibi) gidip gelmesi, suçun fark edilmesiyle dönüşüm, yeniden inşa süreci işlenmiştir. Âdem'in suç işlemesi cennetini kaybetmesine sebep olurken tevbe etmesi, Tanrı'sına karşı yaptığı hatanın farkına varması, onu yeni bir dünyanın içerisine, yeni bir inşa sürecine yani; depresif konuma götürmektedir. Depresif konuma geçmeden önce suçluluk duygusu ve tevbe süreçlerine değinilip ara bir geçiş sağlanılacaktır ardından depresif konum işlenmeye çalışılacaktır.

2.3. SUÇLULUKTAN TEVBEE

Din, ilişkiseldir ve Tanrı ile kurulan ilişkide kısmen suçluluk, korku ve sevgi duyguları açığa çıkmaktadır (St. Clair, 2004: 3). Suçluluk duygusu, insan doğasının önemli bir motivasyon kaynağıdır. Bunun sebebi; işlenen suçun tekrarını önlemesi ve pişmanlık duyulan negatif davranışın telafi edilmesini sağlamasıdır (Karaca, 2011: 88).

Freud eserlerinde preoedipal) dönemde ortaya çıkan çatışma ve suçluluk duygusuna işaret etmiştir ve suçun oedipus kompleksinin bir devamı olarak ortaya çıktığı hipotezini sunmuştur. Ancak Klein, suçluluğu depresif konumda öne sürmektedir. Klein (1948), “sevilen nesneye zarar verilmesinin nedeni, suçluluğun özü olarak kabul edilen saldırgan/yıkıcı dürtülerden kaynaklanmasıdır” diye açıklamıştır. Suçluluğun temelinde nefret ve saldırganlık dürtülerinin olduğunu ve suçluluğun gelişim döneminde Freud'un öne sürdüğü dönemden daha erken bir dönemde oluştuğunu öne sürmüştür. Freud'un oluşturduğu kavramların en temeline, kökenine inen Klein, suçluluk kavramını da bu sistemde ele almaktadır. O, Freud'un psişik gelişiminin merkezinde yer alan ve farklı biçimde türettiği suçluluğun, doğuşunu ve hangi sebepten kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Klein'in ilişkiler sistemi hem içsel hem de dışsal süreçleri, hem kendisini hem de kendisi ile olan ilişkileri içerir. Onun bu dinamik sistemi içinde bulunan suçluluk, insanoğlunun doğuştan getirdiği saldırganlığından dolayı gerçek veya

fantazmatik olan hasarı onarmada sebep ve araç niteliğindedir. Klein'in suçluluk kavramı nesnenin kendisine karşı ikircikli tavrından, nesneye yönelik saldırgan dürtülerden kaynaklı olarak ele alındığında Freud'un varsayımına benzemektedir. Fakat onun düşüncesi, Freud'un dinin oedipal dönemde öne sürdüğü "oğlun suçu"ndan kaynaklandığı düşüncesi ile ayrılmaktadır. Bununla birlikte, Klein'in teorisinde sevilen ve nefret edilen nesne başlangıçta annedir. Dolayısıyla, suçluluk ilk olarak "anne" ile bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Klein'in ilk olarak annede beliren suçluluk anlayışı, bireyin Tanrı ile olan ilişkisini öncelikli olarak baba-oğul/father-son ilişkisi olarak değil, ana-çocuk/mother-child ilişkisi olarak tekrar üzerine düşünülmesini sağlamaktadır. Bu hipotez, insanın yaratılışıyla ve Yaradaniyla olan ilişkisinin, annenin çocuğu ile olan biyolojik ilişkisine karşılık geldiği düşünüldüğünde akla yatkınlık kazandırır (Stromberg, 2018: 161; Forster ve Carveth, 1999: 205, 208).

Suçluluk dini yaşamda, Tanrı'ya karşı işlediği günaha tekabül etmektedir. (Karaca, 2011: 88). Günah, dini değerlere aykırı olan davranışlarda bulunulmasıdır. Bireyin mensup olduğu dinin kurallarına ters düşmesi, dini emirleri ihlal etmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır (Peker, 2014: 132). Günah işleyen bireyin iç dünyasında günahın bıraktığı izlere bakıldığında durum hiç de iç açıcı değildir. Günah onu kısır döngü içerisine girdirmektedir. Bu, her geçen gün daha çok günahın dâhil olduğu kötü bir döngüdür. Sürekli günah işleyen bireyin bir nevi fasit daire içerisinde olduğu düşünülmektedir. Günahın psikolojik açıdan öne sürdüğü sonuç, insanı bölünmüş bir kişiliğe sahip hale getirmesidir. Klein'in öne sürdüğü gibi suçluluk, bireyi asıl olarak birincil nesnesinden uzaklaştırmaktadır. Günah işleyen birey, dini yaşamdaki birincil nesnesi olan Tanrı'sından uzaklaşır ve bu süreçte hayal kırıklığını içeren duyguları ön planda olur. Bunun sonucunda o, huzursuzluk, korku, umutsuzluk ve kaygı gibi duygu durumları tarafından kuşatılır. O, bu duyguların verdiği etkide kalır ve kendisini iç dünyasında/gerçek evinde olması gerekirken yabancı ve terkedilmiş bir yerde başıboş kalmış gibi hisseder. Bireyin günah işlediğinde kendine yabancılaşması, günah olan eylemi gerçek kendiliğine ait hissetmemesi ve sanki başkasına aitmiş gibi hissetmesi ile başlar. Ruhunu sanki şeytana satmış ya da tanımadığı güçler onun duygu ve düşüncelerini esir almıştır. Onun fantezilerinde binlerce tehlike gizlidir. Bu tehlikeli içerikler adeta onu yok

etmek için fırsatlar aramaktadır. Kendiliği insan ruhunda sürekli gelişmesi gerekirken kendisinden uzaklaşıp gitmektedir.

Günahın sadece Tanrı'nın buyruklarına itaatsizlik olarak yorumlanmaması önemlidir. Dinlere göre günah kavramı; Tanrı'ya karşı isyan, hatta bir saldırı olarak algılanır. Vilder (1950), bir insanın günahının sadece kendisini yaraladığını veya diğer kişilere zarar verdiğini değil aynı zamanda Tanrı'ya zarar verdiği varsayımını ileri sürmüştür. Günah işleyen birey kaçınılmaz olarak “ben merkezli” bir yapıdadır. Vilder, Tanrı'dan ziyade kendisini merkez haline getirme kaygısının günahın temelini oluşturduğu, bencilliği vurguladığını özetler. Ve buna ek olarak o, günaha sürükleyen eylemlerin bir kökten kaynaklandığını ve benmerkezcilik veya egoizm olarak adlandırılan aynı hastalığın semptomları olduğunu vurgular. Egoizm açısından günahkârlık kavramı, paranoid-şizoid konumun tam anlamıyla “ben merkezli” olduğu gerçeğini yansıtabilir. Çünkü paranoid-şizoid konumun tek endişesi, kötü nesnelerin saldırısı altında olduğu şeklinde algıladığı ego olmaktadır. Klein zulüm içerikli kaygının ağırlıklı olarak egonun yok edilmesine ilişkin olduğunu, depresif kaygının ise ağırlıklı olarak kişinin tahrip edici dürtüleri tarafından iç ve dış dünyada sevilen nesneleri korumak için yapılan zararlar ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. Başka bir deyişle, paranoid kaygı kendini koruma kaygısı iken depresif kaygı iç nesnenin kaybına yönelik olduğundan paranoid konumda kendilik baskın yapıdadır. Egonun kendisini savunmakla alakalı olduğu kötü nesnelerden gelen zulmedilme kaygısı, nihayetinde bebeğin kendi saldırgan dürtülerinden kaynaklanmaktadır. Nesnenin kötü nesne üzerine yaptığı saldırılar, kendisine devreden ve içine yansıtılan saldırganlık yapmasını haklı çıkaracak cinstendir (Gürses, 2010: 65; Forster ve Carveth, 1999: 206-208). Kendisine yönelen nesneleri parçalayan/bölen paranoid-şizoid konumdaki yenidoğan misali günah da bireyin içsel yaşamında/kendi içerisinde manevi hayatını parçalayan bir eylemdir. Bireyin Tanrı ile ilişkisinde, günah büyük dozda bölünmüşlüklere yol açar. Günah işlendiğinde bireyin psikolojisi oldukça hasar görmektedir ve tamir edilmesi için dindar bireyin samimi bir şekilde tevbe etmesi gerekir. Dinler, bireyin işlediği günah ne kadar büyük olursa olsun yeniden dönüş sunmakta ve tevbe kapılarını açık tutmaktadır (Kara, 2009: 227; Karaca, 2011: 88). Bu çalışmanın ilk bölümünde anlatılmaya çalışılan fantezi mekanizmasının, tevbe sürecinde de devre olduğu anlaşılmaktadır. Birey

fantezilerinde olsa bile suçluluktan onarıma geçiren bir sürece tanıklık etmektedir. Fantezi mekanizması bu konuda, onarıma imkan veren, suçluluğunu ve yıkıcılığını tolere edebilen tevbeyle veya tolere etmeyerek yıkıcı içeriklerle savaşımasına yol açar niteliktedir.

Günah işleyen birey Tanrı'nın bütünlüğünü görmesi sonucunda kendi eksikliklerinin farkına varması, depresif konumdaki yenidoğanın nesne konusundaki pişmanlık duymasındaki farkındalığı ile paralellik arz etmektedir. Bu konumda beliren sadakat ve pişmanlık duyguları, bireyin saldırı ve yıkıcı içerikli eylemlerinin ve fantezilerinin hayran olunan, sevilen nesnesinin yaralanmasının farkına varıldığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Birey kendi içinde uyumsuzluğun olduğunu ve Tanrı'sı ile arasında kopukluk olduğunu farkında varır yani işlenen günah idrak edilir. Bu farkediliş bireyin işlediği günahıtan sıyrılması için harekete geçmesine yol açar. Ve bunun neticesinde de psikolojik olarak "onarım" mekanizmasını dini açıdan ise "affedilme isteği"/"tevbe" eylemi açığa çıkmaktadır. Ayrıca Tanrı'ya tevbe etmesiyle birey, O'na yakınlık duyar ve böylece tevbe eden bireyde yeni bir Tanrı tasavvuru oluşmuş olur. Çünkü birey suçluluğunun farkındalığıyla O'na karşı beslediği kötücül duygulardan sıyrılmakta sevgi, yakınlık ve yürekten bağlılık duyguları ile daha bütüncül konuma sahip Tanrı tasavvuru oluşturmaktadır.

Onarım mekanizması, Klein için, hem annenin hem de bebeğin eylemini içermektedir. Bu açıdan bakıldığında dini yaşamda onarım veya tevbe, hem Tanrı'nın hem de insanın eylemlerinin bir bütünüdür. Bireyin af dilemesi, Tanrı'nın ise affetmesi gerekecektir. Klein açısından onarım, bireyin hem kendisine hem de diğerine yönelik düşünce ve eylem kullanarak içsel saldırganlığın aktarılması neticesinde hissedilen suçu hafifletmek için bilinçli çabalar göstermesi anlamına geldiği söylenebilir. Klein bireyin onarım sürecini başarılı bir şekilde deneyimlediğinde üzerinde ciddi bir etkisinin olduğunu savunmaktadır. Bu etkilerin başında, bebeğin annesiyle ilişkisinde sevgi ve güvenin artması, korkuların mutlu deneyimler yoluyla azalması, bebeğe depresyon ve kayba karşı koymak için adım adım yardımcı olması gelmektedir (Karaca, 2011: 135; Forster ve Carveth, 1999: 208- 209; Stromberg, 2018: 162). Klein, onarılan iç nesne ile özdeşleşmenin kaygı düzeyinde bir azalmaya yol açtığına, böylece içe yansıtma/introjection ve yansıtma/projection mekanizmalarında bir azalma yaşandığına ve daha iyi bir

gerçeklik hissine neden olduğuna olanak tanımaktadır. Segal, Klein'in bu düşüncesini geliştirmiş ve bebeğin fantezilerinin dış nesneler üzerindeki etkisini endişe ve kaygı ile izlediğini, onarıcı dürtüler arttığında ruhsal gerçekliği de artırdığını ifade etmiştir. Onarımın önemli bir kısmı, bireyin her şeye gücü yeten ve bütün kontrolün kendisinde olduğunu düşüncesini bırakmak ve O'nu olduğu gibi kabul etmektir (Forster ve Carveth, 1999: 211). Anlaşıldığı üzere, onarım/tevbe faaliyeti bireyi gerçek ile yüzleştirir ve gerçeklik hissini keşfetmesine neden olur. Bu da bireyi kendisini hapsettiği kaygı içerikli fantazyalardan kurtulmaya itebilir. Onarım, bireyin kendi tümgüçlülüğünden/kadiri mutlak olmasından ziyade Tanrı'nın tümgüçlülüğünü herşeye gücü yeten özelliğini kabul etmesini içerdiğinden birey O'nun isteklerini ön planda tutup istemediği fiillerde bulunduğu günahından, suçundan dönmeye yönelten bir mekanizmadır.

Tevbe hem içsel ve dışsal olarak suç kabulünü hem de bağışlama için ne gerekiyorsa yapmaya "istekli olma"yı içerir. Dinlere göre tevbenin samimi bir şekilde kalben yapılması vurgulanmaktadır. Günahların hafifletilmesi için gerekli olan kalbin pişmanlığı, Tanrı'nın sevgisi ve O'nun buyruklarının ihlali neticesinde üzüntü yaşaması, bireyin derin bir şekilde tövbe etmesine yol açmaktadır. Depresif konum seviyesinde olan dindar bireyde onarım tecrübesinin tekrarlanması, iyi nesnenin korunması gibi bir anlam ifade edebilmektedir. Bu durum, dindar bireyin iman eylemini temsil ettiğini ve dolayısıyla nefretten ziyade sevginin hâkim olduğunu göstermektedir. Suçluluk hissi ile başlayan bu süreç onarım veya tövbe etme süreci boyunca, uzlaşmacı bir tavır ortaya çıkarmaktadır. Ancak uzlaşma asla kalıcı değildir; bundandır ki sevdiği nesnesine daha da yakınlaştıran onarım döngüsünün sürekli yenilenmesi gereklidir (Forster ve Carveth, 1999: 206, 212).

2.4. DEPRESİF KONUM VE BİREYİN DİN ALGISI

Birey sözcüğü, "fert" kelimesi veya Batı dillerinde individuum/individu/individual gibi kelimelerin karşılığı olarak kullanıldığında tek, eşsiz, yegâne, bölünemeyen, parçalanamayan bütün, nevi şahsına münhasır ve biricik anlamlarına gelmektedir. "İnsan" anlamında kullanıldığında ise, insanın bir tür olarak tek olmasının yanında "bölünemez bir bütün" olduğu ifade edilmektedir

(Yaparel, 2007: 348). Depresif konumun en temel özelliği; benliğin şizoid olmayan yani “bölünemeyen yapıda, bir bütün olması”dır. Klein’in öne sürdüğü depresif konum, sağlıklı bir birey olmanın gereğini yerine getirme ile eşdeğer gözükmektedir. Bu konumdaki zihinsel yapı, olguları keskin ve kesin çizgiler ile ayırmaktan ziyade çizgileri kesintisiz, bir bütün olarak görmeyi içermektedir. O, içsel olarak bütünlüğü yakaladığı içindir ki, karşısındaki nesneyi de bir bütün olarak görmektedir. Bu konumdaki birey genel hatlarıyla ele alındığında, ben merkezli değildir; nesnesini, kendi arzusunun nesnesi olarak değil, suçluluğunun, acısının ve yasının kaynağı olarak görmektedir. Yok olma kaygısı egodan nesneye kaymaktadır. Bireyde mevcut olan tümgüçlülük ve narsistik tavırlar azalmaktadır. Bunun neticesinde depresif kaygının başlaması psikolojik ayrışmayı (yani kendisi ile annesinin ayrı olduğu düşüncesini) beraberinde getirir ve (saldırganlık dürtüsünden ayrıldığı için) nesne ile yaklaşmayı başlatır (Forster ve Carveth, 1999: 208). Netice itibarıyla, kendisini arzu nesnesi görmesinden ziyade artık nesnesini arzu nesnesi olarak gördüğü çıkarımına varılabilir. Bu konumda bütünlüğü yakalayan, nesnesine yaklaşan, kendi benliğinin farkına varan, sevgi ve şükran duygularının hâkim olduğu gelişmiş bir ego ortaya çıkmaktadır. Bu ise dini hayatında da gelişmiş/kamil bir düzeyde yaşanmasını beraberinde getirecektir. Depresif konumun getirdiği özellikler, önceki bölümde sunulan, paranoid-şizoid konumdaki bireyin din algısından ve dini hayatından çok daha farklı bir düzeyde, farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu farkı ilk önce Tanrı tasavvurundan başlayarak açıklamaya çalışmak yerinde olacaktır.

2.4.1. Depresif Konumda Olan Bireyin Tanrı Tasavvuru

Yunan asıllı filozof Xenophanes, Etiyopya Tanrılarının esmer ve düz burunlu, Trakya Tanrılarının ise düz saçlı ve mavi gözlü olduğunu belirtmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere, bireyin Tanrı tasavvuru, yaşamındaki deneyimleri ve bu deneyimlerde baskın olan içselleştirilmiş nesneleri yansıtmaktadır (Stagner, 1988: 14). Klein, içselleştirme/internalization mekanizmasını bütünleşmiş bir egonun ön şartı olarak kabul etmiştir. O, meme ile kurulan ilk ilişkide dışsal etkenlerin önemli olduğunu ifade etmiştir. Eğer doğum zor geçmişse, bebek doğum sırasında oksijen yetersizliği vb. durumlar yaşamışsa dış dünyaya uyumunun sarsıntılı olduğunu ve bu

durumda meme ile ilk ilişkinin elverişsiz koşullarda başladığını öne sürer. Bunun neticesinde, bebeğin yeni doyum kaynakları bulması, yaşama yeteneği ve arzusu zedelenmektedir. Bu da bebeğin gerçekte iyi olan ilksel nesnesini yeterince içselleştirememesine sebep olmaktadır. En az dışsal etkenler kadar önemli olan durumlardan bebeğin yeterli bakım görüp görmemesi, annenin bebeğe bakmaktan hoşnut olup olmaması ve bebeğin beslenmesinde ruhsal olarak güçlük yaşayıp yaşamaması da, bebeğin sütü kabullenme ve iyi nesneyi içselleştirmesinde oldukça etkilidir. Tüm bunların ötesinde Klein açısından meme ile ilk ilişkide hüsrana ve doyumsuzluğun meydana gelmesi kaçınılmazdır. Çünkü meme her ne kadar doyum sunsa, mutlu bir beslenme sağlasa da doğum öncesi anne-bebek birliğinin yerini tutamayacaktır. Klein'in vurguladığı esas konu, başlangıçta iyi nesnenin sağlıklı bir şekilde ve yeterli düzeyde içselleştirilmesinin daha sonraki ilişkilerin (hatta tasavvur oluşumunun) sağlıklı olmasında önem teşkil etmesidir. Diğer tüm zihinsel tasavvurlar gibi Tanrı tasavvuru da, birey tarafından ebeveynleri ve yaşam deneyimleri ile ilişki sürecinin bir parçası olarak içselleştirilmesiyle oluşmaktadır (Klein, 2014: 21; Yıldız, 2007: 19). Erken dönemde bireyin, ebeveynlerini sağlıklı bir şekilde içselleştirmesi gelişmiş düzeyde olan egoya sahip olmasında önemli etkenlerdendir. Sağlıklı bir içselleştirme süreci sağlıklı ve olumlu yapıda Tanrı tasavvuru oluşumuna yardımcı olmaktadır.

Tanrı kendisini kutsal metinlerde bir taraftan iyilik, merhamet, şefkat, af ve ihsan sahibi gibi vasıflarla tanımlarken; diğer taraftan da kendisinin kulu olduğunu kabul etmek istemeyenlere gazap edip onları cezalandıracağı ve onlara adaletle muamelede bulunacağı şeklinde ifade etmiştir (Arpaguş, 2005: 47). Gerek teorik olarak gerek mantıken bakıldığında, bütünleşmiş yapıda ve gelişmiş düzeyde bir egoya sahip olan bireyin Tanrı tasavvuru oldukça bütüncül olacaktır. Bu konumdaki (D) birey Tanrı'yı, Tanrı'nın kendisini tanımladığı üzere bilmekte O'nu sadece bir açıdan görmemektedir. O, Tanrı'yı bütün niteliklerini kabul ederek tasavvur etmektedir. Birey, keskin bir şekilde olan iyi-kötü ayrımının bulunmadığı konumda olduğundan dolayı, Tanrı'sında iyi ve kötünün mündemiç ve gerekli olduğunun farkında olmaktadır.

Bütüncül/holistic bir yapıda olan Tanrı tasavvuru, genel itibarıyla panteist ve pan-enteist perspektifinden ele alınabilir. Somut düşüncenin egemen olduğu

dönemlerde, insanların Tanrı'yı da bu somut düşünce kategorileri çerçevesinde tasavvur ettikleri ve algılanan zaman ve mekan kavramlarını Tanrı'sına atfettiği görülmektedir (Aydın, 2006: 39-40). Tanrı'nın âlem ile ilişkisi tamamen içkin ise, panteist; bu ilişki yalnızca aşkın ise, deist ve bu ilişki hem içkin hem aşkın ise, teist ya da pan-enteist yapıda olan Tanrı tasavvurunu gözler önüne sermektedir. İçkinlik (immanent); Mutlak varlık olan Tanrı'nın sıfatlarının ve isimlerinin yarattığı varlıklara yansımaları ve evrende ruh olarak, öz olarak bulunmasını ifade etmektedir. Yani Tanrı'nın evrende varlığı (Zâtı) itibarıyla değil de yarattığı eserler vasıtasıyla deneyimlenmesidir. Kimi zaman da içkinlik, Tanrı'nın her yere nüfuz eden (pervasively), her yerde hâzır ve nâzır olması (omnipresent) olarak kullanılmaktadır.

Panteizm gibi içkin yapıda olan Tanrı tasavvurlarında “her şey Tanrı'dır” ifadesi kabul edildiğinden Tanrı ile evren bir ve aynı olmakta, dolayısıyla da vahiy ve peygamberlikten söz etmek anlamsız olmaktadır. Yaratan ile yaratılan ya da Tanrı ile evren iç içe ve aynı yapıda, aynı anlamda kabul görmektedir. Bu sebeple Yaratan ve yaratılan ayrımı ortadan kalkmaktadır.

Hem aşkın (transcendent) hem içkin (immanent) yapıda olan pan-enteist Tanrı tasavvuruna göre, panteizmden farklı olarak, her şey Tanrı'dan oluşmaktadır. “Her şeyin Tanrı'da olduğu” ifadesi, Tanrı'nın varlığının evreni ya da her şeyi, hem kuşatmış olduğu hem de onda içkin olduğunu ifade etmektedir. Dikkat edilecek olursa, pan-enteizm; “her şey Tanrı'da mevcuttur” düşüncesinden oluşmaktayken panteizm “Tanrı her şeydir” veya “her şey Tanrı'dır” düşüncesinden oluşmaktadır. Pan-enteizm, panteizmde olduğu gibi, Tanrı ile evreni aynı veya özdeş kabul etmemektedir. Bu tasavvura göre Tanrı, şeyleri ve evreni kendi varlığı ile kuşattığı için birey O'nu içkin olarak kabul etmektedir. Böylece, pan-enteizm, Tanrı'yı aşkın ve evrenin dışında görmektedir; hem içkin hem de aşkinci olması, çift kutuplu bir Tanrısallık anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Panteizm, “her şey Tanrı'dır” diyerek, Tanrı-evren ontolojik ayrılığını ve farklılığını iptal etmekte, Tanrı'yı evrene indirgemekte ve içkin yapıdaki Tanrı tasavvuruna ulaşmaktadır. Pan-enteizm ise, birey “her şey Tanrı'dadır” diyerek ontolojik olarak Tanrı-evren aynılığını ya da özdeşliğini ortadan kaldırmakla beraber Tanrı ve evrenin ayrı olduğu düşüncesindedir. O'nu hem aşkın hem de içkin olarak savunmaktadır. Bu nedenle, Tanrı-evren ilişkisi açısından panteizm içkin, pan-enteizm ise, hem içkin hem

aşkını anlaşıları kabul ediyor gözükmeğdir (Arıcan, 2006: 136-138). Bir açıdan, pan-enteizm yapıdaki Tanrı tasavvuruna sahip bireyin kendi iç dünyasındaki birlik ve bütünlük harmonisini dış dünyasına yansıtmayla oluştuğı ve yansıtmayı Tanrı'sı ile içselleştirerek evrendeki yaratılışların O'nun tezahüründen meydana geldiğı düşünülebilir.

Bireyin oluşturduğu Tanrı tasavvuru, Tanrı'sı ile kurduğu bağda etkili olduğu kadar yaşadığı olumsuz olaylar ile başa çıkma meselesinde de kendisini göstermektedir. Yaşamın her evresinde kaygının basıncı altında kalınıp iyi nesneye duyulan güven ve inancın sarsılması mümkün olmaktadır. Ancak benin kendisinin yeniden bütünleştirmeyi ve iyi nesnelerini yeniden güvenli bir biçimde yerleştirme işlemini başarıp başaramayacağını belirleyen etken, bu tür kuşku ve zulmedilme durumlarının yoğunluğu ve süresi olmaktadır. İyiliğin varlığından beslenen umut ve güven duyguları, bireyin günlük yaşamda her zaman görülen zulmedilme kaygısına başarıyla karşı koymasını ve olumsuz yapıların aşılmasını sağlamaktadır (Klein, 2014: 38). Kişinin sahip olduğu Tanrı inancı ve Tanrı tasavvuru da sözü edilen süreçte önemli bir role sahiptir. Tanrı'yı içselleştiren bireyin zihinsel ve duygusal yapısı, yaşamında karşılaştığı olay ve olguları varoluşunun anlam ve amaçları etrafında bütünleştirmesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda birey, Tanrı'sının vasıtasıyla kazandığı bakış açısı ile yaşam mücadelesinin bütün panoramasını bütünsel olarak yeniden anlamlandırmaktadır. Her şeyden haberdar olan ve kontrol eden, her şeye gücü yeten, âdil, affedici, şefkatli, cömert, dualara karşılık veren bir Tanrı tasavvuru, olumsuz/trajik olayları değerlendirmede kişinin olumlu ve iyimser olmasına yardım edebilmektedir. Örnek vermek gerekirse, birey başına gelen kötü bir olayı Tanrı'nın ikazı, Tanrı'nın kudretinin işareti ve O'nun kendisini gözetlediğinin ve terbiye ettiğinin bir delili olarak algılasa bireyin bu algılayışı olumsuz durumlarla başa çıkmasında yardımcı/destek olacaktır. Bu konumdaki bireyde (D) güven, ümit ve iyimserlik duyguları hâkimdir. Ayrıca Tanrı'nın kendisiyle birlikte olduğunu düşündüğü için kendisini yalnız hissetmemekte; kaygı verici durumların üstesinden gelme konusunda Tanrı'nın yardım edeceğini ümit etmekte ve kendisini daha güçlü hissetmektedir. Hâkim olan bu duygular vasıtasıyla birey deneyimlediği veya deneyimleyeceği olumsuz olayların, yaşadığı endişe, kaygı ve korkuların güzel yönlerinin de bulunabileceğine dair pozitif yaklaşımlarda

bulunur. Bu konumda olan birey ölüm içgüdüsünün yaydığı yok olma kaygısı ile de başa çıkmaktadır. O, yaratıcısından koparak bu dünyaya gelmiştir ve bu dünyada bazı şeyler elde etmek amacıyla yapılan bir yolculuktur. Bu yolculuk ölüm ile bitecek ve ayrılık sona erecek, ruh arzu ettiği bir süre için uzak kaldığı mekanına varacaktır. Ölüm vasıtasıyla seven (insan) ile Sevilen (Tanrı) kavuşacaktır. Bu konumda olan birey ölümü yok olmak olarak değil de yeni bir başlangıç olarak görmektedir. Biraz daha kökenine inilirse, bu düşüncedeki birey, Tanrı'ya kavuşturacağı için ölümü beklemektedir (Pişgin, 2015: 46; Yıldız, 2008: 2; Yıldız, 2001: 2).

Tanrı tasavvuru hakkında aktarılan verilerden hareketle, bu tasavvurun şahsiyetin oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir parçaya tekabül ettiği (/ (?)parça olduğu), dini otoriteye içsel olarak bağlanmanın keyfiyetini(nasıllığını)/niteliğini belirlediği ve dini hayata önemli bir motivasyon kaynağı olarak etki ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu motivasyon da Tanrı'nın sevgisine ulaşmayı gerekli kılmaktadır. Birey, O'nun istediklerini yaparak, emir ve yasaklarına dikkat ederek dini yaşantısını oluşturmaktadır (Karaca, 2011: 95-96). Tanrı tasavvuru bireyin din algısını, dini yaşantısını ve dini düşüncesini derin bir şekilde etkilemektedir. Bu etkileri depresif konumda olan birey açısından incelemek yerinde olacaktır.

2.4.2. Depresif Konumda Olan Birey ve Dini Fenomenler

Paranoid-şizoid konumdan daha gelişmiş bir egoya sahip olan, depresif konumdaki birey açısından, Tanrı tasavvurunda olduğu gibi, dini fenomenler, inanışlar ve din hakkındaki düşünceler de iyi-kötü olarak bölünmemektedir. D konumda olan bireyler için dini olgular sadece siyah-beyaz renklerden oluşmamakta, onlar olguları kesin olarak siyah-beyaz diye ayrımlar ayırmamaktadır. Onlar dini olguları kategorilendirmeden her türlü rengi bir bütün olarak yani rengarenk bir

şekilde görmektedir. Örnek olarak, birey Tanrı'nın sadece iyicil özelliklerini değil yeri geldiğinde kötücül özelliklerini de sunduğunu idrak etmesi verilebilir. Başka bir deyişle, Tanrı'nın bütüncül olarak görülmesi, bölünemez oluşu bu konumun getirdiği özelliklere sahip olan birey için temel bakış açısı olduğundandır ki, keskin ayrımlarda bulunmamaktadır. En temelde, herşeyi kuşatan ve saran Tanrı'sı onun için bir bütündür. Hayatında zıt kutuplara yer vermeyen bu birey, zihinsel yapısını, Tanrı tasavvurunda olduğu gibi peygamberinde, dini yaşantısında, düşüncesinde ve din algısında bu zihinsel bütünlüğü göstermektedir. Bütünsel zihin yapısında ve egosunda iyi-kötü ayrımları olmadığı gibi ben-öteki gibi ayrımı da bulunmamaktadır. Bireyin kendi dininden olan veya olmayan gibi bir ayrım yapmaması, paranoid-şizoid konumdakinden daha üst perdede olduğunu gösteren bir başka ayrıntıdır.

Bu konumda olan bireyin peygamber tasavvuru da bütüncül yapıda olacaktır. Beşeri hayatın dışında olan, örnek alınması mümkün olmayan ve pratik hayata sindirilmesi zor olan bir peygamber tasavvurundan uzak günah işleyen, akabinde tevbe eden (Bağcı, 2004: 135) yaşam mücadelesinde sorunlar ile başa çıkmaya çabalayan ve gelişmiş düzeydeki egosuyla örnek alınmayı kolaylaştıran bir peygamber tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, yaşam mücadelesinde iç içe olunan, dinamik bir peygamber tasavvuru ön plandadır denilebilir. Bu konumdaki (D) birey sembolik düşünceye sahip olmasından dolayı Peygamber söylemlerini lafzî bir biçimde anlamaktan çok sembolik olarak anlamaya ve algılamaya, söylemin esas mahiyetine erişme imkanına ulaşabilmektedir.

Depresif konumun kazandırdığı sembolik düşünce sisteminin, bireyin kutsal metinleri algılamasında da etkili olacağı düşünülmektedir. Sembolik düşünmeye hâkim olduğu için birey, kutsal metinlerde anlatılan kıssaları veya soyut bahisleri düpedüz anlatıldığı gibi anlamamakta veya tarihsel sürecine odaklanmamaktadır. O, Tanrı'nın vurguladığı esas meseleyi anlama gayesi içerisinde. Bunu yaparken zahiri anlamını değil, bu anlamın altında var olduğunu düşündüğü anlatılanın özünü, başka bir ifadeyle amaçsal anlamını ya da Tanrı'nın niyetini ortaya çıkarmaya çalıştığı söylenebilir (Eyüpoğlu ve Yıldız, 2016: 175, 183).

Bu konumda (D) olan bireye bir başka açıdan bakıldığında batıl inançlara karşı dirençli olabileceği görülür. Çünkü birey, kamil ve gelişmiş bir egoya sahip olduğundan kamil düzeyde olan bir inanca sahiptir. Büyü gibi yöntemlere

başvurmamakta, Tanrı ile arasına bir vasıta koymadan arzu ettiklerini sadece Tanrı'sına sunmaktadır. İçindeki kaygıyı Tanrı'sından aldığı güven ile en aza indirgediğinden dolayı batıl inancın getirdiği koruma yöntemlerine ihtiyaç duymayacağı söylenebilir. Birey içindeki içerikleri batıl inanç vasıtasıyla doğaya veya çeşitli güçlere yansıtmaktan ziyade isteğini, şikayetini, şükürünü, pişmanlığını ve tövbesini kimi zamanda da yalnızca duygularını paylaşmak için dua vasıtasıyla içindikileri Tanrı'ya yansıtabilir. Bu konumdaki (D) birey açısından dua, dışavurum ve rahatlama imkanı sağlamaktadır (Horozcu, 2010: 212). Böylece bireyin, Tanrı'dan uzaklaştıran batıl inanç ve düşüncelerin aksine Tanrı'ya yakınlaştıran dua veya ibadetler ile iç dünyasını Tanrı'ya yansıttığı düşünülmektedir. Bu konum (D) düzeyindeki Tanrı inancı, hem psikolojik dengeyi sağlamak hem de sağlıklı nesne ilişkilerini korumak için mücadelede bireye oldukça önemli yardımlar sunduğu görülmektedir (Forster ve Carveth, 1999: 215). Bunun neticesinde bireyin Tanrı inancı iç dünyasındaki kötücül içeriklerle başa çıkmasında kendisine olumlu etkiler kazandırmaktadır. Bu konumda (D) olan birey, ilkel verilerin oluşturduğu inanç düzeyinden (PS) ziyade iman/faith düzeyinde görülebilir/sayılabılır.

Dini inançlar; bireyin kişilik yapısında bir nevi “bütünleşme” meydana getirme gücüne sahiptir. Tanrı'ya iman, insan faaliyetlerinin her birinin iç dünyasındaki ve zihinsel dünyasındaki bütünlüğün, hayatın tüm parçalarının büyük bir uyumla ahenkleşmesidir. Bu suretiyle imanın tüm aşırılıkları dengelemesi, dizginlemesi dindar bireylerin hayatlarındaki tecrübelerinden olmaktadır (Gürses, 2010: 34). İman, Tanrı'ya tutkulu ve dinamik bir şekilde bağlılığı ifade eder. Tanrı'ya bağlılığı gereği birey, O'nun buyurduklarını ön planda tutar. Bireyin kendi istek ve arzularından vazgeçerek Tanrı'nın istek ve arzularını ön planda tutması ile depresif konumdaki yenidoğanın kendi benliğini değil de nesnesini önelemesinin paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu konumdaki (D) birey, arzu nesnesi olarak kendisini değil nesnesini görmektedir. Çünkü kendisinin yok olmasına yönelik kaygıları ve korkuları artık devrede değildir. Bilakis, nesnesini kaybetme kaygısı ile mücadele içerisinde olmaktadır Egoizm ve tümgüçlülük omnipotence duyguları baskınlığını yitirmiştir. Bu açıdan bakıldığında, aslında Tanrı ile ilişkisi güçlü olan kâmil düzeyde egoya sahip bireyin Tanrı'sı onun için daima arzu nesnesi olmaktadır. Onun için Tanrı, ihtiyaçlardan ziyade arzudur. Tanrı'yı arzu etmesi ile O'na daha çok

yakınlaşmak ve bağ kurmak istemektedir (Karaca, 2011: 81). Arzu, temelde tatmin olmayan hep daha fazlasını istemeye yönelten bir güdü olduğundandır ki bireyi, din algısı ve dini olgular ile sürekli etkin, dinamik yapıda olmaya iten etkenlerin başında gelmektedir. Arzu vasıtasıyla oluşan iman, sevgi ve fedakârlığa dayalı olan güdüsöl bir yöneliş sonrasında açığa çıkmaktadır. Sevgi ise, bireyin Tanrı ile bağlılığını dinamik tutan mekanizmadır. Bütün kötücöl nesneleri yutar. İmanda sevgi ve fedakârlığa ek olarak güven duygusu da gereklidir. Sevginin neticesinde açığa çıkan güven duygusu ile bireyin endişe ve tehlike arz eden durumların üstesinden gelmesi kolaylaşır. İman düzeyindeki dini yaşayışta sevgi ve güven duyguları kadar şükran, ümit, suçluluk, pişmanlık gibi duygu durumları da etkili olmaktadır (Karaca, 2011: 118). Bireyin iç dünyasındaki bu duyguların birleşimi, onun Tanrı'sına olan bağlılığını güçlendirmektedir. Ayrıca Tanrı'ya duyduğu güven ve sevgi bireyin dini tecrübe yaşamasını kolaylaştırabilir veya dini tecrübe yaşamasına sebep olabilir/yol açabilir. Zaten dini tecrübenin yaşanabilmesi için ilk önce Tanrı'ya iman şartı vardır. Dolayısıyla bu tecrübeyi yaşayan birey zaten Tanrı'nın varlığını öncelikli olarak kabul etmiştir. Genel olarak dini tecrübe taklit düzeyindeki dini hayattan başlayarak, her türlü dini duygu, düşünce ve tutumu içine alan bir özellik arz eder. Onu öteki tecrübelerden ayıran yön ise, dini bir bağlamda vuku bulmasıdır. Dini tecrübe ile bu tecrübenin yorumu arasında da bir ayırımın yapmak gerekmektedir. Çünkü tecrübe aynı; fakat yorumlar farklı olabilmektedir. Bu hal üzere iken kişi, ilahi olanla bir olduğu duygusunu hisseder. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu ve benzeri içerikteki tecrübelerin yorumları, dile getirilip ifadeye kavuşturulması kültürlere göre de değişmektedir. Bu ise, ortak bir sonuca varmayı zorlaştırmaktadır. Yaşanan tecrübe, bir bakıma insanı kendi varoluş sınırlarının ötesine taşıyarak bir başka varlığın, ilahi olanın huzuruna getirir. Bu hal üzere olan, Tanrı'nın varlığını tecrübe eder ve O'nun kesin bir gerçeklik olduğuna inanır. Böyle bir tecrübe anında Tanrı, bir iç huzur içerisinde, karşı konulmaz bir şekilde kendi varlığını insana kabul ettirir. Bu yönüyle dini tecrübe bireyde varoluşsal bir dönüşüm de gerçekleştirir. Dini tecrübe, taklit derecesindeki dini hayattan başlayarak her türlü dini duygu, düşünce, tutum vb. durumu içine alacak şekilde, anlam bakımından geniş ve kapsamlı bir kavramdır. Ancak iman eden bireyin imanını taklit derecesinden tahkik derecesine yükseltmesi dini tecrübe yaşamasıyla da söz konusudur. Dini tecrübe iman ile birlikte

düşünüldüğünde (düşünüldüğü için), birey ne kadar çok din tecrübe yaşarsa imanının da o kadar kuvvetleneceği söylenebilir. Bunun yanı sıra dini tecrübenin, bu tecrübeyi yaşayan insanın duygu, düşünce, tutum ve davranışlarındaki etkisi göz önüne alındığında ve yönlendirdiği düşünüldüğünde sonuç olumlu yönde olabilir. Başka bir deyişle, birçok kez dinî tecrübe yaşayan bir bireyin imanı tazelenerek kuvvetlenebilir ve bunun sonucunda da duygu ve düşünceleri daha fazla yoğunlaşarak, tutum ve davranışlarına etki yapabilir/ yansıyabilir. Burada önemli olan, tecrübenin istisnai bir özellik arz etmesi ve (onu öteki tecrübelerden ayıran) dini bir bağlamda vuku bulmuş olmasıdır. Dini tecrübe, gündelik tecrübeden farklıdır. Çünkü tecrübe edilen şey tabiatüstü bir varlık veya hazır ve nâzır olarak bulunma hali olarak kabul edilir. Bu ya bizzat Tanrı'nın kendisi ya da bir fiilde O'nun açığa çıkması şeklindedir (Hemşinli, 2010: 124, 127-128). Birey açısından, Tanrı ve O'nun tezahürleri olarak yarattığı her şey dini tecrübenin oluşumunda kaynak niteliğindedir. Bu bakımdan dini tecrübe, yapısı itibarıyla hem sübjektif bir durumdur hem de kendini tezahür eden şeyle karşılaşmadır, yani dinamik bir yapıdadır (Albayrak, 2005: 68). Kutsal olan kaynaktan bir bütün olarak bireye ulaşan anlam ile bu anlamın idrak edilmesi, dış ve iç dünyada Tanrı'nın gücünün farkına varılmasıyla bu döngü tamamlanmaktadır (Albayrak, 2005: 69).

Dini tecrübenin sonucunda, iç dünyasında Tanrı ile güçlü bir bağ kurmasından ve daha üst düzeyde bir dini yaşantı arzusunun oluşmasından dolayı bireyde mistik izler oluşabilir. W. James, dini tecrübenin merkezinin, şuurun mistik halleri içinde aranması gerektiğini belirtir. Dinin fiziksel boyutunun çok daha ötesinde yaşanan dini hayatın veya mistisizmin en karakteristik özelliği; Tanrı'ya ulaşma arzusu, onunla bir bütün olma duygusudur. Birey özünde Kutsala doğru bir yönelimi barındırıyorsa, burada bir duygu dönüşümünden söz edilebilir. Bu duygu dönüşümü, aynı zamanda tüm benliğe ilişkin bir sonuç doğuracağından zihinsel ve davranışsal boyutlara da yansıyacaktır. Nihâî olarak bu dönüşüm, belli noktalarda daha farklı ve özel bir manevi hayatın hareket noktası olarak bir kişilik değişikliği yahut kişilik yapısının etkin bir belirleyicisi haline dönüşebilecektir. Mistik tecrübeler, ayrıca insanın aşkınlık ihtiyacına cevap niteliğindedir. Mistik tecrübe içeren her inanç ve kültürde ortak olan nokta, bu tecrübenin genel karakterinin özdeşliğidir. Bir başka deyişle, mistisizmde amaç; kendini aşarak Tanrı ile bir

olmadır. Mistik yönelimde olan bireyler, dünyaya ait olandan sıyrılıp Tanrıda yok olma bilincini yaşamaktadır. Bu, dinlere göre farklı isimler alabilir (Fenâ, Nirvana gibi.). Ancak amaç aynıdır. Amaç; Aşkın Varlığa ulaşmak, O'nda yok olmaktır. Ya da Budizm'de olduğu gibi mutlak kamil mertebeyi yakalamak, yani Nirvanaya varmak (yokluğa ulaşmak)tır. Bunun için bireyde bulunan olumsuz özellikleri terbiye etmek, kalbi temizlemek, ruhu yüceltmek ve buna ulaşmak için de sabretmek çeşitli dinlerdeki mistisizmin ortak yönleridir. Ancak, dayandırılan dini esaslarda ve başvurulan metotlarda farklılıklar olduğu bir gerçektir. İçsel bir benlik tecrübesi yoluyla kutsallığın kaynağına yaklaşmanın neticesinde özel yaşantılarına sahip olan bireyler kendilerini, yer yer modern psikoloji biliminin açıklamakta yetersiz kaldığı parapsikolojik hallerin içerisinde bulabilmektedirler. Örnek olarak, tasavvuf ile ilgili eserlerin bir kısmında anlatılan ve günümüzde bu yolu tercih ederek dini yaşantısını sürdüren kimi bireylerde de gözlemlenebilen olağanüstü ve nedensellik paradigması çerçevesinde açıklanamayan “kerâmet” denilen olaylar bu çerçevede zikredilebilir. Bunun yanında bazı özel ibadetler, perhizler ve tekrarlanan ritüellerle duygusal/sezgisel bütüncül bir bilinç gelişimine bağlı olarak yaşanan benlik gelişim süreçleri sonucunda “bireysel benliğin erimesi” ve “evrensel benlik” (kozmetik ya da bütünsel de denilebilir, çünkü evrenin üstünde bir durum) denilebilecek olan yeni bir benlik durumu söz konusu olabilmektedir. Kendini geliştirme süreçlerinin işleyişi ile kâmil insan olmanın yollarının gösterildiği ifade edilir. Ve böylece yaşanan tecrübeler sonucu birey, ciddi dönüşümler eşliğinde, Tanrı ile bağı daha üst düzeyde olacaktır. (Karacoşkun, 2007: 75- 77; Bakış, 2011: 68; Peker, 1993: 36).

Bu konumdaki bireyde dini tecrübe kadar ruhi tecrübe de görülebilir. Ruhi tecrübenin bir yönü ise manevi yaşamdır. Maneviyat, anlam arayışı birlik, bağlanmışlık, aşkınlık, en yüksek insan potansiyelini ve kutsalı aramaktır. Dinin bu konuda en merkezi işlevi olduğu düşünülmektedir. Bağlanmışlık, otantiklik, hayatın anlamı, bütünsellik ancak kutsal olan ile ilişki içinde olunmasıyla maneviyatı oluşturmaktadır (Hökelekli, 2012: 46; Pargament, 2015: 368, 377).

Dini hayat ile iç içe olan birey için yaşadığı dini tecrübeler, hayatının her alanında Tanrı'sı ile bir olmasında araç niteliğindedir. Dinin kendisini anlatma, mesajını iletme yollarından birisi de sanattır. Bu konumda (D) olan birey için Tanrı-evren ilişkisi insanda sanat duygusunu inşa eden ilham edici bir işleve sahiptir

denilebilir. Buradan hareketle, bu konumdaki (D) bireyler güzelliğin ve estetiğin kaynağının, asıl sanatkarın doğrudan doğruya Tanrı olduğunu düşünebilir. Onun açısından hem “küçük kainat” olan insan hem de “büyük insan” olan kainat; sahip oldukları düzen, ahenk ve ritim ile en büyük sanatkarın mükemmelliğinin ve güzelliğinin eşsiz delilleridir. Bu konumda (D) olan birey için Tanrı’nın yeryüzünde sunduğu sanatı olmasa dahi, sanatçılar tarafından yapılan veya temsil edilen eserlerin kaynağı da ilhamdır ve bütün sanat kaynakları ilâhi niteliktedir. Onun açısından Tanrı’nın varoluş sahnesine koyduğu her nesnede estetiğin ve güzelliğin farkına varmak, yarattığı varlıktaki ahenk, zerâfet ve inceliği fark ederek tasvir etmek tıpkı yazılı ilâhî bir metni tefsir etmek gibidir. Onlar için anlam ve ifadeler sadece Tanrı’nın kutsal metinlerde beyan ettiği kelime ve işaretlerden oluşmaz. Zira bu bireyler evrende varolan varlığı yorumlayarak, O’nu görüyormuş gibi kalpten düşünerek O’nun tabiatta mevcut bulunan somut ve apaçık beyanlarını, işaretlerini anlamaya çalışmaktadır. Birey kendisini bir bütün olarak Yaratıcıya ve onun varlıklarına vererek varlıklarla bütünleşir. Bunun neticesinde, var olan Tanrısal hakikati ve gücü yorumlayabilir. Başka bir deyişle, yeryüzünde üretilen herhangi bir sanat eseri aslında Tanrı’nın sanatının bir taklididir ve sanatçının gönlünde açılıvermektedir. Birey sahip olduğu yetenekleri ve kendisine nakşedilen potansiyeli kendisini bilme vasıtasıyla fark ettiğinde kendini gerçekleştirmesinde araç niteliğinde olmaktadır. Bunun gibi sanatçı da taş veya tahtadan bir heykel yaptığında taş veya tahtada, öz olarak mevcut olan hakiki şekli saklayan kısımları yontup atarak, taşta hiçbir şey vermeden ama ondan bir şeyler alarak, içindeki gizli olan potansiyeli açığa çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, bu konumda (D) bulunan bireyin, Tanrı’nın imajının ruh zemininde hazır olduğunu fakat örtü ve engellerle gizlendiğini düşünmesine yol açabilir. Bu yaratıcı potansiyel insanın içinde taşıdığı ilahi tezahür ile açıklanabilir. Tanrı’dan bir yansımayı içeren birey, bu yansımanın güzelliğini yaşantısı ve eylemlerinde sanatsal aktivitelerine yansıtmaya çalışacaktır. Bu konumdaki (D) birey açısından sanat, yansımasını taşıdığını düşündüğü ilahi varlığa ve asli vatana duyulan özlem olarak ele alınabilir. Bu konumdaki (D) sanat algısında “kendini varlıktan ayırma değil, varlıkla bir bütün olma ve bütünleşme” çabasının mevcut olduğu/bulunduğu söylenebilir. Bu çabaya ek olarak, birey kendi bilincini, varlıktaki bilinçle bütünleştirme gayreti ile haşır neşir olabilir. O, sanatını icra

ederken kendisinin O'nunla bir bütün olduğunu düşünebilir. Varlıktaki ritme katılma güdüsü ön plandadır. Dolayısıyla, bireyin Tanrı'nın sanatının bir yansıması olduğunu düşündüğü aşkın boyutla olan içten ve sıkı ilişkisi, onun paranoid-şizoid konumdaki bireyin sanat algısının keskin ayrımını gözler önüne sermektedir. Bu konumda (D) olan birey için sanatsal uygulamalar yaşanan hayatın veya zamanın durdurulup düşünülmesi için imkan tanıyan içeriklerle ruhsal yaşantıya katkıda bulunma görevi görebilmektedir (Pişgin, 2015: 49; Gürsu, 2015: 1031- 1032; Tenik, 2014: 494). Tanrı'yı yarattıklarından ayırıp keskin bir şekilde bölmekten ziyade, yarattığı her varlıkta O'nun izini görme temelli bir yaklaşım söz konusu olduğu görülmektedir. Bir nevi bu konumda olan birey için Tanrı'nın sanatı, Tanrı ile olan bağına dinç tutmada bir araç olarak görüldüğü açığa çıkmaktadır.

Bu konumdaki (D) bireyin müzik algısı da Tanrı'nın sanatının bir başka vechesi olarak görülebilir. Bu durumda Paranoid-şizoid konumdaki müzik algısının tam tersi bir durum ile karşılaşılabilir. Harf ve ses Tanrı'nın sıfatlarını oluşturmaktadır. Bu harf ve seslerden oluşan şiir ve musiki de bu sıfatların birer yansıması olarak düşünülebilir. Bu isimlerin ruha mekân olmalarından dolayı saygıya layık olması gibi, bütünsel, ahenkli ve sanatlı ses ve sözler de bünyelerinde barındırdıkları hikmet dolayısıyla şerefli ve yücedirler. Başka bir açıdan bakıldığında ahenkli sesler de O'nun yaratımıdır. Bu yüzden, kalbi uyurarak bireyde bir şevk meydana getirebilirler. Örnek verilmesi gerekirse, Tanrı'nın evrene sunduğu kuş sesi, rüzgar sesi, dalga sesi vb. sesler birey tarafından Tanrı'yı düşünme vesilesidir. Hatta Tanrı'yı zikrettiğini düşünerek bu seslere kulak kesilebilirler. Kısacası, insanlar Tanrı'nın sıfatlarını kendi sıfatlarından hareketle ve evrende açığa çıkan temsilleri yoluyla anlayabilirler. Şiir ve musiki; güzellik, ahenk ve ritmiyle bu konuda insana çok önemli fırsatlar sunmaktadır. Çünkü güzel ve ahenkli seslerde ruhani âlemi andıran bir şey vardır (Işık, 2015: 153, 155). Her ahenkli ve sanatlı ses, bu konumdaki birey için, Tanrı'yı anlatır denilebilir.

İlişkili verilere bakıldığında, bu konumda (D) olan bireyin dini yaşantısı, algısı ile, arayış içinde olan dindarlık ve iç güdümlü dindarlık türünün bir bağlantısının olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki, Klein, yenidoğanın çevresine karşı sürekli bir ilgisi ve artan bir merak duygusunun-olduğunu, yeni insanlar tanıdığını ve yeni şeyler öğrendiğini, çeşitli başarılarından haz aldığını gözlemlemiştir. Bu

dönemde epistemofilik içgüdüler hakimdir. Bu da çocuğun ilgi ve sevgi nesnelerini bulmasında etkindir. Bu dönemde yerleştiği görülen ilgi ve merak, dini yaşantıda; arayış içinde olan dindarlığı çağrıştırabilir. Dini bir arayış içinde olan birey, varoluşsal sorgulamalarla meşguldür. O, dinin bu sorgulamalara verdiği cevaplar ile motive olur. Aslında dini arayışta bulunan birey ebeveynlerinden veya çevresinden taklit ederek oluşturduğu bir dini yaşantıdan ziyade kendisi bizzat deneyimleyerek, araştırarak, içselleştirerek ve özdeşleşerek yaşayacağı bir dinî hayata geçiş yapmaktadır (Karaca, 2011: 98).

Bu konumun dinî arayış içinde olan bireyi içerdiği kadar iç güdümlü dindarlık türünü de kapsadığı söylenebilir. İç güdümlü dindarlık düzeyinde yaşayan birey, kendisini değil de nesnesini öncelediğinden, ilahi gayeleri gerçekleştirmek için yaşamaktadır. Tanrı inancı içselleştirilmiştir ve kendi çıkarları devre dışı kalmıştır. Onlar için din, benliği bütünüyle aşan ve değişime zorlayan içten doğma değer arzeder. O, bundandır ki, sürekli Tanrı'ya daha yakın olma çabası içerisinde bulunmaktadır. Yani bu konumdaki bireyin (D) arzu nesnesini bütün olarak görmesinden dolayı bu bütüne ulaşma süreci daima kendisini ileriye götürmede etkindir. (Karaca, 2011: 97). Klein'in, bu konumu (D) yaşam boyu gelişmeye devam eden önemli bir süreç hatta bir dönüm noktası olarak görmesi (Martens, 2010: 39) iç güdümlü dindarlık düzeyindeki bireyin Tanrı ile bağını daima daha ileriye götürmesiyle paralellik arzetmektedir.

Bu konumun (D) sunduğu en önemli mekanizmalardan olan sevdiği nesneye karşı şükran duygusu, "iç güdümlü dindarlık" düzeyinde de mevcuttur. Tanrı'ya karşı yüksek düzeyde minnettarlık duymaları iç güdümlü dindar bireyin sergilediği baskın duygu durumudur (Gürses, 2010: 55). Depresif konumda Klein'in önem verdiği mekanizmalardan olan Şükran duygusuna geçmişken, daha derin bir şekilde anlatmaya çalışmak uygun olacaktır.

2.4.3. Şükran Mekanizmasının Bireyin Dini Yaşamına Yansıması

Klein, psikanaliz literatüründeki kavramları kuramına eklerken genellikle belli bir yol izlemiştir. Onun şükran kavramı anlaşılmaya çalışılırken bu durum tekrar açığa çıkmaktadır. O şükran kavramını; anlamın derinine inerek, türevi olan

kavramlar ile bağlantılar kurarak, hangi durumda ve temelde, nasıl ortaya çıktığını belirleyerek oluşturmuştur. Bu başlık içerisinde Klein'in depresif konumda beliren, sevgi mekanizmasının türevi olan şükran duygusunun oluşumu ve bireyin dini hayatındaki, Tanrı ile ilişkisindeki yansımaları ifade edilmeye çalışılacaktır. Bu sonucunda şükranın bireyde ne gibi etkileri olduğu işlenecektir. Klein şükran duygusunu, sevgi mekanizmasının türevi olarak ele aldığı için sevgi mekanizması temelinde ele alınacaktır.

Yaşam içgüdüsünün türevi ve temsilcisi olan sevgi, anne ile ilişkiyi başlatan temel bir mekanizmadır. İlk bölümde de bahsedildiği üzere, Klein, “Sevgi, Suçluluk ve Onarım” (1937) adlı makalesinde insan yavrusunun ilk sevgi ve nefret nesnesinin annesi olduğunu, annesinin sevgi ve ilgisine karşılık bu mekanizmanın ve türevlerinin doğrudan/kendiliğinden ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bir başka deyişle, yaşamın erken dönemlerinde ilk nesnemizi temsil eden anne figürü ile iç dünyamıza yerleşen veya yerleşemeyen sevgi mekanizması, Klein'in dile getirdiği üzere yaşamın başlangıcından itibaren bize çakılı olarak gelmiştir. Yani sevgi, kökleri bizde mevcut olmasıyla beraber ilk nesnenin sunduğu kadarıyla öne çıkan bir mekanizmadır denilebilir. Bu durum yorumlandığında, bireyin karakterinde sevgi ve türevlerinin, temelinin ve düzeyinin oluşmasında annenin, zemin ve referans olduğu ortaya çıkmaktadır. Bireyin annesi ile deneyimlediği yaşantılar üzerine Klein, sevgi ve nefret duygularını karakterine yerleştirdiğini ifade etmiştir. Klein'in gözlemleri, önemli karakter değişimlerinin veya karakter bozulmalarının, ilk nesnelerini sağlam bir şekilde yerleştiremeyen ve bu nesnesine karşı şükran duygularını sürdüremeyen bireylerde daha sık olduğunu göstermiştir. İçsel ya da dışsal nedenlerden dolayı ortaya çıkan zulmedilme kaygıları arttığı zaman birey ilksel/birincil iyi nesneleri hatta onların yerine koyduğu nesneleri, insanları veya değerleri yitirmektedir. Böylece şükran duygusunun bireyin karakter oluşumundaki öneminin de kayda değer olduğu görülmektedir.

Klein, annenin bebek için ilk olarak beslenme ihtiyaçlarını giderdiği, açlık hissiyatını yatıştırdığı için sevildiğini beyan etmiştir. Eğer bebek açsa, arzuları tatmin olmamışsa, rahat değilse ve fiziksel olarak acı çekiyorsa sevgi durumunun yerini nefret ve saldırganlığın aldığını eklemiştir. O, bu saldırganlık ve nefretin bebeğin yok etme itkisinin boyunduruğu altına girmesinde temel etken olduğunu

bildirmektedir. Nefret ve saldırganlık hisleri bebekte tıkanma, nefessiz kalma ve benzeri acı verici duruma neden olur. Bebek, bunun neticesinde oluşan acı verici durumların kendi bedenine zarar vereceğini düşünmekte, onun saldırganlığı, kaygıları ve mutsuzluğu çığ gibi artmaktadır. Bu gerilimden kurtulmanın birincil yolu, arzularının annesi tarafından tatmin edilmesidir. Tatmin olmasıyla hazza eren yenidoğan, haz aldığı anda geçici güvenlik hissi kazanır. Kazandığı güven duygusu bireyin daha sonraki yaşam sürecinde, sevgi gördüğü her durumda nüksetmekte, yaşadığı doyumun bileşenlerinden oluşmaktadır. Bebeğin gerçekten zevk alması ve mutlu olması için sevgi yetisinin yeterince gelişmiş olması gerekmektedir. Şükranın kökeni, bir açıdan insan yavrusunun yaşamının ilk yıllarındaki duygu ve tavırlarda diğer yandan zevk, memnunluk ve iyi nesneye duyulan güvende açığa çıkmaktadır. İyi nesnenin sağlam temeller üzerine oturtulmuş olması, onunla kurulan özdeşlik, sevgi yetisi ve itkiler, şükran duygusunun güçlenmesini sağlamaktadır. Klein, sevgi ve şükran yetisi yüksek olan bebeğin iyi nesne ile köklü bir ilişkisi olduğunu öne sürmektedir. Sevgi ve türevi olan şükran duygusu, iyi nesne ile ilişkinin gelişmesinde vazgeçilmez bir etkidir. Klein açısından anne, duysal arzularımızı ve güvenliğimizi ilk sağlayan nesne olduğundan zihnimizde kalıcı bir iz bırakmıştır. Şöyle ki; görünüşte kendisini annesinden uzaklaştırmış olan birey, sevdiği kişilerle farkında olmadan hala annesi ile kurmuş olduğu ilk ilişkinin bazı özelliklerini arıyordur. Babanın rolü de bütün sevgi, aşk ve insan ilişkilerinde temel etkidir. Baba ile kurduğu ilişki de Klein için aslında anne ile kurduğu ilişki modeline dayalıdır (Klein, 2014; Hayta, 2010: 46; Klein, 2014: 33; Klein, 2012: 232).

Bu verilere genel bir perspektiften bakıldığında, sevgi ve şükranın ilk olarak anne ile köklenmekte olduğu ve daha sonraki ilişkilerde olduğu gibi Tanrı ile ilişkisinde de bunların filizleneceği ortaya çıkmaktadır. Klein'in gözlemlediği kadarıyla, bebek açısından annesi, başta bütün arzularını karşılayan bir nesneden ibaret görülüyorken daha sonra bu durum anneyi bir kişi olarak sevmeye dönüşmektedir. Kişi olarak duyduğu sevgi ile aldığı hazza ve ilgiye cevap vermektedir. Karşılıklı ilişki ve bağ sevginin kuvvetini göstermektedir. Tanrı ile insan arasındaki sevgi bağı ise, aşkın olan Tanrı'nın insana, insanın da Tanrı'sına yönelik sevgisini içerecek şekilde, çift yönlülük belirten bir ilişkiyi içermektedir. Tanrı kutsal kitaplarda inanan bir birey olabilmek için kendi sevgisinin gerekliliğini

açık bir şekilde ortaya koymuştur. İnsanın en temel duygularından biri olan sevgi, yaratıcısını nesne olarak ilişkinin ve bağın kurulmasıyla oluşmaktadır (Alper, 2006: 5).

İyi nesneyle ilişkinin gelişmesinde vazgeçilmez bir etken olan ve aynı zamanda kişinin hem başkalarındaki hem de kendisindeki iyiliği görmesini sağlayan şükran kelimesinin etimolojik köküne de değinmemiz gerekir. Şükran kelimesi (ingilizcesi), Latince iyilik anlamına gelen “Gratia” ve sevindirici anlamına gelen “Gratus” kelimelerinden türetilmiş olup, yaşamın eksikliklerinden ziyade nimetlerine odaklanan rasyonel bir seçimi ifade etmektedir (Klein, 2014: 31; Başerer, 2017: 384-385). Bu Latince kökün bütün türevleri “nezaket, cömertlik, hediye, almanın ve vermenin güzelliği ya da karşılıksız bir şeyler almak” gibi anlamlarla ilişkilidir (Kardaş ve Yalçın, 2018: 2). Şükran duygusu anlam olarak; merak etme, takdir etme, olumsuzlukların güzel yanını görme, bolluğu ve zenginliği fark etme ve bunların derinine inme, hayatımızdaki birine veya Tanrıya teşekkür etme, sahip olduğumuz güzelliklerin farkında olmak ve bunları dile getirmektir. Burada dikkat çeken husus, şükran kavramında bir farkındalık halinin mevcut olmasıdır. Şükran kavramı, bireyin suçluluğunu farkında olması ile oluşan onarım mekanizması gibi, verilen iyiliklerin ve güzelliklerin farkında olmasıyla devrede olduğu düşünülmektedir. Bu farkındalığın oluşması da bireyin gelişmiş bir egoya sahip olmasıyla açığa çıkabileceği görülmektedir (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8).

Tanrı kutsal metinlerde, inanan bireylere verdiği nesnelerden dolayı şükredilmesini istemiştir¹³. Bireyin her durumda şükretmesi, Tanrı’nın iradesine karşı saygı ve sevgi duyduğunu ön plana çıkarmaktadır. Değerlerin yaratıcısı olması sıfatıyla O, birey açısından herhangi bir değerden daha yüce kabul edilmektedir. Birey ihtiyaç duyduğu zaman O, kendisine yardım eden ve kendisine muhtaç olunandır. Böyle bir anda duyulan alçak gönüllülük ve edilen hamd, değerlerin en büyüğüne karşı beslenen derin saygı, hürmet ve neşe duygularını harekete geçirmektedir. Şükran; lezzet almak, verilen şeyleri hakkı gibi görmemek, olumsuz özelliklerle baş etmek ve şimdi/an odaklı olmaktır. Buna göre, şükran duygusuna sahip olmak bireyler için olumsuz duygulara karşı bir panzehirdir ve kıskançlık,

¹³ Bakara, 2/12; Mezmurlar, 30/4; 2.Korintliler, 9/11.

çekememe, hırs, düşmanlık, endişe ve kırgınlık gibi olumsuzlukları etkisiz hale getiren bir duygudur. O'nun kendisine inanan bireyleri şükran duygusuna teşvik etmesi, haset ve türevi olan duygular için bir terapi olarak görev yapmaktadır (Kardaş ve Yalçın, 2018: 8; Johnson, 1986: 202; Forster ve Carveth, 1999: 203). Çünkü şükreden bireyin kendisine verilenle veyahut kendi elde ettiğiyle yetinme prensibi taşıdığı düşünülmektedir. Bireyin elindekiyle yetinmesi bireyi yıkıcı, yok etmeye yönelik ve saldırganca faaliyetlerden alıkoyup, thanatosun etkisinde bırakmayarak bunların yerine sevgi, şükran, libido ve erosun etkisini hissetmesine sebep olabilir. Olumsuz sorunların üstesinden gelinmesinde de şükranın bir savunma mekanizması olarak hayata girdiği deneyimlenebilir. Örneğin, istediği bir durumdan daha alt seviyede bir durum ile karşılaşıldığında birey, kendisinden daha alt durumu görüp şükredebilmektedir. Burada olmak istediği konumda olmadığından yakınmamakta daha alt seviyelerde olmadığına şükrettiği bir durumda olmaktadır. Böylece mevcut durumu ile başa çıkabilen birey patolojik vakalar yaşamaktan korunabilir. Olumlu kişilik özellikleriyle de yakından ilişkili olduğundandır ki sorun çözme becerisini geliştirerek bireyin hayatını kolaylaştırmaya yardımcı olur. Dolayısıyla da içinde hiç olumsuz özellik barındırmayan iyi nesneye karşı sunulan şükran duygusunun doğru algılanması, tanımlanması ve yaşantıya yerleştirilmesi sağlıklı birey ve sağlıklı bir toplumun oluşması açısından oldukça önem taşımaktadır (Başerer, 2017: 385; Ayten ve ark, 2012). Bireyin şükran duyması, kendisi açısından olumlu olmakla birlikte Tanrı ile ilişkisinin daha üst bir düzeye yükseltmesinde de araç olabilir. Başa gelen olayı isyandan ziyade şükür ile karşılamak Tanrı ile bireyin bağına kuvvetlendirir.

Duruma geniş bir çerçeveden bakıldığında sonuç olarak görülmektedir ki şükran duygusu, Klein'in sunmuş olduğu teoriden hareketle, bireylerin pozitif duygu, düşünce ve davranışlarla bağlantılı olarak iyi oluşu sağlayan etkenlerden olmakta ve ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Kardaş ve Yalçın, 2018: 9). Daha baştan itibaren anne ile açığa çıkan bu duygu yaşamın erken döneminde bireyde yeteri kadar yerleştğinde, gelişmiş bir egoda, Tanrı'ya sevgi ve şükran duyulmasını açığa çıkartabilir. Bireyin hayat engelleriyle baş edebilmesinde ve Tanrı ile sıkı bir bağ kurulmasında şükranın oldukça önemli bir duygu durumunu ifade ettiği anlaşılmaktadır.

2.5. D KONUMDAKİ DİN ALGISINA SAHİP BİREYİN PS KONUMDAKİ DİN ALGISINA DALGALANMASI/SALINMASI

Konum teorisi Klein'in öne sürdüğü düşünceler içerisinde belki de en vurucu olanıdır. Onun bu düşüncesi, saniyesi saniyesine uymayan insanoğlunun dinamik bir tasvirinden oluşmaktadır. Tez çalışmasının ilk bölümünde iki konum (PS ve D), ikinci bölümde bu konumlar üzerine inşa edilen bireyin din algısı ve dini yaşayışı ele alınmıştır. Bu başlıkta ise, birinci ve ikinci bölümde sunulan verilerden hareketle, iki konum arasında salınan insanoğlunun PS konumdan D konumuna geçebildiği gibi, D konumundan da PS konumuna tekrar dönebileceği ifade edilmeye çalışılacaktır.

Evre kuramında psikolojik aşamalar yer almaktadır ve bunlar ardışık sıra izlemektedir. Yani daha sonraki aşamalar daha önceki aşamaların başarılı bir şekilde çözümlenmesi üzerine inşa edilir. Ancak ilerleme aşamasındaki bireyler, bazı evrelerde zorluklar yaşayabilir ve geçmiş zorlukların üstesinden her zaman başarılı bir şekilde gelemeyebilir. Bundandır ki oldukları yerde takılıp kalabilirler (St. Clair, 2004: 13). Bireyin yaşamının ilerleyen sürecinde, gelişim aşamasındaki bu başarısızlığı patolojik bir durum olarak açığa çıkmaktadır. Evreler zincirindeki birey bu zincirlerden birini başarısız şekilde atlattığında patolojik durum açığa çıkmaktayken Klein düşüncesinde konumlar arası dalgalanma olasılığı/imkanı olduğundandır ki oluşan patolojiyi aşma fırsatı ortaya çıkmaktadır. Bu da onun onarım mekanizması aracılığıyla, oluşan patolojik durumun telafisini sağlamaktadır. Bu haliyle konum fikri sadece dinamik bir yapıyı değil patolojik durumun onarımını da kolaylaştırmaktadır. Onun konum fikrini tekrar hatırlattıktan sonra, D konum özelliklerinden yola çıkarak, konumlar arası sürekli dalgalanma yaşayan bireyin D konumdan PS konuma nasıl salınacağına dair öngörülere geçilebilir.

Kutsal metinlerde Tanrı kendisini; koruyan, kollayan, rızıklandıran, seven, merhameti ile muamele eden yönünün yanı sıra insanoğlunu hakettiğinde cezalandıran, imtihan eden, gazabıyla muamele eden yönüyle de ifade etmektedir. Birey Tanrı'nın bütünlüğü ile (bütün vechesiyle) özdeşleştiğinde O'nunla sağlıklı bir ilişki kurabilmektedir. Onun, Tanrı'yı bir bütün olarak algıladığında veya hayatına akan her iyinin ve kötünün O'ndan geldiği idrakini sindirip içselleştirdiğinde depresif

konumda olduğuna değinilmişti. Tanrı'nın bütün bu özelliklerinin yanında örneğin, birey yaşadığı bir durumdan dolayı O'nun cezalandırıcı yönünü daha fazla öne çıkardığında PS konuma dalgalanacağı söylenebilir. Veyahut birey, Tanrı'nın günah diye nitelendirmediği davranışları dahi günah diye öne sürdüğünde, küçük günahların cehennem ateşine sürükleyeceğine inandığında depresif konumdan şizoid konuma doğru yol aldığı söylenebilir. Çünkü oluşan durumlarda PS konumun özelliklerinden olan şiddetli ve kesin yapıdaki bölme mekanizması devreye girer. Birey zıt kutup düşünce kalıplarını zihinsel dünyasına sığdırıvermektedir. Bu süreç ilerledikçe kendisini ideolojiye bağlı dini gruplarda dahi bulabilir.

Bir diğer açıdan bakıldığında, bireyin Tanrı ile irtibat kurduğu önemli iletişim araçlarından olan dua, bireyin Tanrı'sına karşı taleplerini, isteklerini ve arzularını içermektedir. Bazen bu arzu ve isteklerin çok daha ötesini teşkil edebilir. D konumdaki birey, (içsel iyi nesnesini koruma açısından) yakınlık kurmak amacıyla dualarıyla O'na yönelir. Sürekli iletişim halinde olmak ister. Serzenişleri, yalvarmaları ve yakarışları eğer ki istediğine ulaşamadığında isyana dönüşüyorsa; bu noktada da PS konuma doğru yol aldığından bahsedilebilir (Gürses, 2010: 70). Bu durum, bireyin yaşamının ilk aylarındaki deneyimlerine paralel olarak, içerisindeki saldırgan içerikli dürtüyü yansıtmasıyla bağdaştırılabilir. Nitekim yenidoğanın meme isteyip tatmin olmadığı durumda annesine karşı yönelttiği saldırgan tavırların (ısıрма, yok etmek isteme) bu sefer Tanrı'sı ile ilişkisinde nüksettiği düşünülmektedir. Bu konumda birey nefret içgüdüsünün etkisinde/tesirinde/yönlendirmesinde olduğundan duasına karşılık tatmin edici bir cevap bulamadığından Tanrı'sını zalim, zulmedici olarak görebilir. Bu da bireyin D konumdan PS konuma dalgalandığını gözler önüne sermektedir. Eğer ki birey arzu ve isteklerine erişemediğine derdini Tanrı'sına açıp, O'na dua etmek yerine ilkel yöntemlere (sihir, büyü veya batıl inançlar) başvurursa da PS konuma dalgalandığı söylenebilir.

Bir başka açıdan bakıldığında, D konumda olan bir bireyin din algısını ifade ederken mistisizme yaklaşabileceği daha önceki bölümde belirtilmiştir. Tanrısı ile bir olma gayesini taşıyan bireyde parapsikolojik hadiseler ortaya çıkabilmektedir. Bu durumu yaşayan bireyin, yaşadığı deneyimde narsistik ve tümgüçlülük öğeleri devreye girerse PS konumda görülen patolojik vakalar meydana gelebilir. Örneğin,

kendilerine aziz, arz üstüne göklerden inmiş Tanrı, Peygamber veya onların oğulları, mesih veya mehdi özelliklerinin verildiğini ifade edebilirler (Armaner, 1973: 126). Dinlerde peygamberliğin kesilmesi öne sürülmesine rağmen, örnekte verilen türdeki bireyler narsistik ve tümgüçlülük duyguları kendilerini sardığından ve ruhi bozukluklarından dolayı çevresini buna inandırmaya çalışabilirler. Aslında bu noktaya bir diğer perspektiften bakıldığında, çevrede bu tip bireylere inananların veya uyanların da benzer patolojide olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sanat ile ilgili düşüncelerine gelince D konumda sanat, bütüncül nitelikte olup estetik içerikli her nesnenin Tanrı'nın bir tecellisi olarak görülmesinde bir araçtır. İnsanın oluşturduğu sanat eserinden Tanrı'da gördüğü sanat eserine kadar birey her türlü sanatta Tanrı'yı deneyimlemektedir. Sanatkâr olan birey (içinde bulunduğu konum gereği) kendi sanatına Tanrı'sının nimetinin bir tezahürü olarak bakması beklenir. Fakat narsistik dürtüleri baskın bir hale geldiğinde oluşturduğu eseri kendisinden meydana geldiğini veya sunduğu eserden daha üst bir eser ortaya çıkarılamayacağını düşündüğünde konumunun getirdiği bütüncül sanat algısı darma duman oluverir. Kendi nesnesini ön planda tutmaya başladığındandır ki, PS konumun özelliklerine bürünüverebilir.

D konumun getirdiği önemli bir kapasite olan sembolik düşünce, burada değinilmesi gereken bir başka özelliktir. Ruhsal gerçekliğin keşfedildiği, bağ kurma ve soyutlamanın hâkim olduğu dini yaşayış türü olan D konumda, sembolik düşünce kapasitesi bireyde gelişmiş düzeydedir. Bu konumdaki birey gerek kutsal metinleri gerek peygamber söylemlerini üst düzeyde yorumlama ve anlama idrakine sahiptir. Fakat örneğin, birey kutsal metinde geçen bir kıssayı sembolik açıdan ele aldığı anda ortaya çıkardığı manayı esas alıp diğer sembolik anlamları yok sayarsa veya iyi-kötü olarak kategorilendirirse bireyin zihinsel yapısının parçalanmaya başladığı görülmektedir. Ben ve öteki ayrımı devrede olduğundan birey, PS konumdaki dini algıya salınıvermektedir.

Birey D konumdan PS konuma dalgalandığında durum elbette sonlanmayacaktır. Kendi suçluluğunu farkettiğinde bunun neticesinde onarım/tevbe faaliyetine yöneldiğinde, kendi tümgüçlülüğünün yerine Tanrı'sının tümgüçlülüğü, Kadir-i Mutlak, her şeye gücü yeten bir varlık olduğu bilinci geçtiğinde, keskin bölme süreçlerinin yerini bütünlük algısı aldığı anda, literalliğin sardığı zihni sembolik

kapasite yumuŖatmaya baŖladığında veyahut narsistik tavırlarının yerini Ŗükran duygusu aldığında tekrar D konuma dalgalanacağı ve bunun böyle dinamik bir Ŗekilde devam edeceğini belirtmek yerinde olacaktır.

Görölmektedir ki, bütönlük dengesi (bir anlık dahi olsa) kaçıverdiğinde veya kaçıan denge bir anda kuruluverdiğinde bulunan konum dalgalanmaya, diğer konuma hareket etmeye baŖlamaktadır. Bu durumun bir benzetme ile aktarılması gerekirse; bireyin içŖsel dünyasındaki nabızı hangi konumda atarsa kendisini o konumdaki dini yaŖantıda deneyimleyeceği söylenebilir. Bütönlüğün parçalara ayrılması bireyin dini yaŖantısını D konumdan PS konuma dalgalandırırken, parçalanmıŖ zihinsel yapısını bütönlüğe çevirdiğinde PS konumdan D konumuna dalgalandığı ortaya çıkmaktadır. Klein'in öne sürdüğü üzere, iki konum arasında salınıvermek bireyin yaŖam mücadelesinde her an kendisini göstermektedir. Dolayısıyla dini yaŖayıŖında da iki konum arasında salınıvermeye devam edecektir. Klein verileri dini yaŖantıya aktarıldığında hiçbir zaman statik bir dini yaŖayıŖ söz konusu olmamaktadır. Bu bölümün açığa çıkardığı verilerden hareketle, onun döneminin evre anlayıŖına karŖı olan bu tavrı, dindarlık çerçevesinde ele alındığında kendisini haklı çıkaran cinsten görölmektedir.

SONUÇ

Dindarlık tipleri ve dindarlık konusu, din bilimleri alanında uzun yıllardan beri yapılan hem nicel hem de nitel çalışmalarda merkezi bir konum işgal etmektedir. Dini yaşam Klein'in kuramı çerçevesinde ele alındığında paranoid-şizoid ve depresif konum arasında sürekli olarak dalgalanmakta, yer değiştirmektedir. Bu çalışma sonucunda, dini yaşamın Kleinci psikoloji açısından yeniden düşünülmesi hem dindarlığın dinamik yönünün anlaşılmasında yardımcı olabildiği hem de bu iki fenomenin ölçülmesi ile ilgili girişimlerde daha net verilerin elde edilmesine olanak sağlayabileceği açığa çıkmaktadır.

Nesne ilişkileri kuramının sağladığı veriler, dindarlığın farklı boyutlarının incelenmesi, konunun zenginleştirilmesi açısından kayda değerdir. Kuramın ismiyle müsemma olduğu nesneler ve onlarla ilişki kurma yolu; iç dünya, dış dünya ve bu ikisi arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı faktörlerin açıklanması ve ortaya çıkan durumun gösterilmesi açısından netlik kazandırmaktadır. Bir başka deyişle, bireyin iç dünyası ve dış dünyası ile ilişkisi, kuramın ortaya koyduğu nesneler, yapılar ve mekanizmalarla açıklanarak insan yavrusunun profilinin daha net, daha açıklayıcı bir görüntü olarak sergilenmesine fırsat sağlamıştır. Bu psikoloji ekolünden hareketle, bireyin dış dünya ile ilk ilişkisinin temellendirilmesinin, ilişki kurmanın iç dünyadaki etkilerinden ve daha sonraki yaşamda prototip teşkil etmesindeki önemi göz önünde bulundurularak farklı açılımlar sağlanabildiği ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın neticesinde, nesne ilişkileri kuramının bireyin Tanrı ile ilişkisinde ne gibi etkenlerin devrede olduğu, kurulan bağda hangi yapıların ve mekanizmaların ortaya çıkabileceği, iç dünyanın dışa yansması itibarıyla kutsalla kurulan ilişkinin ne tür (olumlu veya olumsuz) olacağı gibi faktörlerin aydınlatılmasındaki katkısı öne çıkmıştır. Bireyin Tanrı ile ilişkisi ilkel/gelişmemiş düzeyde olduğunda arkasında işleyen mekanizmaların neler olduğu, kâmil düzeyde olduğunda gerisinde baskın olan temel yapıların hangi içerikleri barındırdığı, nesne ilişkileri kuramı çerçevesinde Klein'in düşüncelerinden hareketle ileri sürülmüştür.

İlk yaşam deneyimlerinin ve ebeveynlerin yenidoğana sunduğu psikolojik ve fizyolojik bakımın, bireyin din ile ilişkisindeki etkisini ve baskınlığını içeren çalışmalar mevcuttur. Bu etki, tez çalışmasında, Melanie Klein'in sunduğu verilerden

hareketle, tekrardan vurgulanmaktadır. Onun ele aldığı veriler üzerine düşünüldüğünde annenin, bebeğin şizoid konumdan depresif konuma geçmesinde veya yok olma kaygısı ile mücadelesinde, ne derecede ne kadar dozda etkiye bulunuyorsa bunun bebeğin ileriki yaşamında, hangi tip dinsel yaşantıyı yaşayacağını dahi belirleyebildiği gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Ortaya çıkan çalışma, bu etkinin, Tanrı ve peygamber tasavvurundan kutsal metin algısına, sanat ve müzikten metafizik varlıkları algılayışına, hasetten suçluluğun oluşumuna, şükran ve sevgi duygularının oluşumundan onarım/tevbeye kadar kapsamlı olduğu işlenmeye çalışılmıştır. Eğer bireyin iç dünyasında kötücül nesneler iyicil nesnelerden fazlaysa, Tanrı tasavvurunun kötücül, eğer iyicil nesne ağır basıyorsa tasavvurunun iyicil içerikler tarafından oluşabildiği neticesine ulaşılmıştır. Buna ek olarak bireyin Tanrı tasavvuru, onun dini algılamasında ön koşul olduğu gibi olumsuz durumlarda başa çıkmasında önemli bir konum teşkil ettiğini de göstermiştir. Olumlu bir din yaşantısında en büyük parçayı oluşturan Tanrı tasavvurunun, kutsal metnin anlaşılmasında da referans olduğu ortaya çıkmıştır. Rol model alınmasında peygamber tasavvurunun önemi ve söylemlerinin anlaşılmasında sembolik kapasitenin gerekliliği ulaşılan diğer bir sonuçtur. Birey hangi konumdaysa, ruhu hangi konumda dalgalanıyorsa, dış dünyasına o tınıyı yansıttığından bireyin müzik ve sanat algısının o yönde olduğu hatta dini yaşantısının kalitesini güçlendirmesinde dahi işlev gördüğü açığa çıkmıştır. Paranoid-şizoid konumda olan birey için sanat ve müzik; keskin, negatif yönde, dinin vurgusunun dışında ve kendi bütüncül olmayan zihniyetinin abartılmış tavırlarından oluşmaktayken, teşbih ile izah etmek gerekirse, depresif konumda olan birey için müzik tek notadan oluşmadığı gibi sanat da tek yönüyle görülmemekte, bilakis sanat onun için Tanrı'nın tecellisi olmaktadır. İçinde bulunulan konumun, dini hayat dahil her alanda, konumunun atmosferini soluduğu açığa çıkmaktadır. Bu durum, dini tecrübelerinde hatta yaşanan tecrübenin bireydeki tesirinde dahi kendisini göstermektedir. Paranoid-şizoid konumdaki birey, dinlerin peygamberliğin bittiğini vurgulamasına rağmen yaşadığı dini bir deneyim sonucu kendisini şeyh, mesih, peygamber hatta tanrı bile görebilirken, depresif konumdaki birey için yaşadığı tecrübe Tanrı'sına bağlılık aracı, O'na sevgisini artıran vesile veya O'nunla bir olma deneyimi olarak görülebilmektedir. Farklı

zihinsel yapılarda olduklarından ki dini tecrübelerin bireydeki tesirleri de farklı şekillerde açığa çıkmaktadır.

Anlatılanların ötesinde, izah edilmeye çalışılan verilerin hepsiyle bağlantısının bulunduğu anne, yeteri kadar bakım ve sevgi sunmadığında bireyin suçu nedir? sorusu aklımıza gelebilir. Tam da bu durumda psikanaliz devreye girmektedir. Her bireyin kişiliğinde mutlaka defolu bir yön bulunmaktadır. Uygun koşul sağlandığında, bu yönler iç dünyayı aydınlatan psikanaliz vasıtasıyla tolere edilmelidir. Yaşam sürecinde birey, bir yandan gözlemeli diğer yandan da gözetlenmelidir. Bu durumda birey, yaşam sürecindeki deneyimlerini daima süzgeçten geçirmek durumundadır. Klein, sunduğu ve açığa çıkardığı onarım mekanizması ile bireyin ruhi bütünlük dengesinin oluşmasının, ruhi düzeninin yerine gelmesinin yanı sıra kendisini yeniden inşa sürecini başlatmasıyla ve bireyin kendisini sürekli gözden geçirmesini sağlamasıyla bu imkanı sunduğu görülmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın bir yönüyle, dinlerde sunulan tolere etme imkanı ile Kleinci psikolojinin verilerinin ortak noktada kesiştiği de açığa çıkmaktadır. Klein, sevgi mekanizmasının türevi olan şükran duygusuna da oldukça değinmiştir. Ve şükranı ele alarak kötücül duyguların esir altına alınmasında araç olarak kullanmıştır. O, şükran duygusunu önemsemenin yanı sıra onun kötücül nitelikteki duyguların oluşumunu kısıtladığına dair veriler aktarmıştır. Onun bu kavramından hareketle, Tanrı'nın kutsal metinlerde şükran duygusunu ateşlendirmesi daha net anlaşılmakta olup bu durumun insanoğlunun psişik enerji sistemini dengelememeye yönelik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Klein haset ve türevi mekanizmaların insanı yiyip tükettiğini, olumsuz bir ruh durumunu ortaya çıkardığını gözlemlemiştir. Hasedin kurtulmanın sevgi mekanizması ve şükran duygusu ile tolere edileceğini çalışmalarına eklemiştir. Dinlerde belirtilen içeriklerin Klein'in ele aldığı yapılar sayesinde, psikolojik açıdan nasıl açığa çıktığı ve insanı nasıl etkilediğine dair referans sağladığı da görülmektedir. Nitekim Tanrı, insanlığı kötücül duygulardan arındırmaya ve iyicil özelliklere yöneltmeye çalışmaktadır. İyicil yapı ve mekanizmaların daha sağlıklı ve üst düzeyde bir ruh durumunu sağladığı Klein'in verileriyle de netlik ve kesinlik kazanmaktadır.

Klein'in ele aldığı kavramlar dönemini ruhsal bunalımdan kurtarmaya yönelik olsa da şu anda yaşanan benzer ruhsal bozukluklara da çare olabilmektedir.

Fakat bir süre sonra bunun yetersiz olacağı kanaatindeyiz. Nitekim Klein'in verileri, yaşanan dönemin yansıttığı ruhsal bunalım veya psikolojik rahatsızlıkların mevcut kuramların gelişmesi veya yeni kuramların oluşması ile üstesinden gelinebildiğini açığa çıkarmıştır. Her vakada yeni bir kuram geliştirmemeye dikkat eden Klein kuramını, yaşadığı dönemin ihtiyaçlarına binaen ve kendi yaşantısına konu olan verileri derinlemesine incelemesi neticesinde oluşturmuştur. O, kendi döneminde olan olguların peşine düştüğünden döneminin yaralarına ilaç olmuştur. Onun yaşadığı dönemde 1930'lu yıllardan itibaren kişilik değişmeye başlamıştır. Bunun nedeni, o dönemde savaşların, ekonomik buhranların ve yeni hastalık türlerinin ortaya çıkmasıdır. Böylece hali hazırdaki kuramlar açığa çıkan semptomları açıklamada yetersiz kalmış, ortaya çıkan durumu anlamak ve mevcut patalojiyi ortadan kaldırmak için birçok kuram oluşmuştur. Yaşadığımız yüzyıl, belki de daha farklı yapıları ve mekanizmaları açığa çıkartacaktır veya Klein'in verileri daha başka bir boyutta deneyimleniyordur. Bu düşünce dikkate alındığında, yaşadığımız dönemde yaşamın ilk deneyimleri ile ilgili yapılar dindarlık olgusu ile ilişkilendirildiğinde belki de daha başka bir perspektif açığa çıkacaktır. Bu nedenle çağımızı kuşatan yeni kuramlar geliştirilmelidir. Dinsel yaşam değişmektedir ve bu değişimi yeni kuramlar ile ele almak bundan sonraki çalışmalara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Adler, S. (1993). The Conflict and Process Theory of Melanie Klein. *The American Journal of Psychoanalysis*, 53(3): 187- 204.

Albayrak, A. (2005). Dinî Tecrübenin Dışa Vurum Problemi. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 2(2): 65-79.

Alper, H. (2006). Sevgi-Bilgi İlişkisi Bağlamında Allah ile İnsan Arasındaki Sevginin Mâhiyeti (Fahreddin er-Râzî Örneği). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30(1): 5-19.

Altuner, İ. (2012). Locke'un Duğuştan Düşünveler Eleştirisi ve Tabula Rasa Olarak Zihin. *Kutadgu Bilig Felsefe- Bilim Araştırmaları Dergisi*. (21): 107-114.

Anlı, İ. (2013). *Nesne İlişkileri Kuramı*. İstanbul: Nobel Yayınları.

Arıcan, M. (2006). Spinoza'nın Tanrı-Alem İlişkisinde İçkinlik Aşkılık Problemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10(1): 127-143.

Arıcan, M. (2013). Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza. *Beytülhikme An International Journal Of Philosophy*. 3(1): 17-32.

Armaner, N. (1973). *Psikopatoloji'de Dinî Belirtiler*. Ankara: Demirbaş Yayınları.

Arpaguş, H. (2005). Allah-İnsan İlişkisinde Rahmet ve Gazap. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 29(2): 41-62.

Arslan, M. (2004). Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 2(4): 9-34.

Arslan, H. (2011). Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları. *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 4(4): 39-61.

Aydın, H. (2006). Ibn Teymiye’de Allah Tasavvuru -Eleştirel Bir Yaklaşım-. *Kelam Araştırmaları*. 4(2): 39-86.

Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., Öztürk, E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyet İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 12(2): 45-79.

Bağcı, M. (2004). Ulaşılmaz Örnek Peygamber Tasavvurunun Tarihsel Teşekkülü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19: 103-136.

Baker, J. (2001). Mourning and the Transformation of Object Relationships Eviden e for the İnternal Attachments. *Psychoanalytic Psychology*. 18(1): 55-73.

Başerer, Z. (2017). Akademisyenlerin Minnettarlık Kavramına Yönelik Algıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(42): 383-392.

Batuk, C. (2006). Âdem ve Havva’nın Kitabı: Eski Ahit Apokrifasında Âdem ve Havva’nın Hayatı. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2(10): 51-96.

Benveniste, D. (2012). Sigmund Freud and Melanie Klein: You Get the Picture.

https://npsi.us.com/uploads/documents/Sigmund_Freud_and_Melanie_Klein.pdf. (15/02/2018).

Berzoff, J., Flanagan, L., Hertz, P. (2011). Inside Out, Outside İn: An Introduction. *Inside Out and Outside an Psydymanic Clinical Theory and Psychopathology in Contemporary Multicultural Contexts*. (ss. 1-18). United States of America: Rowman&Littlefield Publishers.

Beyazyüz, M., Alkan, F., Göka, E. (2007). Fundamentalizmin Psikolojisi. *Avrasya Dosyası*. 13(3): 355-384.

Bianchedi, E., Etchegoyen, R., Moreno, V., Deurman, C., Zysman, S. (2003). Erna and Melanie Klein. *International Journal Psychoanalysis*. 84: 1587- 1603.

Bilgin, V. (2003). Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. 12(1): 193-214.

Bilgin, A. (2014). Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştirel Bir Değerlendirme. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(2): 75-84.

Blass, R. (2014). On the Fear of Death as the Primary Anxiety: How and Why Klein Differs from Freud. *International Journal Psychoanalysis*. 95(4):613-627.

Blass. R. (2017). Reflections on Klein's Radical Notion of Phantasy and Its Implications for Analytic Practice. *International Journal Psychoanalysis*. 98(3): 841-859.

Bohleber, W., Jimenez, J., Scarfone, D., Varvin, S., Zysman, S. (2014). Unconscious Phantasy and Its Conceptualizations: An Attempt at Conceptual Integration. *International Journal Psychoanalysis*. 96: 705-730.

Britzman, D. (2016). *Melanie Klein Early Analysis, Play and Question of Freedom*. London: Springer.

Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Britzman, D. (2003). *After Education*. New York: State University.

Clair, M. St. (2004). *Human Relationships and the Experience of God*. Oregon: Wipf and Stock Publishers.

Çınar, M. (2016). Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *İLTED Erzurum*. 1(45): 313-338.

Demir, A. (2008). The Operation Life and Death Instincts in the Psychoanalytic Object Relations Theories of Melanie Klein. https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/7100544...B%20filename%3DThe_Life_and_Death_Instincts_in_Kleinian.doc (09.10.2017).

Deniz, G. (2011). Kur'an'a Göre Hz. Adem (a.s)'in Serüveni. *Journal of Islamic Research*. 22(2): 89-105.

Doksat, K., Doksat, N. (2013). Sigmund Freud Vak'alarının Gerçek Yüzü. *New/Yeni Symposium Journal*. 51(3): 158- 165.

Duran, N., Tan, Ş. (2013). Minnettarlık ve Yaşam Amaçları Yazma Çalışmalarının Öznel İyi Oluşa Etkileri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 5(40): 154-166.

Eliade, M. (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Kabalcı.

Eroğlu, T., Kılıç, H. (2005). Türk İnançları ve İnanışlar. *Sosyal Siyaset Dergisi*. 49: 750-770.

Eryılmaz, T., Tosun, A. (2013). Obsesif Kompulsif Bozuklukta Kontrol İhtiyacı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(1): 121-130.

Etchegoyen, R., Zysman, S. (2005). Melanie Klein in Buenos Aires: Beginnings and Developments. *International Journal Psychoanalysis*. 86: 869- 894.

Evkuran, M. (2007). İslâm Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru. *İslâmî İlimler Dergisi*. 2(1): 45-62.

Eyüpoğlu, O., Yıldız, M. (2016). Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(3): 163-198.

Forster., S., Carveth. D. (1999). Christianity: A Kleinian Perspective. *Canadian Journal of Psychoanalysis/Revue Canadienne de Psychanalyse*. 7(2): 187-218.

Frank, C., Weiss, H. (1996). The Origins of Disqueiting Discoveries by Melanie Kelin: The Possible Significance of the Case of 'Erna'. *International Journal Psychoanalysis*. 77(6): 1101- 1126.

Frank, C. (2009). *Melanie Klein in Berlin*. Çev. Sophie Leighton and Sue Young. General Edit. Dana Birkated- Breen. Edit. Elizabeth Spillius. London: Routledge.

Freud, S. (1916). *Leonardo da Vinci*. Çev. A.A. Brill. New York: Moffat, Yard&Company.

Gay, P. (1995). *The Freud Reader*. New York and London: W.W. Norton &Company.

Göcen, G. (2016). Kadirşinaslık ve Öznel İyi Oluş : Suça Sürüklenen Çocuklar Üzerine Nicel Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5(4): 966-990.

Göka, E., Yüksel, F., Göral, F. (2006). İnsan İlişkilerinde Yansıtımlı Özdeşim. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 17(1): 46- 54.

Gözütok, T. (2014). Bir Bilimsel İhtilaf Örneği: LSD ve Mistik Tecrübe. *Mavi Atlas*. 3: 122-132.

Gronstein, J. (2004). The Light Militia of the Lower Skym The Deeper Nature of Dreaming and Phantasying. *Psychoanalytic Dialogues*. 14: 99-118.

Guntrip, H. (2013). *Şizoid Görüngü Nesne İlişkileri ve Kendilik*. Çev. İpek Babacan. İstanbul: Metis Yayınları.

Güngör, İ., Ekşi, H., Arıçak, O. (2012). Yetişkinlerde Değer Tercihlerinin Narsistik Özellikleri Yordaması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 12(2): 1271-1290.

Gürkan, S. (2003). Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüş. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 9: 1-48.

Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve Kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.

Gürsu, O. (2013). Sanat ve Psikoloji Etkileşimi: Geleneksek Türk-İslam Sanatları Merkezli Bir Okuma Denemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(38): 1028-1039.

Haim, S. (2018). The Concept of Childhood in İnterwar psychoanalysis. *Chilhood, Literature and Science*. Edit. Jutta Ahlbeck, Paivi Lappalainen, Kati Launis and Kirsi Tuohela. New York: Routledge ss.101- 112.

Hart, C. (1991). Melanie Klein on Mourning: Its Relation to Pastoral Care. *Journal of Religion and Health*. 30(3): 237-240.

Hayta, A. (2006). Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 4(12): 29-63.

Hayta, A. (2010). Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 8(20): 39-79.

Haque, A. (2001). İslamî Bir Perspektiften Psikoloji ve Din Arasındaki Bütünleşme. Çev. Mustafa Koç. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20(1): 227-258.

Helvacı, F., Hocaoglu, Ç. (2016). Major Depresif Bozukluk Tanımı, Etiyolojisi ve Epidemiyolojisi: Bir Gözden Geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*.6(1): 51-66.

Hill, P., Pargament, K. (2015). Din ve Maneviyatın Kavramlaştırılması ve Ölçülmesindeki Gelişmeler Beden ve Ruh Sağlığı Araştırmaları için Olası Bulgular. Çev. Mustafa Ulu. *Bilimname*. 28(1): 343-368.

Hinshelwood, R. (2006). Who Wants To Be A Scientist? The Historical and Psychoanalytic Context At The Start Of Klein's Career: Circa 1918- 1921. *Other Banalities Melanie Klein Revisted*. (ss.8-25). Edit. Jon Mills. London and New York: Routledge.

Hocaoglu, Ç. (2001). Paranoid Semptomlar ve Sendromlar. *Psikiyatri Dünyası*. 5: 97- 104.

Holmes, P. (2015). *The Inner World Outside*. London and New York: Routledge.

Hökelekli, H. (2012). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.

Hughes, A. (2010). Science Envy in Theories of Religion. *Method and Theory in the Study of Religion*. 22: 293-303.

Isaacs, S. (1948). The Nature and Function of Phantasy. *Journal of Psycho-Analysis*. 29: 73-97.

Işık, A. (2015). Gazzâlî Estetiğinde “Arınma-Tathyr-Katharsis” Kavramı ve Uzanımları Üzerine. *İslâmî ilimler Araştırma Vakfı Tartışmalı Toplantılar Dizisi*:79. (ss. 145-160). İstanbul: Ensar.

İmamoğlu, A. (2010). Vicdan Kavramının Psiko-Sosyal Tahlili. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 5(1): 129-147.

Jimenez, J. (2017). Unconscious Fantasy (or Phantasy) as Cilinical Concept. *International Journal Psychanalysis*. 98(3): 595-610.

Johnson, P. (1986). Dini Tecrübe. Çev. Recep Yaparel. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3: 195-203.

Kandemir, F. (2015). (Dindarlık Algılarına Göre) Halk İnançlarının Psikolojik Erkileri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*. 8(2): 1-22.

Karaaziz, M., Erdem Atak, İ. (2013). Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Nesne Dergisi*. 1 (2): 44-59.

Kara, E. (2009). Dini ve Psikolojik Açıdan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume*. 2(8): 221-229.

Karaca, F. (2011). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Matbaacılık.

Karakuş, G., Öztürk, Z., Tamam, L. (2012). Ölüm Ve Ölüm Kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*. 21(1): 42-79.

Karadaş, C. (2004). Büyü ve Din -İslamî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme. *Usûl İslam Araştırmaları*. 1(1): 111-135.

Kardaş, F., Yalçın, İ. (2018). şukran: Ruh Sağlığı Alanında Güncel Bir Kavram. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 10(1): 1-18.

Karlı, N. (2012). Dindarlık ve Öfke Kontrolü Üzerine Tecrübî Bir Araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*. 16(50): 57-70.

Kartopu, S. (2013). Narsizmin Dindarlık Eğilimleriyle İlişkisi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği. *International Journal of Social Science*. 6(6): 625-649.

Karnac, H. (2009). *Melanie Klein and Beyond A Bibliography of Primary and Secondary Sources*. London: Karnac.

Kaya, B., Kaya, M. (2007). 1960'lerden Günümüze Depresyonun Epidemiyolojisi, Tarihsel Bir Bakış. *Klinik Psikiyatri*. 10(Ek 6): 3-10.

Kernberg, O. (2005). Dinî Tecrübe Üzerine Psikanalitik Perspektifler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi XLVI*. 1: 177-201.

Keylor, R. (2003). Subjectivity, İnfantile Oedipus and Symbolization in Melanie Klein and Jacques Lacan. *Psychoanalytic Dialogues*. 13(2): 211- 242.

Kısa, C. (2013). *Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

Kısa, C. (2015). Filozofların, Teologların ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı ve Tanrı Tasavvuru. *Turkish Studies*. 10(10): 639-654.

Klein, M. (1935). A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States. *The International Journal of Psychoanalysis*. 16: 145- 174.

Klein, M. (1940). Mourning and Its Relation to Manic-Depressive States. *Essential Papers On Object Loss*. (ss. 95-122). Edit. Rita V. Frankeiel. London and New York: New York University Press.

Klein, M. (1946). Notes on Some Schizoid Mechanisms. *The International Journal of Psychoanalysis*. 27: 99-110.

Klein, M. (2014). *Haset ve Şükran*. Çev. Orhan Koçak ve Yavuz Erten. İstanbul: Metis Yayınları.

Klein, M. (2012). *Sevgi, Suçluluk ve Onarım*. Çev. Bella Habip, Leyla Tanoğlu, Pınar Koçak, Ali Algın Köşkdere, Berrak Ciğeroğlu, Osman Ciğeroğlu, İrem Anlı, Melis Tanık, Zeynep Koçak, Pınar Padar, Şeyda Sunar Postacı, Zeynep akoçak, Melis Tanık. İstanbul: Kanat.

Klein, M. (2015). *Çocuk Psikanalizi*. Çev. Ayşegül Yıldız. İstanbul; Pinhan Yayınları.

Klein, M. (2015). *Delilik yahut Acı ve Yaratıcılık Olarak Ana Katli*. Çev. Ayşegül Demir. İstanbul: Pinhan.

Kristeva, J. (2001). *Melanie Klein*. Çev. Ross Guberman. New York: Columbia University.

Kurtulan, M., Karairmak, Ö. (2016). Ölüm Kaygısı, Tinsellik, Dindarlık Eğilimi ve Varoluş Kaygısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Spiritual Psychology And Counseling*. 1(2): 163-187.

Köroğlu, C., Köroğlu, M. (2016). Bilim Kavramının Gelişimi ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25: 1-15.

Köse, A., Ayten, A. (2009). Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerinde Psiko-Sosyolojik Bir Analiz. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 9(3): 45-70.

Likierman, M. (2005). *Melanie Klein Her Work in Context*. London and New York: Continuum.

Lucas, R. (2003). Managing Depression Analytic, Antidepressants or both?. *R. Psiquiatr. RS*, 25(2): 274-282.

Lorenzer, A. (2013). The Other Scene. <http://www.otherscene.org/pdf/Lorenzer-UnconsciousPhantasy.pdf>. (13/09/2017).

Martens, W. (2010). Schizoid Personality Disorder Linked to Unbearable and Inescapable Loneliness. *European Journal Psychiatry*. 24(1): 38-45.

Mason, A. (2003). Melanie Klein 1882-1969. *American Journal of Psychiatry*. 160(2): 241.

Melanie Klein Trust. Reparation. <http://www.melanie-klein-trust.org.uk/reparation>. (01.05.2018).

Melanie Klein Trust. Superego. <http://www.melanie-klein-trust.org.uk/superego>. (9.10.2017).

Melanie Klein Trust. Depressive Position. <http://www.melanie-klein-trust.org.uk/depressive-position>. (27.04.2018).

Mills, J. (2006). Introduction. *Other Banalities Melanie Klein Revisted*.(ss. 1-8). Ed. Jon Mills. London and New York. Routledge.

Mills, J. (2006). Reflection on the Death Drive. *Psychoanalytic Psychology*. 23(2): 373-382.

Mitchell, J. (2005). Introduction to Melanie Klein. *Reading Melanie Klein*. (ss.11-31). Ed. Lyndsey Stonebridge and John Phillips. London and New York: Routledge.

Mitchell, S. (1981). The Origin and Nature of the “Object” in the Theories of Klein and Fairbain. *Contemporary Psychoanalysis*. 17: 374- 398.

Murphy, J. (2009). *Bilinçaltının Gücü*. Çev. Aslı Şimşek. İstanbul: Koridor.

Moore, S. (2005). Mourning, Melancholia and Death Drive Pedagogy: Atwood, Klein, Woolf. *Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies*. 2(3): 87- 102.

Nelson, E. (2009). Tanrı Temsilinin Oluşumu. Çev. Abdulvahid Sezen. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 11(2): 215-234.

Ogden, T. (1979). On Projective Identification. *International Journal of Psycho- Analysis*. 60: 357- 373.

Ogden, T. (1984). Instinct, Phantasy and Psychological Deep Structure- A Reinterpretation of Aspects of the Work of Melanie Klein. *Contemporary Psychoanalysis*. 20: 500- 525.

Özakkaş, T. (2012). *Nesne İlişkileri 7. BPT Kasım 2008 Ders Notları*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Özdemir, O., Özdemir, P., Kadak, M., Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 4(4): 566- 589.

Özdemir, O. (2012). Psikiyatride Boyutsal Yaklaşım. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 4(3): 315-334.

Özgüven, N. (2013). Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolünün Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27(3): 111-124.

Özmen, E. (2013). İnsan Varlığının Temel Kurucu Zemini Olarak Melankoli ve Özdeşleşme. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/925/insan-varliginin-temel-kurucu-zemini-olarak-melankoli-ve-ozdeslesme#.WztQDoqhmf0>. (11. 10. 2017).

Özmen, M. (2001). Depresyonda Dinamik Nedenler. *Duygu Durum Dizisi*. 6: 283-287.

Öztürk, M. (2004). Adem, Cennet ve Düşüş. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 1(2): 151-186.

Öztürk, M., (2005). İblis'in Trajik Hikayesi-Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair-. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5(1): 39-65.

Öztürk, M. (2010). *Kıssaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Pardo, E. (2003). *Cultures of the Death Drive Melanie Klein and Modernist Melancholia*. United States of America: Duke University Press.

Pearson, J. (2005). Yalnızlığın Kelsi: Şizoid Kendilik Bozukluğu. Çev. Evrem Tilki. <http://www.psikoterapi.com/yalnizligin-kalesi-sizoid-kendilik-bozuklugu/>. (12.03.2018).

Peker, H. (2014). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Pişgin, Y. (2015). Din-Sanat İlişkisi Bağlamında Dinî Tecrübenin Sanat Ruhuna Etkisi. *İslâmî ilimler Araştırma Vakfı Tartışmalı Toplantılar Dizisi*:79.(ss. 45-60). İstanbul: Ensar.

Psikoterapi Enstitüsü. (2005). Gelişimsel, Benlik ve Nesne İlişkileri Kuramı. <http://www.psikoterapi.com/gelisimsel-benlik-ve-nesne-iliskileri-kurami-3/> (22.12.2017).

Rey, J. (2005). Schizoid Phenomena in the Boderline. *Melanie Klein Today Developments in Theory and Practice Volume 1: Mainly Theory*. (ss. 197- 224). Hove and New York: Brunner-Routledge.

Riviere, J. (2004). The Unconscious Phantasy of an Inner World Reflected in Examples from Literature. *Psychoanalysis and Art Kleinian Perspectives*. (ss. 62-85). Edit. Sandra Gosso. Great Britain: Karnac.

Rosenberger, J. (2005). Envy, Shame and Sadısm. *Journal of The American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*. 33(3): 465-489.

Rustin, M. (2006). Klein on Human Nature. *Other Banalities Melanie Klein Revisted*. (ss. 25-45). Edit. Jon Mills. London and New York: Routledge.

Sandler, J., Sandler A. (1994). Phantasy and Its Transformations: A Contemporary Freudian View. *International Journal Psychanalysis*. 75(2): 387-394.

Scharff, D. (2005). *Onject Relations Theory and Practice*. United States of America: Rowman& Litilefield Publishers.

Schultz, D., Schultz, S. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi*. Çev. Yasemin Aslay. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Scott, W. (1948). A Psycho-Analytic Concept on the Origin of Depression. *British Medical Journal*. 1: 538- 540.

Segal, H. (1957). Notes on Symbol Formation. *International Journal of Psycho-Analysis*. 38: 391- 397.

Segal, H. (1981). *Melanie Klein*. New York: Penguin Books.

Segal, H. (2002). *Introduction to the Work of Melanie Klein*. London: Karnac.

Segal, J. (2004). *Melanie Klein*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Sezen, A. (2010). Dinsel Fundamentalizm Ölçeğinin Türkçe Çevirisinin Gerçeklik ve Güvenirlik Çalışması. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30: 135-147.

Simanowitz, V., Pearce, P. (2003). *Personality Development*. Shoppenhangers road London. Open University Press.

Sinanoğlu, A. (2008). İslam Düşüncesinde “İnsan-ı Kamil” Anlayışı ve Allah İle İlişkilendirilmesinin Teolojik Değeri. *Kelam Araştırmaları*. 6(2): 93-114.

Sönmez, B. (2017). Dindarlık Algısının Açmazları. *Journal of Islamic Research*. 28(3): 279-289.

Spillius, E. (2007). *Encounters with Melanie Klein*. Genel Editor: Dana Birksted-Breen. London and New York: Routledge.

Spillius, E. (2007). Freud and Klein on the Concept of Phantasy. *Kleinian Theory: A Contemporary Perspective*. (ss. 17- 31). Ed. Peter Fonagy& Mary Target. London: Whurr Publishers.

Spillius, E., Milton, J., Garvey, P., Couve, C., Steiner, D. (2011). *The New Dictionary of Kleinian Thought*. London and New York: Routledge.

Stagner, R. (1988). *A History of Psychological Theories*. London: Macmillan Publishing.

Steiner, J. (2017). *Lectures on Technique by Melanie Klein*. London and New York: Routledge.

Steuerman, E. (2003). *The Bounds of Reason*. London and New York: Routledge.

Stromberg, D. (2018). Good And Bad: Love And Intimacy From Plato To Melanie Klein. *The American Journal Psychanalysis*. 78(2): 159-181.

Şekerci, O. (1974). *İslam'da Esim be Heykelin Yeri*. İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı.

Talvitie, V., Ihanus, J. (2005). Biting the Bullet: the Nature of Unconscious Fantasy. *Theory& Psychology*. 15(5): 659- 678.

Tanrıverdi, H. (2012). Vahdet-i Vücûd-Panteizm Karşılaşması. *Dini Araştırmalar*. 15(40): 65-89.

Taşdelen, V. (2013). Mevlâna ve Kierkegaard'da Birey ve Tanrı İlişkisi. *Turkish Studies*. 8(6): 717-728.

Taymur, İ., Boratav, R. (2013). İçselleştirme, İçealım, İçeatım ve Özdeşim. *Pskiyatride Güncel Yaklaşımlar*.5(3): 330- 342.

Terbaş, Ö. (2016). *Rüyalardan Gerçekliğe Psikanaliz ve Sanat*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tenik, A. (2015). Tasavvufî Perspektifte Nesnedeki Sanat ve Estetik Algısı. *İslâmî ilimler Araştırma VakfıTartışmalı Toplantılar Dizisi*:79. (ss.493-511). İstanbul: Ensar.

Tokur, B. (2014). Dindarlık Sorunu: Psikolojik Bir Tahlil. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 41: 257-279.

Tura, S. (2005). *Günümüzde Psikoterapi*. İstanbul: Metis.

Tura, S. (2016). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat.

Türkçapar, M., Işık, B. (2000). Boderline Kişilik Bozukluğu. *Psikiyatri Dünyası*. 4: 44-49.

Wachtel, P. (2009). Knowing Oneself from the Inside Out, Knowing Oneself from the Outside In. *Psychoanalytic Psychology*. 26(2): 158- 170.

Waska, R. (2000). Hate, Projective İdentification, and the Psychoterapist's Struggle. *Psychother Pract Res*. 9(1): 33-38.

White, S. (2017). *Melanie Klein Revisited Pioneer and Revolutionary in the Psychoanalysis of Young Children*. London: Karnac.

Winnicott, D. (2014). *Oyun ve Gerçeklik*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Yaparel, R. (1994). Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8: 275-299.

Yaparel, R. (2006). Dinsel Fundamentalizm: Modernitenin İstenmeyen Çocuğu. *Din-Kültür ve Çağdaşlık 2004 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. (ss.139-143). Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu. Ankara: 29 Nisan 2006.

Yaparel, R. (2007). Birey: Özgür ve Sorumlu Varlık. *İslam'a Giriş Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*. (ss.347-364). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yaparel, R. (2012). Pozitif Ruh Sağlığına Katkıları Açısından Kur'an Kurslarının Psiko-Sosyal Fonksiyonlarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-1*. (ss. 125-132). Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara: 30 Mart-01 Nisan 2012.

Yerli, M. (2018). Haset Duygusunun Teorik Düzeyde İncelenmesi ve Psikoterapi Sürecinde Ortaya Çıkışı. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*. 5(1): 21-31.

Yıldız, M. (2001). Dindarlık ve Ölüm Kaygısı Tasavvufi Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri. *Journal of Religious Culture*. 43: 1-7.

Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Yayınları.

Yıldız, M. (2008). Kaygı ve Dinî İnançlar. *Başka Psikiyatr ve Düşünce Dergisi*. 1: 182-186.

Yıldız, M., Bulut, M. (2017). Ölüm Kaygısı İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Turkish Studies*. 12(13): 659-676.

Yıldız, M., Ünal, V. (2017). Tanrı Tasavvuru ile Engelliliğe Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6(4): 8-21.

—. Phantasy vs. Fantasy. http://changingminds.org/disciplines/psychoanalysis/concepts/phantasy_fantasy.htm, (07.09.2017).

—. Psychodynamic Perspective Examples of Freud's Case Studies. http://www.psyking.net/HTMLobj-3822/Freud_Case_Studies.pdf. (20.01.2018).

